

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SOSYOLOJİ ANA BİLİM DALI**

**MESLEKLERİN KÜLTÜREL SERMAYESİ: FARKLI
STATÜLERE PIERRE BOURDIEU PERSPEKTİFİNDEN
BAKMAK**

Yüksek Lisans Tezi

Seda AK ÖZSOY

Danışman

Doç. Dr. İlyas SUCU

SAMSUN
2022

TEZ KABUL VE ONAYI

Seda AK ÖZSOY tarafından, Doç. Dr. İlyas SUCU danışmanlığında hazırlanan “MESLEKLERİN KÜLTÜREL SERMAYESİ: FARKLI STATÜLERE PIERRE BOURDİEU PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 13/09/2022 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oy birliği/oy çokluğu ile başarılı bulunarak Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	İmza	Sonuç
Başkan	Doç. Dr. Ahmet GÖKÇEN Samsun Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. İlyas SUCU Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Murat ŞAHİN Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı		☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

ONAY

.../.../...

Prof. Dr. Ali BOLAT

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Yüksek Lisans tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi?

Evet ☒

Hayır ☐

21/06/2022

Seda AK ÖZSOY

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: MESLEKLERİN KÜLTÜREL SERMAYESİ: FARKLI STATÜLERE PIERRE BOURDIEU PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 21.06.2022 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgürlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 23

Tek kaynak oranı : % 2 çıkmıştır.

21/06/2022

Doç. Dr. İlyas SUCU

ÖZET

MESLEKLERİN KÜLTÜREL SERMAYESİ: FARKLI STATÜLERE PIERRE BOURDIEU PERSPEKTİFİNDEN BAKMAK

Seda AK ÖZSOY

Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Sosyoloji Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans, Eylül/2022

Danışman: Doç. Dr. İlyas SUCU

Geçmişten günümüze birlikte yaşayan insanlar arasında farklılıklar ve eşitsizlikler görülmüştür. Bu eşitsizlikler ve farklılıklar, bireylerin toplumsal konumda belirli konumları ve statüleri temsil etmeleri ile görünür hale gelir. Topluma bakıldığında bireylere belirli konumları ve statüleri sağlayan mesleklerin olduğunu görülür. İnsanların büyük bir çoğunluğu hayatlarının bir bölümünde ya da uzun bir dönem mesleki faaliyet içerisinde. Meslek, bireylere toplum içerisinde belirli konumları ve statüleri sağlar. Mesleki faaliyetin sağlamış olduğu statünün; bireyin yaşam tarzını, eylemlerini ve sosyo-kültürel pratiklerini belirleyici bir unsur olduğu görülür.

Bu çalışma, Fransız düşünür Pierre Bourdieu'nun 1979 yılında yayınladığı Ayrım isimli çalışmasından ilham alarak, farklı statüleri temsil eden meslek gruplarını benzer bir yaklaşım ile gözlemlemeyi hedeflemiştir. Bourdieu, sosyoloji dünyasına sunduğu; habitus, kültürel sermaye, toplumsal uzam gibi kavramları ile sosyal tabakalaşma çözümlemesine Marx ve Weber'den farklı olarak "kültür"ü getirmiştir. Bu çalışmada Pierre Bourdieu'nun sermaye ve habitus kavramı ile gündelik yaşam pratiklerinin kültür ile ilişkisi, meslekler bağlamında ele alınmaktadır. Çalışmada kültürel ve gündelik tüketim pratikleri, beğenileri, eğitime katılım süreçleri, meslek tercihleri, aile durumlarına dair katılımcılara sorular sorulmuştur. TÜBİTAK 1001 Programı kapsamında desteklenen "Türkiye Sosyo-Ekonomik Statü Endeksi Geliştirme Projesi'nin birinci ayağı olan, Türkiye Mesleki İtibar Araştırması'na göre, "yüksek itibarlı" ve "düşük itibarlı" meslekler olarak belirlenen, iki ayrı gruptan oluşan katılımcıların, meslekleri ile kültürel farklılaşmaları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir.

Çalışmada nitel yöntem kullanılmıştır. Kartopu örneklem modeli ile "yüksek itibarlı" ve "düşük itibarlı" meslek grubunda yer alan, Samsun ilinde ikamet eden, 30 katılımcı ile yüz yüze görüşme yapılarak veriler toplanmıştır. Verilerin çözümlenmesinde betimsel analiz yöntemi kullanılmış ve elde edilen veriler temalaştırılarak yorumlanmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, meslekleriyle farklı statüleri temsil edenlerin kültürel sermaye, ekonomik sermaye ve habitus ekseninde farklılaştıkları görülmüştür. Bireylerin mesleki becerileri edinme süreçlerine; eğitim olanaklarına erişim, ailenin eğitim üzerindeki etkisi ve yönlendirmeleri noktasında farklılık gösterdiği sonucuna varılmıştır. Bireylerin kendi habitusları ve ilgi alanlarını mesleki faaliyetlerinde de devam ettirdikleri görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Pierre Bourdieu, Statü, Meslek, Kültürel Sermaye, Samsun.

ABSTRACT

CULTURAL CAPITAL OF PROFESSIONS: LOOKING AT DIFFERENT STATUS FROM THE PERSPECTIVE OF PIERRE BOURDIEU

Seda AK ÖZSOY

Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Department of Sociology

Master, September/2022

Advisor: Assoc. Prof. Dr. İlyas SUCU

These inequalities and differences become visible when individuals represent certain positions and statuses in the social sphere. From past to now, there are some differences and inequalities between people live in together. When we look at society, we see that there are professions that provide individuals with certain positions and status. Vast majority of people are engaged in professional activity for part of their lives or for a long period of time. The profession provides individuals with certain positions and status in society. It is seen that the status of the profession is a determining element of an individual's lifestyle, actions, and socio-cultural practices.

This study has been inspired by the French sociologist Pierre Bourdieu's research, which he published in 1979 in his book *La Distinction* and aimed to observe occupational groups representing different statuses with a similar approach. Bourdieu offers to the world of sociology; unlike Marx and Weber, he brought "culture" to the analysis of social stratification with concepts such as habitus, cultural capital, and social space. In this study relationship of daily life practices with culture are discussed in the context of professions with Pierre Bourdieu's concept of capital and habitus. Participants were questioned about their cultural and daily consumption habits, preferences, educational participation processes, professional preferences, and family situations. Therefore, we will have had an idea about cultural capital with the construction of the hierarchy between professions and their different practices. Participants are separated into two groups as defined by high-prestige and low-prestige professions according to the social economic status index supported by the TÜBİTAK 1001 programme.

Qualitative data method was used in the study. Using the snowball sample model, data was collected by making an interview technique with 30 participants in two group of professions who live in Samsun. The descriptive analysis method was used to analyze the data and the data are interpreted and themed. According to the results of the research, It has been observed that professions differ on the axis of cultural capital, economic capital, and habitus. With educational opportunities and family guidance and effect were effective and be difference between them in the professional processes of individuals. It has been observed that Individuals have also continued their habitus and interests in their professional activities.

Keywords: Pierre Bourdieu, Status, Profession, Cultural Capital, Samsun.

ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR

20. yüzyılın önde gelen sosyologlarından olan Pierre Bourdieu, genel bir toplumsal dünya kuramı yaratmak istemiştir. Karl Marx, Emile Durkheim, Max Weber'den esinlenerek, toplumsal dünyada hiyerarşi ilişkilerini ve bu ilişkilerin yeniden üretimini, bireylerin toplumsal kökenleri ile tercih ve pratikleri arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Bu çalışma, meslekleri ile farklı statüleri temsil eden bireylerin kültürel sermaye ve habitusları ile gündelik yaşamlarında farklılaşan eylemlerini, tercihlerini, düşünce yapılarını tespit ve analiz etmek amacıyla yapılmıştır.

Bu araştırmanın ortaya çıkmasında ve konunun belirlenmesi aşamasında beni cesaretlendirip kolaylık sağlayan, tezin tüm aşamalarında desteğini ve yardımlarını esirgemeyen, bilgi ve tecrübesiyle örnek aldığım değerli danışman hocam Doç. Dr. İlyas SUCU'ya teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim. Aynı zamanda Pierre Bourdieu ile tanışmamı sağlayan ve eserlerinin Türkçe söylenmesine öncülük eden, derslerini büyük bir zevkle dinlediğim, ufkumu açan düşünceleri ile her zaman hatırladığım değerli hocam Doç. Dr. Levent ÜNSALDI'ya teşekkürlerimi sunarım.

Tüm eğitim hayatım boyunca en değerli şeyin “araştırmak ve okumak” olduğunu bana öğreten canım babam Sebahattin AK'a ve bugünlere beni getiren her zaman yanımda olan canım annem Hatice AK'a, çıktığım bu yolda bana her türlü anlayışı ve desteğiyle ilerlememi sağlayan eşim Mete Han ÖZSOY'a, birlikte başladığımız eğitim hayatında her zaman beni dinleyen ve yardımlarını esirgemeyen canım arkadaşım Hümeysra SÖNMEZ'e teşekkür ederim.

Seda AK ÖZSOY

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET.	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ VE TEŞEKKÜR.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
1. GİRİŞ	1
1.1. Araştırmanın Amacı.....	3
1.2. Araştırmanın Özgün Değeri	4
1.3. Araştırmanın Yöntemi.....	8
1.4. Araştırmanın Çalışma Grubu	10
1.5. Araştırma Verilerinin Çözümlemesi	11
1.6. Tezin Organizasyonu	11
2. PIERRE BOURDIEU VE SOSYOLOJİSİ.....	13
2.1. Pierre Bourdieu ve Hayatı.....	13
2.2. Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Kavramları	14
2.2.1. Habitus Kavramı	19
2.2.2. Alan Kavramı.....	24
2.2.3. Sermaye Kavramı.....	29
2.2.3.1. Sermayelerin Dönüşümü.....	36
3. SINIF BELİRLEYİCİSİ OLARAK MESLEK FAKTÖRÜ VE SOSYAL TABAKALAŞMA.....	38
3.1. Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Sınıf Teorilerine Genel Bakış	38
3.1.1. Kölelik Sistemi.....	41
3.1.2. Kast Sistemi	43
3.1.3. Zümreler.....	45
3.1.4. Sınıf Sistemi.....	46
3.1.4.1. Marx'ın Sınıf Görüşü	48
3.1.4.2. Weber'in Sınıf Görüşü	51
3.1.4.3. Pierre Bourdieu'nun Sınıf Görüşü	54
3.2. Statü ve Rol.....	63
3.3. Toplumsal Yapıda Meslek	65

3.3.1. Mesleklerin İtibar Durumu.....	70
4. BULGULAR VE YORUM.....	71
4.1. Araştırmaya Katılanların Genel Bilgileri.....	71
4.2. Sermaye ve Eğitim.....	73
4.2.1. Başarı Tesadüf Değildir: Aile ve Sosyal Çevrenin Etkisi.....	76
4.3. Katılımcıların Aile Durumlarının Değerlendirilmesi.....	82
4.3.1. Eğitimin Yeniden Üretimi: Nesilden Nesile Eğitim Düzeyi.....	86
4.4. Katılımcıların Tüketim Alışkanlıkları.....	87
4.4.1. Dışarıda Yemek Yeme Alışkanlığına Yönelik Bulgular.....	89
4.4.2. Dinlenme Aracı: İş Yeri Dışında Yemek Yemek.....	89
4.4.3. Sosyal Bir Aktivite: Aileyle ve Arkadaşlarla Yemek Yemek.....	90
4.4.4. Dışarıda Yemek Yemek Artık Bir Lüks!.....	91
4.4.5. Tüketimin Stilizasyonu.....	92
4.5. Katılımcıların Alışveriş ve Diğer Harcamalarına Yönelik Bulgular.....	93
4.5.1. Hobilere Harcanan Gelir.....	94
4.6. Katılımcıların Sosyo-Kültürel Faaliyetlere Katılımına Yönelik Bulgular.....	95
4.6.1. Sanat ile Yaşayanlar: “Sanat ile Kendimi Buluyorum”.....	95
4.6.2. Sanatı İzleyenler: “Vakit Bulamayanlar”.....	97
4.6.3. Sanat ile Kesişmeyen Hayatlar.....	98
4.6.4. Ekonomik Sermayeyi Seyahate Çevirenler: Kültür Gezgini.....	99
4.7. Katılımcıların Beğeni, Zevk ve Tercihlerine Yönelik Bulgular.....	100
4.7.1. Merak Edilen Dünya: Belgesel İzleyiciliği.....	101
4.7.2. Herkes Dinler: Müzik Ruhun Gıdasıdır!.....	103
4.7.3. Bir Meditasyon Pratiği: Klasik Müzik.....	105
4.8. Anne ve Baba Olmak: Bir Neslin İnşası.....	108
4.8.1. Aile Kader Midir?: Bizim Gibi Olmasın, Okusun!.....	111
4.9. Katılımcıların Mesleklerine İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular.....	113
4.9.1. Mesleğin Sermayesi: Meslek Habitusu.....	113
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA.....	129
EKLER.....	133
ETİK KURUL KARARI.....	136
ÖZ GEÇMİŞ.....	137

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3. 1 Bourdieu'nun Toplumsal Uzam'ı	58
Şekil 4. 2 Miras Alınmış Sermaye ile Eğitim Sermayesi Arasındaki İlişki.....	80

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 4.1. Katılımcıların Genel Bilgileri.....	71-72
Tablo 4.2. Katılımcıların Aile Durumları.....	82-83
Tablo 4.3. Katılımcıların Aylık Geliri.....	88

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze belirli bir toplulukta, grup içerisinde, bir kurum olarak aile içerisinde dahi bireyler arasında fiziksel ve bilişsel olarak farklılıklar olmuştur. Sosyal bir varlık olarak insan, yaşadığı alan içerisinde iletişim kurarak var olmaya çalışır ve kurduğu ilişkileri ile çevresine, herhangi bir kişiye, gruba aidiyetini geliştirir. Toplumsal alanda, aynı imkânlarla ve koşullara sahip olmayan insanların elbette ki birbirinden farklı yetiştirme tarzı, alışkanlıkları, kültürel temsilleri, yetenekleri de olacaktır. Dolayısıyla bu durum, aynı toplum içinde yaşayan insanların, kaynaklara ulaşımında ve bu kaynakları kullanımında, sosyal yaşantılarında, kültürel faaliyetlerinde farklılıklar ortaya çıkarmıştır. İnsanların toplum içerisinde farklılaşmasının yarattığı bu durum konum temsillerini de farklılaştırmıştır. Bireyin sahip olduğu kaynaklar ve bunun yarattığı imkanlar, bir diğeri ile arasındaki eşitsizliğin ve diğerinin dezavantajlı konumunun sebebi olmuştur. Bu da toplumsal eşitsizliği ortaya çıkarmıştır.

Eşitsizliğin kaynağını; güç, din, akrabalık, prestij, ırk, etnisite, cinsiyet gibi unsurlar oluşturabilir. Bu yüzden herkeste eşit olarak var olmayacak bu unsurlar, toplumdaki kaynakların da eşitsiz kullanımına sebep olacaktır. Eşitsizlik ve toplum arasındaki ilişki oldukça eskidir ve birçok düşünür eşitsizlik kavramına açıklama getirmiştir. Toplumsal yaşamda var olan eşitsizlikler bireylerin farklı konumlanmalarına neden olmuştur. Toplumsal eşitsizlikle doğrudan bağlantılı olan tabakalaşma, eşit olmayan yaşam koşullarına ve sosyal durumlara sahip insanların toplumda ayrışması ile oluşan eşitsizlik olarak tanımlanmaktadır (Berber, 2003: 223). Toplumsal tabakalaşma (stratification), sosyolojinin, toplumsal istikrar ve değişim süreçlerini anlama çabasıyla tüm toplumları karşılaştırmalı bir bakış açısıyla inceleyen alanıdır. İnsan grupları arasındaki toplumsal süreçlerle, ilişkilerin maksat dışı sonuçlarından kaynaklanan sistematik eşitsizlikleri inceleyen araştırmalar için kullanılmaktadır. Yoksulluğun nedenlerini, siyahların ya da kadınların beyazlar ya da erkekler karşısında niçin dezavantajlı durumda bulunduklarını, işçi sınıfından bir ailede doğan bir çocuğun orta sınıfa ait konumlara gelme olanağının ölçüsünü irdeleyen bir alandır.

Toplumsal eşitsizliği sınıf kavramı üzerinden açıklayan Marx ve kapitalist toplumlarda çok katmanlı ilişkisellik içerisinde sınıfı tek başına yeterli görmeyen Weber, klasik eşitsizlik ve sınıflaşma teorilerinin önemli isimlerindendir. Klasik sınıf

ve tabakalaşma teorilerini farklı bir bakış açısı getiren ve eşitsizliğin kaynağının sadece ekonomik yetersizlikler ve sınıfsal köklerdeki farklılıklarla açıklamanın yetersiz olduğunu ve kültürün de toplumsal eşitsizlikleri yaratmada önemli bir unsur olarak gören Pierre Bourdieu; Karl Marx, Emile Durkheim ve Max Weber'in çalışmalarını temel almış, toplumdaki eşitsizliklerin yarattığı tahakküm ilişkilerinin yeniden üretilerek devam etmesi ve bireylerin toplumsal kökenleri ile toplumsal hayatlarında yaptıkları tercih ve pratikleri arasındaki ilişkiye odaklanmıştır.

Bourdieu'nun sosyolojik araştırmasının merkezinde, toplumsal eşitsizlik biçimlerinin neden güçlü bir direniş olmaksızın devam edebildiği sorusu yer alır. Bunun cevabı, Bourdieu'ya göre, kültürel kaynakların, pratiklerin ve kurumların eşitsiz toplumsal ilişkileri idame ettirme işlevi görmeleridir. Kültürün iktidarla ilişkisi, Bourdieu'nun entelektüel tasarısının merkezinde yer alır. Kültürün sınıf iktidarının üzerini örtmesine ve toplumsal ayrımların aracı işlevi görmesine ilişkin analizi, çağdaş kültür sosyolojisine çok önemli bir katkıyı temsil eder (Swartz, 2011: 387). Kültür, insanlar arasındaki iletişimin ve etkileşimin zemini, ama aynı zamanda bir tahakküm kaynağıdır. Sanat, bilim, din, halta dil de dahil olmak üzere bütün sembolik sistemler, gerçeklik anlayışımızı şekillendirerek insanlar arası iletişimin temelini oluşturmakla kalmaz, toplumsal hiyerarşilerin tesisine ve idamesine de katkıda bulunurlar. Kültür, inançları, gelenekleri, değerleri, dili kapsar; aynı zamanda bireyleri ve grupları kurumsallaşmış hiyerarşilere bağlayan pratikleri dolaylıdır. Yatkinlikler, nesneler, sistemler, kurumlar vs. hangi biçim altında olursa olsun, kültür, iktidar ilişkilerini somutlaştırır (Swartz, 2011: 12).

Pierre Bourdieu'nun sosyolojisi, toplumsal aktörlerin bilincinde olmadığı, ama onlar üzerinde etkisi olan neden-sonuç ilişkilerini gün ışığına çıkaran bir "ifşa sosyolojisi"dir. Toplumsal mekanizmalar görünür değildir ve araştırmacının nesnel bir şekilde görünmeyeni bulması gerekir. Bourdieu, toplumsal hayata dair bütüncül bakış açısıyla, toplumun kendisini oluşturan bireylerin toplamını aşan bir bütün olduğu ve onları kurumlar aracılığıyla kısıtladığı fikrini savunur. Bourdieu, kurumların bireylerin sınıfsal konumlarını belirlemede ve eşitsizliklerin yeniden üretiminde belirleyici olduğunu düşünür. Böylece eğitimin, toplumsal eşitsizlikleri yaratmada temel öge olduğunu, akademik başarıların ve yükseköğretime erişimde toplumsal kökenin ayrıştırıcı olduğunu iddia eder. Akademik başarıdaki toplumsal eşitsizlikler, ekonomik imkânların yoksunluğundan ve farklılığından değil daha çok

kültürel farklılıklardan kaynaklanır. Bourdieu, “yüksek kültür”den, yani kültürel kurumlar tarafından yüceltilen kültürden gelen farklı kültürel biçimleri (tiyatro, klasik müzik, resim vs.) değerlendirebilme kapasitesini ve bilgi birikimini ifade etmek için, “kültürel sermaye” kavramını geliştirmiştir (Jourdain ve Naulin, 2020: 21-53). Dolayısıyla Bourdieu, okulun fırsat eşitliği yaratmaktan ziyade, toplumsal eşitsizliklerin yeniden üretimine katkı sağladığını düşünür ve bu eşitsizlikler ile toplumdaki sınıfsal tabakalaşmanın eğitim ile nasıl yeniden üretildiğini araştırır. Bu sistemi yürüten temel güç ise, ekonomik sermayeye eşlik eden kültürel sermayedir.

Bu çalışmada Pierre Bourdieu’nun sınıf meselesini yeni bir çerçevede ele alışı ile eşitsizliğin temel ilkesini yansıtan tahakküm ilişkilerini de sınıfların mantığında kültürel kodları da dikkate alarak, Fransız toplumuna ait üst ve alt sınıf fraksiyonlarının ayrıntılı incelemesi ile “beğeni” yargısının eleştirini yaptığı *Ayrım (Distinction)* adlı eseri çerçevesinde; Samsun ilinde yaşayan farklı statüleri temsil eden meslek sahibi kişilerin, gündelik yaşamlarına ait beğeni, zevk ve tercihlerinin, eğitim süreçlerinin ve kökensel olarak aile durumlarının analizinin yapılması hedeflenmiştir.

1.1. Araştırmanın Amacı

Mesleklerin Kültürel Sermayesi: Farklı Statülere Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak başlıklı bu tez, Fransız sosyolog Pierre Bourdieu’nun habitus kavramından yola çıkarak bireylerin, beğeni, zevk ve tüketim tercihlerinin, kültürel davranış kalıplarının toplumsal konumlarında dışa vuran davranışlarını gözlemlemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışma, Samsun ilinde yaşayan ve aktif olarak çalışarak meslekleri ile farklı statü konumlarını temsil eden bireylerin, itibar durumuna göre belirlenen “yüksek itibarlı meslekler” ve “düşük itibarlı meslekler” olarak sınıflandırılan iki grubun, birlikte yorumlanmasını ve karşılaştırmasını içerir.

Araştırmada, “farklı statülerin temsil ettikleri toplumsal konumları itibariyle, meslekleri edinme ve mesleği icra etme süreçlerini de içine alarak, ekonomik ve kültürel sermayeleri ile iki grubun yaşam tarzı ve kültürel eylem pratiklerindeki tercihleri farklılık gösteriyor mu?” temel sorusundan yola çıkılmıştır.

Yukarıda verilen bilgiler ışığında, araştırmaya yol haritası çizecek diğer sorular şu şekildedir:

- Kültürel sermaye, farklı statülerin yaşam tarzlarında ne gibi farklılıklar oluşturur?
- Ekonomik sermaye kültürel kaynaklara ve fırsatlara erişimde önemli bir kaynak mıdır?
- Ailenin ve eēitimin kültürel sermaye üzerindeki rolü nedir?
- Kültürel sermayenin aktarımı nasıl gerçekleşmektedir?
- Bireylerin meslek edinme süreçlerinde toplumsal kökenleri ve habitusları belirleyici rolde midir?
- İki grup olarak belirlenen, farklı mesleklerin yaşam tarzları, beēeni ve tüketim alışkanlıkları arasında görülen farklılık ne ile ilişkilidir?
- Belirli kültürel kodların içselleştirilmesi ve belirli yatkınlıklara dönüşmesini içeren habitus kavramından hareketle, mesleēin de belirli yaşam tarzlarıyla kesişmesi ve bireyin yeteneklerine deēer atfetmesi ile mesleki habitustan bahsedilebilir mi?

1.2. Araştırmanın  zg n Deēeri

Meslek, bireyin günün büyük bir kısmını kimlerle ve nasıl ge ireceēini belirler. Bununla beraber kişilerin arkadaş çevresini, sosyal ilişkilerini, nerede yařayacaēını, çocuklarının hangi okullara gideceēini, çevresiyle ve ailesiyle ne sıklıkla ve nerede, nasıl vakit ge ireceēini etkiler. Meslek sahibi olmanın belirli yetenek ve yeterlilik gerektirdiēini varsaydıēımızda, bireyin mesleēe aidiyeti ve kurduēu baēlılıēın alınan eēitimle ve içinde yetiřtiēi kültürle yakından ilişkili olduēunu görürüz. Mesleki faaliyet uzun yıllar yapıldıēında üyelerin zihni, ahlaki, sosyal ve psikolojik özelliklerini şekillendirecektir. Meslek, kendi habitusunu oluşturacak, kendi grup üyelerinin yaşam tarzlarını, gözlemlenebilir davranışlarını, tercihlerini etkileyecektir. Mesleēe duyulan aidiyet hissi, bireyi mesleēin sunmuş olduēu imkânları kullanmaya, grup davranışlarını benimsemeye itecektir. Birey tüm bunları, kendi zihni yapısıyla, statüsüyle işleyerek, kültürel kodları dâhilinde hayata geçirecektir.

Araştırma Pierre Bourdieu'nun habitus, alan, sermaye kavramlarından yola çıkmakta ve gündelik hayatta davranışlara yansıyan ve mesleklerin hayatın büyük bir bölümünde alışkanlıkları ve eēilimleri řekillendirdiēi fikrinden hareket etmekte; bireyin ortaya çıkan davranışlarını gözlemlemeyi, düşünce ve yorumlarını, sosyo-kültürel tercihlerini ve gündelik yaşamın pratiklerini dikkate alarak anlamayı hedeflemektedir. Yorumlanacak bu kategoriler bireyin gündelik hayata nasıl ve ne

kadar dahil olduğunu gözlemleyebilmek açısından önemlidir. Bu bakımdan farklı statülerin analiz edilerek elde edilen bulguların, Samsun illinde belirlenen mesleklerin genel profili hakkında fikir sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışmada elde edilen analiz bulguları Türkiye geneli için bir yargıya varmamız konusunda yeterli olmasa da Samsun ili dahilinde meslekleri kültürel ve ekonomik boyutuyla ele alan bir çalışma olmaması bakımından önemli bulunmaktadır. Bu açıdan çalışmanın bu alanda ve çalışan nüfus ile ilgili örnek teşkil etmesi beklenmektedir.

Pierre Bourdieu'nun sosyolojisi ve kavramları ile ilgili farklı alanlarda çalışmalar yapılmış olmasına rağmen, onun teorilerinin ve kavramsallaştırmalarının “meslekler” ile ilişkisini konu alan çalışmaların azlığı göze çarpmaktadır.

Ünal (2004), *Sosyal Tabakalaşma Bağlamında Pierre Bourdieu'nun Kültürel Sermaye Kavramı*, adlı çalışmasında toplumsal istikrar ve değişim süreçlerini anlama çabasıyla sosyal tabakalaşma ve sosyal eşitsizlik çözümlemelerine kültürel boyut katan Pierre Bourdieu açısından bakmayı hedeflemiştir. Pierre Bourdieu'nun yaklaşımları ile klasik ve modern sosyal tabakalaşma yaklaşımları karşılaştırılmaya çalışılarak, onun sosyal teoriye yeni bir açılım getirip getirmediği anlaşılmaya çalışılmıştır. Ünal, sosyal tabakalaşma olgusunu ele almış ve bu olguya yönelik sosyologların algılamaları ve anlayışları çerçevesinde geliştirdikleri teorileri bir araya getirerek, yazılı ve görsel materyallere dayanan teorik bir çalışma ortaya çıkarmıştır. Klasik sınıf kuramcıları ile karşılaştırmalı olarak Bourdieu'nun teorilerini ayrıntılı açıklayarak, düşünürün teorilerinin yalnızca Fransız toplumu için değil, Türk toplumu ve sosyolojisi için de ufuk açıcı bir niteliğe sahip olduğu sonucuna varmıştır.

Keleş (2015), *Orta Sınıfın Tüketim Eğilimi, Beğeni ve Alışkanlıklarının Bourdieu Perspektifinden İncelenmesi: Orta Sınıf üzerine 2014 Yılında İstanbul'da Yapılan Niteliksel Bir Çalışma* adlı çalışmasında, İstanbul ilinde ikamet eden, orta sınıfa mensup 26 kişi ile derinlemesine görüşme yaparak bireylerin, gündelik ve kültürel tüketim alışkanlıkları ile yaşam tarzlarını gözlemlemeyi ve orta sınıf içinde ayrımı yaratan gündelik pratikleri sorgulayarak kültürel sermaye ve gündelik pratikler arasında ilişki incelemeyi hedeflemiştir. Görüşülecek kişiler eşit sayıda kadın/erkek, üst/orta düzey yönetici, 45 yaş altı/45 yaş ve üzeri, laik/dindar olmak üzere gruplandırılmıştır. Araştırma temel ayrım noktasını laik ve dindar ayrımı

etrafında yürütmüştür. Orta sınıfların gündelik ve kültürel tüketim pratikleri birbirine yakın görülmüş, farklılığı yaratan temel etkenin de kültürel pratiklere işlerlik sağlayan ekonomik sermayenin olduğu anlaşılmıştır. Kadın ve erkeklerin de gündelik kültürel faaliyetlere katılımında ve bütçe ayırımında anlamlı bir farklılık görülmüş, kadınların erkeklerden daha aktif ve katılımcı konumda oldukları anlaşılmıştır. Meslekler ve yaş bağlamında yaşam pratikleri ve kültürel pratikler arasında anlamlı bir farklılık görülememiş ancak ekonomik ve kültürel sermayeden bağımsız olarak dindar ve dindar olmayan grup arasında tatil, spor gibi yaşam tarzını ifade eden aktivitelerde ve siyasette farklılaşmalar görülmüştür.

Kaya (2018), *Beğeni Tercihleri Üzerinden Kültürel ve Sınıfsal Farklılıklara Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak: Denizli Kentinde Orta Sınıflarda Kültürel Farklılıkların Yansımaları* adlı çalışmasında, orta sınıfların orta sınıfl(ar)da, farklı beğeniler (tercihler) ve zevkler aracılığıyla oluşan “kültürel farklılaşmanın” Denizli ili özelindeki görünümünü konu almaktadır. Araştırma verileri, Denizli ili ve Pamukkale ilçesine bağlı olan çeşitli mahallelerde yaşayan basit tesadüf örnekleme tekniği ile seçilmiş orta gelir seviyesindeki bireylere anket uygulanarak elde edilmiştir. Kültürel farklılıkların yansıması kentin imkanları dahilinde değerlendirilmiştir. Bireylerin sahip oldukları mesleklere göre oluşturulan gruplar arasında yaşam tarzları ve kültürel davranışları üzerinden karşılaştırma yapılmıştır. Katılımcıların baba meslekleri ile icra ettikleri meslek arasında, meslek ile aylık gelirin büyük kısmının harcandığı yer arasında, meslek ile yapılmak istenen spor arasında, meslek ile en çok izlenen televizyon programı arasında, meslek ile tercih edilen kitap türü arasında, meslek ile tercih edilen müzik türü arasında, meslek ile takip edilen dergi türü arasında, eğitim düzeyi ile ünlü tabloları bilme arasında anlamlı bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Ancak meslek ile çocuk sayısı arasında ve meslek ile düzenli günlük gazete okuma arasında anlamlı bir ilişki görülememiştir.

Omurtak (2019), *Eğitim-Öğretim Sistemine Bourdieu’cu Bakış: Lise Öğrencilerinin Sınava Hazırlık Sürecinde Ailelerin Meslek Seçimlerindeki Rolü, İstanbul Örneği* adlı çalışmasında, farklı ekonomik gelire ve kültürel yapıya sahip olan ailelerin ve bu anlamda farklı görüşlerin birlikte yaşadığı kalabalık bir şehir olması ve toplumunun genelinin küçük bir yansımasını temsil etmesi bakımından İstanbul ilini seçtiğini belirtmiş ve 16-30 yaş arası -lise öğrencisi veya meslek

seçimini tamamlamış- çocuklara sahip olan ailelerle derinlemesine görüşmeler yapmıştır. Çalışmada ailelerin eğitim düzeylerini kapsayan kültürel sermayeleri ile gelir durumunu kapsayan ekonomik sermayelerine değinilmiştir. Katılımcılardan kültürel sermayesi yüksek olanların ekonomik sermayesinin de yüksek olduğu gözlenmiş, kültürel sermayeleri yüksek olmayan, gelirleri de orta düzey olan ailelerin üst sınıfın standartlarında yaşamak istedikleri için çabaladıkları gözlemlenmiştir. Üst sınıfa geçmenin eğitim yoluyla olacağını düşünen ailelerin, çocuklarının daha iyi şartlarda yaşamaları, daha iyi paralar kazanmaları için eğitime önem verdikleri görülmüş; ailelerin çocuklarının üst seviyeye çıkabilmeleri için onların eğitimlerine yatırım yaptıkları ve bu yüzden çalıştıkları sonucu ortaya çıkmıştır.

Şencan (2020), *İstanbul İlinde Yaşayan Farklı Meslek Gruplarına Mensup Kişilerin Pierre Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında İncelenmesi* adlı çalışmasında, İstanbul ilinde yaşayan 15 farklı meslek grubundan 15'i kadın, 15'i erkek olmak üzere toplam 30 katılımcıyla derinlemesine görüşme yaparak, meslek gruplarının gündelik yaşam tarzları ile kültürel tüketim alışkanlıklarını sosyoekonomik ve kültürel değişkenler üzerinden sorgulayarak anlamlı bir ilişkiyi ortaya çıkarmayı amaçlamıştır. Çalışmada farklı meslek gruplarının beklentilerini, tüketim anlayışlarını, beğenilerini besleyen habitusun, sermaye ve işgal ettikleri konumlardan dolayı farklılaştığı bulgulanmıştır. Bireylerin gelir seviyelerine göre, sosyo-kültürel faaliyetlere katılımında farklılıklar görülmüş ve ekonomik sermayenin belirleyici özelliğine değinilmiştir. Kültürel sermayenin birikiminde de en güçlü koşulun ekonomik sermaye olduğu sonucuna varılmış, meslek tercihinde genel olarak öne çıkan unsurun gelecek kaygısı olduğu görülmüştür.

Bahadır (2020), *Kültürel Sermayenin Yeniden Üretimi Bağlamında Pierre Bourdieu ve Sosyolojisi; Atatürk Üniversitesi İntern Doktorları Üzerine Bir İnceleme* adlı çalışmasında, eğitim sisteminde yaşanan eşitsizliklerin ekonomik boyutuyla açıklandığını belirtmiş ve Bourdieu perspektifinde ailelerin ve öğrencilerin birlikte değerlendirmesini yaparak, eşitsizliğin kültürel sermaye boyutunun incelenmesinin gerekli olduğunu düşünmüştür. Bahadır, kültürel sermayenin, toplumsal eşitsizliklerin ortaya çıkması ve yeniden-üretilmesi noktasındaki belirleyici rolü ile ekonomik sermayenin kültürel sermayenin ortaya çıkmasında bir etken olduğunu, dolayısıyla hem ekonomik hem de kültürel sermaye yönünden zengin ailelerde büyüyen çocukların toplumsal uzam içerisinde ayrıcalıklı konumlara sahip oldukları

tezini savunur. Bütüncül bir bakış açısı elde etmek amacıyla karma yöntemin kullanıldığı; nicel ve nitel tekniklerin, -anket ve mülakat tekniği kullanılarak- nitel verilerin sayısal verilerle desteklenmesi sağlanmıştır. Çalışmada, Atatürk Üniversitesi Tıp Fakültesi son sınıf öğrencilerinden oluşan toplam 283 kişi ile görüşülmüştür. Sermaye bakımından zengin olan doktorluk mesleğinin, doktor olmaya aday son sınıf öğrencilerinin ailelerinin de sermaye bakımından zengin olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, intern doktorların anne-babalarının kültürel sermayelerinin rehberliğinde eğitim alanında başarılar edinmiş, yine aldıkları eğitim aracılığıyla avantajlı konumlarını devam ettirebilecek saygın bir meslek elde etmişlerdir. Dolayısıyla bireyin başarısında ailenin kültürel sermayesi ve ekonomik sermayesiyle de yarattığı imkanlar önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür.

Mesleklerin Kültürel Sermayesi: Farklı Statülere Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak başlıklı bu tez çalışmasında da; Samsun ilinde yaşayan ve aktif olarak çalışarak meslekleri ile farklı statü konumlarını temsil eden bireylerin, gündelik yaşam pratiklerine, beğeni, zevk ve tercihlerine, sosyo-kültürel faaliyet katılımlarına yönelik, mesleklerin “itibar” durumlarına göre belirlenen iki grubun karşılaştırması ve yorumlanması yapılmıştır. “Yüksek itibarlı” meslekler ile “düşük itibarlı” meslekler olarak sınıflandırılan iki grubun, sınıfsal konum ve kültürel, sosyal eylem pratiği çerçevesinde, kendi bağlamlarında teoriler ışığında karşılıklı olarak değerlendirilmesiyle bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı umulmaktadır.

1.3. Araştırmanın Yöntemi

Nitel araştırmacılar örnek olayların ve bağlamların dilini kullanırlar. Toplumsal süreç ve örnek olayları kendi bağlamında inceler ve belirli ortamlarda anlam yaratımına veya yorumlarına bakarlar. Toplumsal yaşama birçok bakış açısından bakar ve insanların kimliklerini nasıl inşa ettiğini açıklar. Nitel araştırmacılar toplumsal yaşamı değişkenlere veya sayılara çevirmeye çalışmak yerine, inceledikleri insanlardan fikir ödünç alır ve onları doğal ortam bağlamına yerleştirir. Değişkenler yerine motifleri, temaları, ayrımları ve fikirleri inceler, tümevarımsal temellendirilmiş kuram yaklaşımını benimserler (Neuman, 2017: 232-233). Temellendirilmiş kuram ile benimsenen tümevarımsal yöntem, kuramın verilerden oluşturulduğu veya temellerinin verilerde yattığı anlamına gelir. Veri toplama ve kuramlaştırma ile birlikte yeni veriler, önceki veriler hakkında düşünmekle birlikte ortaya çıkmış olan kuramsal soruları yanıtlayacak şekilde uyarlanır (Neuman, 2017:

234). Bireylerin davranışlarını ve düşüncelerini yorumlamak açısından niteliksel yöntem önemlidir. Pierre Bourdieu sosyolojisi ışığında yapılan bu çalışmada; ekonomik sermaye, kültürel sermaye ve habitus kavramları ile meslek çalışanları ve belirlenen değişkenler arasındaki ilişki ortaya çıkarılmak istenmiştir. Dolayısıyla belirlenen değişkenlerin anlamlandırıp yorumlamasını ve karşılaştırmasını yapmak için nitel yöntem uygun görülmüştür.

Toplumsal dünyanın işleyişini kavramaya ya da zihinsel olarak anlamaya ve aynı zamanda bir şeye dair bir içgörü edinmeye ya da dünyayı başka birinin gözünden görmeyi amaçlayan yorumlayıcı yaklaşım, olayları toplumsal bağlamına yerleştirerek pratiğin anlamını keşfeder (Neuman, 2017: 109). Farklı statülerin kültürel sermayeleri ve yaşam pratiklerine dair bir inceleme ve karşılaştırmayı hedefleyen bu araştırmada, yapılan görüşmeler sonucunda elde edilen verilen değerlendirilmesi yorumlayıcı yaklaşım ile sağlanmıştır.

Bu çalışmada veri toplama tekniği olarak tercih edilen görüşme, araştırılan konunun bütün boyutlarını kapsayan daha çok açık uçlu soruların sorulduğu ve detaylı cevapların alınmasına imkân veren yüz yüze, birebir görüşülerek bilgiye ulaşan bir veri toplama tekniğidir. Görüşme türleriyle ilgili başka sınıflamalar olmakla birlikte en çok kabul gören yapılandırılmış ve yarı yapılandırılmış görüşmedir. Yapılandırılmamış görüşmede görüşülen kişilerden önceden belirlenmiş standart soruların cevaplama istenir. Görüşme formunda açık uçlu sorulara pek yer verilmediğinden esneklik ve farklılıklar en aza indirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme ise standartlaştırılmamış açık uçlu soruların sorulduğu derinlemesine görüşmelerdir (Tekin, 2006: 101-104). Karşıdaki kişinin duygu ve düşüncelerini gözlemlemeyi ve iletişimin karşılıklı ilerlemesini hedefleyen görüşme tekniği ile bu çalışmada derinlemesine görüşmeler, yarı yapılandırılmış görüşme formları ile sağlanmıştır.

Yarı yapılandırılmış mülakat formu, araştırmacı tarafından oluşturulmuş, araştırmanın amacına yönelik sorular dikkate alınarak hazırlanmıştır. İlk olarak katılımcıların sosyo-ekonomik düzeyini anlamak adına demografik bilgilerin edinileceği; yaş, cinsiyet, eğitim durumu, çekirdek aileyi ve geniş aileyi kapsayan kişilerin eğitim durumu, yaşanılan yer ve konut tipi, aylık ortalama gelir sorulmuştur. Katılımcıların entelektüel bilgi birikimi, sosyo-kültürel faaliyetlere katılımları, kültürel bilinçleri ile ilgili kültürel ve tarihi yerleri bilme ve ziyaret etme sıklıkları,

tüketim tercihleri, teknoloji ve internet kullanımı, beğeni, zevk ve tercihleri, boş zaman alışkanlıkları, ebeveyn olma durumları ve çocuklarının eğitimine yaptıkları yatırım ve sosyo-kültürel faaliyetlere yönlendirmeleri ve son olarak meslek tercihlerindeki etkenler ve mesleklerin gündelik yaşamlarına etkileri sorulmuştur. Mülakat soru formu teorik çerçeve ile uyumlu olarak hazırlanmıştır. Mülakat formu ilk olarak meslek sahibi iki katılımcıya uygulanmış, görüşmenin ilerlemesini aksatan sorular çıkarılarak ve görüşme esnasında sorulmasının uygun olabileceği sorular eklenerek revize edilmiştir.

1.4. Araştırmanın Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu oluşturan kişiler, TÜBİTAK 1001 Programı kapsamında desteklenen *Türkiye Sosyo-Ekonomik Statü Endeksi Geliştirme Projesi*'nin birinci ayağı olan, *Türkiye Mesleki İtibar Araştırması*'na (URL1) göre belirlenmiş “yüksek itibarlı” ve “düşük itibarlı” meslek çalışanların yer aldığı 9'u kadın, 21'i erkek, 30 katılımcıdan oluşmaktadır. İki farklı grubun olması, farklı gelir grubu ve eğitim düzeylerini temsil etmeleri bakımından önemlidir.

“Yüksek itibarlı” meslekler grubunda yer alan doktor, mühendis ve öğretmen katılımcılar ile “düşük itibarlı” meslekler grubunda yer alan tarım işçisi, tekstil işçisi ve inşaat işçisi katılımcıların tümünün sahip olduğu ortak özelliklere dikkat edilmiştir:

- Halen aktif çalışıyor olması,
- En az 10 yıl meslek süresinin olması,
- Evli olması,
- En az bir çocuk sahibi olması.

Örnekleme, bir araştırmacının daha büyük bir havuzdan seçtiği ve nüfusa genellediği daha küçük bir örnek olaylar kümesidir. Böylece küçük gruplar incelenerek büyük gruplar hakkında doğru genellemeler yapılabilir (Neuman, 2017: 319). Araştırma konusuna göre farklı örnekleme biçimleri bulunmaktadır. Rastlantısal olmayan örnekleme ise, örnekleme ile ilgili büyük grupların temsil edeceği bilginin küçük gruplarla elde edilmesine dayanır. Bu örneklemede kişiler matematiksel yol ile değil rastlantısal yol ile seçilir. Rastlantısal örnekleme türlerinden kartopu örnekleme, araştırmada yer alan kişilerin doğrudan ya da dolaylı bağlantılarla birbiriyle bağlantılı olmasıdır (Neuman, 2017: 324). Bu araştırmada,

rastlantısal olmayan örneklemden kartopu örnekleme kullanılmıştır. Çalışmanın evrenini Samsun ilinde yaşayan ve belirlenen meslek grupları oluşturmaktadır. Bireylerin belirlenmesinde araştırmacının çevresinde tanıdığı insanlar aracılığıyla ulaşılan kişiler, katılımcıların meslek arkadaşları ve sosyal çevrelerinden seçilen kişilerden yararlanılmıştır. Katılımcılar ile görüşmeler; işyerlerinde ya da kafe, restoran gibi katılımcının rahat edebileceği yerlerde gerçekleşmiştir. Tarım işçileri ile görüşmeler, Samsun iline bağlı köylerde ikamet ettiklerinden, katılımcıların evlerine giderek gerçekleşmiştir. Katılımcılara araştırma ve görüşme soruları ile ilgili kısa bilgilendirme yapılmış ve katılımcıların gönüllü olmasına dikkat edilmiştir. Aynı zamanda katılımcılar ile iletişimin bölünmemesi ve araştırmacının dikkatini katılımcıya verebilmesi için ses kaydı yapılmıştır. Katılımcılara ses kaydının ve katılanların kimliklerinin gizli olduğuna ve araştırmacı dışında kimseyle paylaşılmayacağına dair onay verilmiştir.

1.5. Araştırma Verilerinin Çözümlemesi

Her katılımcıya ait görüşme soruları tek tek deşifre edilmiştir. Daha sonra soru bazında verilen cevaplar karşılaştırılarak ortak tema yaratacak cevaplar sınıflandırılmıştır. Katılımcıların sorulara verdiği cevaplarla elde edilen veriler, doğrudan alıntılarla desteklenen betimsel analiz yöntemi ile çözümlenmiş, temalaştırılarak yorumlanmıştır. Bu yaklaşımda amaç görüşme ve gözlem sonucu elde edilen verilerin düzenlenmiş ve yorumlanmış bir şekilde okuyucuya sunulmasıdır. Veriler daha önceden belirlenmiş temalara göre sınıflandırılır, özetlenir ve yorumlanır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 224). Oluşturulan temalar, katılımcıların verdiği ortak cevaplardan yola çıkılarak elde edilmiş dolayısıyla yeterli tema oluşturmayan bazı sorular üzerinde yorumlama yapılmamıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler olduğu gibi aktarılmıştır.

1.6. Tezin Organizasyonu

Araştırma üç bölümden oluşmuştur. Birinci ve ikinci bölüm araştırmanın “teorik” bölümünü oluştururken, üçüncü bölüm ise, teoriden ve yapılan görüşmelerden yola çıkılarak, eldeki verilerin teori ile yorumlandığı ve tartışmanın yapıldığı bölümdür. Birinci bölümde Pierre Bourdieu’nun genel sosyolojik metodolojisini anlamak adına, kısaca Bourdieu’nun hayat hikayesine ve eserlerine yer verilmiş, bize ışık tutacak ve Bourdieu’nun çalışmalarının düzenini anlamamızı

sağlayacak temel kavramlarına (alan, sermaye, habitus) değinilmiştir. Bourdieu sosyolojisini kavramanın son derece güçlüğü, dilbilimsel düzeyinin derinliğinden kaynaklanan çetrefilli argümanları, paradoksal görünen uzun cümleleri, polemikçi yazı tarzı ve kendi ifadesiyle “dilbilimsel bırakınız yapsınlar”a geçit vermeyen bilimsel terminolojiye sadakati nedeniyle olduğu söylenebilir (Çeğin vd., 2016: 14). Ancak kendi terminolojisine kattığı her kavram diğerleri ile ilişkili olarak görülür ve birlikte anlam kazanır. Dolayısıyla kavramların ayrıntılı olarak konuyla bağdaşacak şekilde incelemelerine yer verilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise araştırmanın ana kavramlarına (meslek, statü, rol) yer verilmiş, sınıf ve sosyal tabakalaşma teorileri; Klasik kuramcılardan Marx ve Weber’in düşüncelerine sınıf temelinde yer verilerek açıklanmıştır. Buradan hareketle Bourdieu’nun Marx ve Weber’in teorileri ile birlikte *Distinction* eserinin ışığında, sınıf teorisini ve tabakalaşmayı nasıl ele aldığına açıklık getirilmiş, ilişkilendirdiği kavramlar ile Bourdieu sosyolojisinde sınıfların mantığını nasıl kurduğu açıklanmıştır.

Araştırmanın üçüncü ve son bölümünde ise, araştırmada görüşülen kişilerden yapılan doğrudan alıntılarla araştırmanın kuramsal tartışmaları ilişkilendirilmiş, elde edilen veriler yorumlanmıştır. İlk olarak araştırmaya katılanların, Samsun ilinde ikamet eden meslek sahibi katılımcıların; yaş, cinsiyet, öğrenim durumu ve mesleklerine ilişkin sosyo-demografik bilgilerine yer verilmiştir. Sonrasında ise katılımcıların aile durumları, tüketim alışkanlıkları, sosyo-kültürel faaliyetlere katılımları, beğeni, zevk ve tercihleri, alışveriş ve harcamaları ile ilgili tercihleri, ebeveyn olarak çocuklarının eğitim süreçleri ile ilgili görüşleri ve kendi mesleklerine ilişkin görüş ve değerlendirmeleri, araştırmanın teorik çerçevesi dikkate alınarak temalaştırılmıştır.

Araştırmanın sonuç bölümünde ise, araştırma bulguları tartışmaya açılmış, teorik çerçeve dikkate alınarak genel bir değerlendirme yapılmıştır.

2. PIERRE BOURDIEU VE SOSYOLOJİSİ

2.1. Pierre Bourdieu ve Hayatı

Güneybatı Fransa’da, Pireneler’in uzak bir dağ köyünde doğup büyüyen Pierre Bourdieu, felsefenin hem kraliçe disiplin hem de entelektüel olmayı amaçlayan biri için zorunlu bir meslek olduğu bir dönemde, prestijli Ecole Normale Supérieure’de okumak için 1950’li yılların başında Paris’e geldi. Bourdieu, daha başlarda Sartreci varoluşçuluğun temsil ettiği “özne felsefesi”nden -dolayısıyla egemen öğretiden- uzaklaştı ve “kavram felsefesi”ne yöneldi. Ancak mezun olduktan kısa bir süre sonra felsefe, tıp ve biyolojiyi bir araya getiren planlanmış bir duygusal hayat araştırmasından ayrıldı ve daha ünlü normalciler Durkheim ve Foucault’nun yaptığı gibi sosyal bilimlere döndü (Wacquant, 2016: 53).

Pierre Bourdieu’nun hayatı boyunca kaldığı Bearn, gerçekleştirdiği ilk etnografik araştırmalardan birinin ve *Bekârlar Balosu*¹ adlı son kitabının sahasını oluşturur. Pierre Bourdieu, liseyi Pau’da tamamladıktan sonra Paris’teki Louis-le-Grand Lisesi’nde yoğun felsefe eğitimi aldı. 1951’de Ulm Sokağı’ndaki Ecole Normale Supérieure’e girdi ve 1954’te lise felsefe öğretmenliği sınavını kazandı. Ardından Georges Canguilhem’in gözetiminde, daha sonra bitirmediği felsefe tezini hazırlamaya başladı. Aynı sırada bir yıl boyunca, Maulins Lisesi’nde felsefe öğretmeni olarak görev yaptı. 1955 ile 1960 yılları arasında zorunlu askerlik görevi sebebiyle Cezayir’de bulundu. Bu, Pierre Bourdieu için son derece mühim bir dönemdir, çünkü felsefeden sosyolojiye geçmesine sebep olmuştur. Bourdieu’nun hem akademik hem ticari anlamda önemli bir başarıyla ilk tanışması *Varisler: Öğrenciler ve Kültür* adlı kitabı ile gerçekleşti. Okul ve kültürel adetler bu dönemde üzerinde yoğunlaştığı konulardır. 1970’te Bourdieu, Jean-Claude Passeron ile birlikte, okul üzerine, Varisler’den daha kuramsal yeni bir kitap yazar: *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemi Kuramı İçin Öğeler*. Söz konusu kitap, okulun fırsat eşitliği sağlamak bir yana toplumsal hiyerarşinin yeniden üretilmesine ve meşrulaştırılmasına katkıda bulunduğunu ortaya koymaktadır (Jourdain ve Naulin, 2020: 10).

Bourdieu, 1970’li yıllara geldiğinde ise hala Paris’teki çalışmalarını sürdürüyordu. *Ayrım ve Pratiğin Mantığı* adlı temel eserlerinin yayımlanması

¹ Pierre Bourdieu (2010). *Bekârlar Balosu*. Çağrı Eroğlu (çev.). Ankara: Dost Kitabevi.

1981’de ona dünya çapında ünlü Fransız Koleji’nde Sosyoloji Kürsüsünü kazandırdı. 1980’de yirmi yıldır sürdürülen *Dil ve Sembolik Güç* (1990), *Homo Academicus* (1984/1988), *Devlet Soyluluğu* (1989/1997) ve *Sanatın Kuralları* (1992/1997) gibi büyük beğeni toplayan meşakkatli araştırmalar meyvelerini vermeye başladı. Bu aşamadan sonra erkek egemenliği, devletin tarihsel oluşumu, gazetecilik, toplumsal sefalet ve televizyon gibi konulara değinen Bourdieu, 30’dan fazla kitap ve 400’e yakın makale yazmış ve 2002’de Fransa’da ölmüştür. Bourdieu’nun en önemli eserleri: *Toplum Bilim Sorunları*, *Pratik Nedenler*, *Televizyon Üzerine*, *Politikanın Krizi*, *Entelektüeller*, *Medya*, *Karşı Ateşler*, *Toplumsal Uzam ve Sembolik İktidar* gibi eserlerdir (Palabıyık, 2020: 2).

Pierre Bourdieu kariyeri boyunca pek çok çalışmayla ilgilenmiştir. Bourdieu’nun sosyolojisini anlamak, kavrayış biçimini anlamak ve toplumsal dünyayı, insanların eylemlerini nasıl ele aldığını kavramak önemlidir. Dolayısıyla kavramlarına ve sosyoloji bilimi ile ilgili açıklamalara burada yer vermek faydalı olacaktır.

2.2. Pierre Bourdieu Sosyolojisi ve Kavramları

Pierre Bourdieu’nun kırk yılı aşan fikri üretimleri ve kuramsal açılımları, 1960 sonrası sosyoloji geleneğinde özgün bir model oluşturmaktadır. Onun sosyolojisi, sosyolojik bilginin yollarını ararken, bu bilimin nasıl işlemesi gerektiği konusunda metodolojik olarak fikirler verir. Asıl sorun, sosyolojinin diğer disiplinlerden farkının ne olacağıdır. Bourdieu, sosyolojiyi bir bilim gibi görür ve sosyolojinin bilimselliği üzerine bir soru sorar: “Sosyoloji, diğerleri gibi bir bilim midir?” Bourdieu, bu noktada sosyolojinin bir bilim olduğu kanısındadır ve yöntemsel ilke yönünden diğer bilimlerden ayrılır. Bourdieu’ya göre sosyoloji, konusunun bağıntısal ilişkiler olması nedeniyle bütünsel bir bilim olmak zorundadır. O, ampirik çalışmanın bütün pratik dayatmalarıyla ve gerçeklikleriyle bağını koparmış “gösterişçi kuram”la uğraşmaz. Onun kavramlarla ilişkisi pragmatik bir ilişkidir: Onlara sorunları çözmeye yardım eden bir “alet kutusu” (Wittgenstein) muamelesi yapar. Bourdieu kuramı ve pratiği ampirik sorunlara ve kuramsal önermelere dayandığı için sınırsız bir kavram evrenine dayanmaz (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 35). Bourdieu, sosyolojiyi sınıflandırılmış disiplinler gibi görmez; tarih, antropoloji, psikoloji, felsefe gibi disiplinleri sıçrama tahtası gibi görür ve bilimlerin sınırsızlığında ampirik ve

kavramsal araştırmaya geçer. Bourdieu, sosyolojik çalışmalarını sanattan siyasete, edebiyattan spora ve kültüre çok farklı konularda saha çalışmalarına dayandırmıştır.

Sosyologların sosyal olaylardan haberdar olmaları ile birlikte, bu olaylar karşısında nasıl bir tutum takınacakları ayrı bir sorundur ve tartışma konusudur. Sosyologlar topluma hizmete hazır birer “teknisyen” mi olmalıdırlar? Yoksa kendilerinin sahip olduğu değerlere daha da uyması için o toplumu değiştirmeye mi çalışmalıdırlar? Sosyologların teknisyen olarak hareket etmesi gerektiğini düşünenler toplumun nasıl örgütlenmesi gerektiğini, toplumun oluşunun bilimi ilgilendirmediğini düşünmektedirler. Önemli olan, neyin iyi neyin kötü olacağına karar veren değerlerdir. Dolayısıyla toplumsal yaşamda değerlerin yönettiği herkes bu iyi ve kötü ayrımını yapabilecekse sosyoloğun ayırt edici bir yanı kalmayacaktır. Sosyologların temel amacının toplumu değiştirmek olduğunu savunanlar ise sosyoloğun sadece bir teknisyen ya da danışman olması gerektiği düşüncesini reddetmektedir. Eğer sosyologlar teknisyen olursa sadece yönetici sınıfın, güçlünün istediği doğrultuda araştırma yapar ve kendi ideolojilerini devam ettirmek isteyeceklerinden toplum belli bir kesimin çıkarlarına hizmet eder hale gelecektir (Ünal, 2016: 163).

Toplumu eleştirmek ve değiştirmek ahlaki bir zorunluluktur. Sosyoloji de eleştirel konumda olmalıdır ve sorun çıkaran bir bilimdir (Bourdieu, 2016: 24). Bourdieu’ya göre sosyoloji sorun yaratır çünkü “zeka”ya bağlanan okuldaki başarı ile toplumsal köken veya daha doğrusu aileden miras alınan kültürel sermaye arasındaki korelasyon gibi kimi zaman bastırılmış ve gizli kalmış şeyleri gösterebilir. Bu tür şeyler teknokratların, epistemokratların yani sosyolojiyi finanse edenlerin duymaktan hoşlanmadıkları şeylerdir. Bir diğer örnek ise, bilimsel dünyanın, özgül kâr arayışının (ödülleri, Nobel ve diğerleri, keşfin önceliği, itibar vb.) yönlendirdiği ve özgül çıkarlar (yani sıradan biçimleri içinde ekonomik çıkarlara indirgenemeyen ve bu nedenle “çıkardan arınmış” olarak algılanan çıkarlar) adına sürdürülen bir rekabet yeri olduğunu göstermek, genellikle bilim adamlarının katıldıkları ve yaptıkları şeye inanmak için ihtiyaç duydukları bilimsel bir kutsallık bilgisini tartışma konusu etmektedir (Bourdieu, 1997: 20).

Bourdieu’ya göre, sosyolojinin sosyal hayatın ilk başta göze çarpmayan özelliklerini gün yüzüne çıkarması, örtülü iktidar ilişkilerinin açığa vurulması

anlamına gelir. Bu durum da geniş anlamıyla iktidarı elinde bulunduranlar tarafından, ister istemez eleştirel bir konuma yerleştirilmesine, rahatsız edici bir bilim olarak görülmesine neden olmaktadır. Bourdieu'ya göre sosyal dünyayı anlamak, sosyal dünyada yer alan bütün iktidar tarzlarının tahakküm biçimlerini ortaya çıkarmakla başlar ve bunu ortaya çıkarmak da sosyolojinin en önde gelen görevidir (Ünal, 2016: 163). Sosyoloji günlük hayatın meselelerinde ortaya çıkmamış, gizli kalmış olanı ortaya çıkarma ya da görünenin ardındakini görme meselesidir. Dolayısıyla bu durum bazı çıkar gruplarını temsil edenleri, iktidarı, tahakkümü yaratanların çıkarlarını ve örtük olan amaçlarını açığa çıkardığı için rahatsızlık yaratır. Bourdieu en temelde sosyolojinin tüm bu tahakküm ilişkilerini ortaya çıkarmak amacıyla olduğunu savunur. Bu yüzden de eleştireldir, sorgulayıcıdır ve rahatsız edicidir:

“Sosyoloji bilimsel işlevini ne kadar çok yerine getirirse iktidarlara hayal kırıklığına uğratma veya yalanlama şansına o kadar fazla sahiptir. Bu işlev, bir şeyin ya da birinin işine yaramak değildir. Sosyolojinin bir şeyin işine yaramasını istemek her zaman için onun iktidara hizmet etmesini istemektir. Oysaki onun bilimsel işlevi iktidardan başlayarak sosyal dünyayı anlamaktır. Bu, sosyal olarak yansız olmayan ve hiç kuşkusuz sosyal işlev yerine getiren bir işlemdir. Bunun nedenlerinden biri her iktidarın, etkinliğinin bir bölümünü -en küçük bölümünü değil- kendini oluşturan mekanizmaların bilinmemesine borçlu olmasıdır” (Bourdieu, 1997: 27).

Bourdieu'ya göre toplumsalın altında yatan mantığı açığa çıkaracak kişi sosyologdur. Sosyolog, bu bilimi icra eden, toplumdaki diğer insanlardan farklı gözle bakabilecek kişi olarak birtakım sorunları da aşması gerekir. Sosyoloji yapmanın asıl zorluğu da burada başlar. “Pierre Bourdieu düşünsel anlamda bireylerin, kendilerini aşan bir toplum tarafından kısmen belirlendiklerini kabul eder ve ne yaptıklarını ve ne olduklarını belirleyen etmenlerin bilincinde olmadıkları sonucuna varır: Bu bilinçsizlik ilkesidir. Bireyler eylemlerinin kendi iradelerinin bir sonucu olduğunu düşünürken, sosyolog bu duruma nesnel bir yaklaşım getirmelidir. Ancak bunu yapabilmek için toplumsal aktörlerin söylemine temkinli yaklaşması gerekmektedir. Dolayısıyla Pierre Bourdieu'nun sosyolojisi, toplumsal aktörlerin bilincinde olmadığı, ama onlar üzerinde etkisi olan neden-sonuç ilişkilerini gün ışığına çıkaran bir ifşa sosyolojisidir” (Jourdain ve Naulin, 2020: 20).

Bourdieu, 1960 yıllarının başında Paris'te incelediği Kabile'ler arasında ritüel, akrabalık ve toplumsal değişme ile ilgili yaptığı etnolojik çalışmalarıyla

birlikte bu araştırmanın sonucunda okullaşma, sanat, entelektüeller ve siyaset sosyolojisine ilgi duymaya başlar (Wacquant, 2016: 55). Bourdieu’yu bu alana ve sosyolojiye yönlendiren temel etmenlerin başında, çiftçi bir ailede büyümesi, Kabiyle köyünde köylülerin davranışlarını gözlemleyebilmesi ve sömürgeciliğin bu köylüler üzerindeki sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri görebilmesi gelir. Bununla birlikte Cezayir’deki sömürge yönetimi ve savaşın gerçekleri ile yüzleşmesi Bourdieu’nun temel kavramsallaştırmalarına ve sosyolojik çalışmalarına katkı sağlamıştır. Yaşadığı bu deneyim onun felsefeden ve sosyolojiye (antropoloji ve etnoloji çalışmaları ile birlikte) geçişini sağlamıştır. Cezayir döneminin Bourdieu sosyolojisine etkisini Gülsoy (2012: 23) şöyle aktarır:

“Bourdieu Cezayirli alt-proleterlerden söz ederken, “koşullarının sefaletini kavramaktan ziyade ona maruz kalırlar, hissederek ve katlanırlar, çünkü bunu kavramak için belli bir geri çekilme ve eğitimden ayrılamayacak düşünme araçları gerekir” der. Toplumsal anlamda ıstırapın temelinde yatan budur ve ileride tanımlayacağı gibi, sosyolojinin rolü insanlara, sömürge sisteminin ya da eşitsizlik üreten herhangi bir sistemin diğer şeylerle birlikte ellerinden aldığı davranışlarının anlamını yeniden vermeye çalışmaktır.”

Bourdieu’ya göre toplumu şekillendiren bilinçtir. Toplum ve bilinç arasındaki ilişki karşılıklı olarak birbirini şekillendirir. Ancak bu ilişkiyi nesnel bir şekilde kavramak gerekir. Ona göre, bireyin bireysel davranışlarını en nesnel biçimde toplumsal yapılarda göz önüne alınarak değerlendirmek gerekir (Dursun, 2018: 71). Sosyologların toplumsal olguları gözlemlemek ve bilimsel bir biçimde açıklamak için, “ön fikirlerini reddetmesi” gerektiği düşünülür. Bu da Pierre Bourdieu’nun ısrarla üzerinde durduğu nesnellik ilkesini karşımıza çıkarır. Sosyoloğun da toplumun içinde yetişmiş bir birey olduğunu varsaydığımızda, kendisinin de toplumun dilini konuştuğunu, sosyolog olmayanlarla aynı dili konuşmakta olduğunun farkına varılması gerekir.

Bourdieu ve Loic Wacquant’ın söyleşilerinin yer aldığı ve Bourdieu’nun sosyoloji anlayışı ve metodolojisinin tartışıldığı *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar* adlı kitabında Wacquant, sosyolojinin ne olması ve nasıl çalışması gerektiği konusunda bir değerlendirme sunmuştur. Wacquant’ın aktardığı haliyle Bourdieu’ya göre sosyolojinin görevi şöyle olmalıdır:

“...Toplumsal evreni oluşturan çeşitli toplumsal dünyaların en derine gömülü yapıları kadar, bu yapıların yeniden üretimini ya da dönüşümünü

sağlama eğilimi gösteren mekanizmaları da gün ışığına çıkarmaktır. Bu evrenin özelliği, onu oluşturan yapıların, deyim yerindeyse ikili bir yaşamı olmasıdır. Bu yapılar iki kez var olur: İlk olarak, maddi kaynakların ve toplumsal olarak kıt değer ve malları edinme araçlarının (Bourdieu'nun diliyle sermaye türlerinin) dağılımı tarafından oluşturulan bir "ilk düzey nesnellik" içinde; ikinci olarak da toplumsal eyleyicilerin pratik etkinliklerinin, davranışlarının, düşüncelerinin, duygularının ve yargıların simgesel matrisi olarak işlev gören zihinsel ve bedensel şemalar biçiminde, "ikinci düzeyde nesnellik" içinde var olurlar. Toplumsal olgular, gerçekliğin kendisi içinde de bilgi nesneleridir, çünkü insanlar bu olguları yapan dünyaya anlam verirler. O halde toplumbilimi, ikili bir okuma yapmak zorundadır ya da daha kesin bir dille söylemek gerekirse, her iki okumanın da olumsuzluklarından sakınarak ikisinin de epistemik üstünlüklerini biriktiren çift odaklı bir çözümleme merceğiyle bakmak zorundadır" (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 17).

"İlk düzey nesnellik" olarak ele alınan yaklaşım somut olarak algılanabilenleri, ölçülebilenleri nesnel yapı olarak ele alır. Bu nesnellik Bourdieu'nun yapısalcı yaklaşımında kendini gösterir. Bu yapısalcı yaklaşım, ele alınan tüm sorunsalın bütün yapılarının incelenmesini öngörür. Bourdieu, sosyal olayların tümüne bütüncül bakılması gerektiğini ve çoklu yöntemlerin bir arada kullanılması gerektiğini düşünür. Bu yaklaşım, toplumsal olanın iç yüzüyle bizi tanıştıracak olandır. Ortak algılardan kopuşu, alıştığımız, fark etmediğimiz eylemlerimizin düzenini anlamaya yardımcı olacak nesnel bir duruştur. "İkinci düzey nesnellik" ise, öznelci bakış açısına bağlıdır. Bu bakış açısına göre toplumsal gerçeklik gündelik pratiklerle sürekli yeniden üretilir. Bu bakış açısıyla sıradan bilgi ve eylem yeteneğiyle birey, toplumun yeniden üretimine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla Bourdieu sosyolojisi toplumsal aktörlerin sürekli olarak pratik mantığına, sezgisine ve de yatkınlıklarına göre hareket ettiklerini savunur (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 18). Bourdieu'nun nesnelliği diğer olgularla birleştirme çabası, salt nesnelliğin bireylerin toplumsal yaşamı içerisinde sadece dış güçler tarafından şekillendirildiğini kabul eden düşüncenin karşısında durmasını, hepimizin toplumsal yaşamda farklı derecelerde ve pozisyonlarda var olup tecrübelerin, öğrenilmişliklerin bizi yönlendirdiğinin kabul edilmesi gerektiğini içerir.

Toplumu bir "sosyal fizik" (Comte) tarzında, dışarıdan anlaşılan, eklemlenmeleri maddi olarak gözlemlenebilen, ölçülebilen ve haritalandırılabilen nesnel yapı olarak ele alan yapısalcı akım, Bourdieu'ya göre, durumların belirlenimsizliğini ve standart bağlamlarda kurallara mekanik bir biçimde uyan ve rollerini oynayan robotlar olmayan toplumsal eyleyicilerin pratik becerilerini göz

ardı ederler. Oysa her eyleyici “nesnel kısıtlayıcılar”ın getirdiği belirli “yapısal sınırlar” içinde durumsal olumsallıklara uyum sağlamak için “pratik anlayışları”na başvurur. Bu ekseninde toplumsal praksis, eyleyicinin eyleminin temel yapısal “gramer”inin pratiğinden daha fazlasını barındırır (Meder ve Çeğin, 2011: 242). Dolayısıyla sosyoloji ne “tarafli” ne de “tarafsız” bir bilim olabilir. Toplumsal yaşam evrenini anlamak, toplumsal bir aktör olarak kendi anlam dünyasından ve algılarından arınarak nesnel koşulları inşa etmek aynı zamanda bilimsel pratiğin nereden hareket edeceğini de sorunlu hale getirir. Nesnel değerlendirme, gözlemlene, ölçme ve haritalandırma yine de toplumsal aktörün bakışından, toplumsal algılarından oluşacaktır. Dolayısıyla bu durum bir ikilik yaratacaktır. Sosyolojinin ayırt edici özelliği bu ikiliği aşma çabasıdır. Bu çaba, 1960’lı yıllardaki iki karşıt paradigmanın kök salan yeni paradigmaların filiz verdiği bir döneme tekabül etmektedir. Pozitivizm taraftarlığı ve karşıtlığı tartışmasından sonra ortaya çıkan eleştirel teori ve inşacılık paradigmaları karşıtlıktan çok bağdaştırıcılığa yönelmişlerdir. Bourdieu da eleştirel bakış açısıyla inşacı tutum izlemiş ve yaklaşımını inşacı yapısalcılık olarak nitelemiştir (Ünal, 2016: 168).

Bourdieu’nun ikiliği aşma çabası, yeni bir kavramsal ağ üretimini gerektirmiştir. Bourdieu’ya göre bireyler, sahip oldukları sermayelerin azlığına, çokluğuna göre sosyal uzamlarını oluştururlar ve toplumda bu yapılar içerisinde yer alırlar. Sosyal uzam, bireyler arasındaki mesafeyi ifade eder. Bourdieu için önemli olan bu uzamın içinde değişik formlarda kendini gösteren sermayedir. *Sermaye*, Bourdieu kavramsallaştırmasında *alanı* oluşturur, alan da *habitus* ile birlikte anlam kazanır. Dolayısıyla Pierre Bourdieu’nun sosyolojisinde önemli kavramlar arasında alan, habitus, sermaye (ekonomik, kültürel, sosyal ve sembolik) sembolik şiddet, sembolik güç gibi kavramlar yer almaktadır. Genel olarak Bourdieu, toplumdaki hiyerarşik yapıların nasıl yeniden üretildiğini ve bu hiyerarşinin toplumdaki kökensel ayrımlarla bireyin kökensel tercihleri arasındaki ilişkiyi ele almıştır.

Bourdieu’nun sosyolojik yaklaşımını anlamak için olay ve olgulara yaklaşımında kullandığı bazı kavramları açıklamak gerekir.

2.2.1. Habitus Kavramı

Bourdieu’nun pratik kuramının temelini oluşturan ve kilit kavram olarak karşımıza çıkan habitus; eyleme düzenliliğini veren, belli kurallara itaatin dışında

bilinçli niyetleri temsil eden yapıdır. Bourdieu, bireyin toplumsal gerçekliğin ve kültürün içerisinde yapılara karşı itaatkâr olmayan²; özgür, amaçlı, akıl yürütülen eylemlerini açıklarken bilimsel bir dil kullanmaya çalışır. Bunu da *habitus* kavramına başvurarak yapar. Habitus kavramı pek çok sosyolog ve antropolog tarafından kullanılmıştır ancak pek çok farklı kullanımının yanı sıra Bourdieu'nun ele aldığı haliyle; bireysel etkinlik ile nesnel yapılar arasında ilişki kurmasını sağlayan bir kavramsallaştırma olarak, diğerleri³ tarafından okunur. Bourdieu'nun kavramsallaştırmalarının kökeninde yatan birey ile toplum arasındaki ilişki sorununu aşma çabası, habitusla birlikte toplumsallaşmış olan bireyin toplumla karşılıklı içinde bulunmadığını, aksine toplumun var olma biçimlerinden biri olduğunu bize gösterir. Birey ve toplum ilişkisellik içerisinde toplumsal gerçekliği inşa eder.

Bourdieu'nun çalışmalarının çıkış noktasını Batı merkezli bilim geleneğinde bazı ikilikleri aşma çabası oluşturur. Birey-toplum, öznellik-nesnellik, mikro-makro, bütüncülük-bireysellik gibi yıllardır süregelen ikiliklerin ötesine habitus kavramı ile geçmeyi hedefler. Olması gerekenin konuya her iki açıdan yaklaşmak olduğunu savunur. Habitus kavramı Aristoteles'ten bu yana var olan, kelime anlamı "alışkanlıklar"dan daha fazlasını ifade etmektedir. Habitus kavramı, ait olduğu topluma, kültüre, eğitim biçimlerine göre değişiklik gösterir. Bourdieu'nun habitusu teoriye adapte edilmiş ve teorinin öngördüğü mantık dâhilinde değerlendirilen eylem pratiklerini dikkate almak yerine, pratik mantığa, eğilimlerin ve eylemlerin çok yönlü, farklı duygu, anlam ve edimleri içerebilecek olmasına dikkat çeker. Sosyalleşme deneyiminin bir parçası olan habitus, dışsal yapıların içselleştirilmesidir. Bununla birlikte birey, tabakalaşmış olan toplumda ait olduğu grup için neyin olanaklı olup neyin olmadığı konusunda içselleştirilmiş yatkınlıklar geliştirir. Dolayısıyla habitus, sosyalleşilen konum içerisinde, grup aidiyetini de sağlayarak eylemin sınırlarını çizer.

Bourdieu, habitus kavramını failleri içeriden yöneten yapılaştırmacı bir mekanizma olarak tanımlar. Kavramı ilk kez Orta Çağ felsefesi ve Gotik mimari

² Bourdieu, bireyin eylemsel davranışında yapıların tam anlamıyla farkında olmadığını ya da onlar üzerine bilinçli düşünmediğini varsayar (Swartz, 2011: 317).

³ Paul Dimaggio (1979) habitus kavramını bir tür "*deux ex machina*" yani Latince, düğümü çözmek için oyuna bir tanrının sokulması; bir bunalımı aşmak için dışarıdan müdahale olarak tanımlar (Swartz, 2011: 318).

üzerine kaleme alınmış Erwin Panofsky'nin eserinin⁴ çevirisinin dipnotunda kullanan Bourdieu, habitusun, pratik mantığın kaynağına ve “oyun duygusu”na karşılık geldiğini ve faillerin eylemlerini organize eden bir ilke olarak işlediğini iddia eder. Habitus en temelde, dışsal toplumsal yapıların içselleştirilmesiyle ortaya çıkar. Herhangi bir çevre veya toplumsal formasyon içindeki varlık koşulları pratiği biçimlendiren habitusları üretir. Pratikler habitus tarafından biçimlendirildiği gibi nesnel yapıları da yeniden üretirler (Tatlıcan ve Çeğin, 2016: 315). Habitus, bireye toplumsal alanda sahip olduğu konumla alakalı temsili bir algı ve beğeni şeması yaratır. Habitus, fail olan bireylerin geçmişlerine, ait oldukları ortamlara, eğitimlerine, aynı zamanda toplumun da bir parçası olmalarını ifade eder. Habitus, hem kolektif hem de bireysel şemalar üretir (Bourdieu, 2014: 199).

Bourdieu'ya göre toplumsal olarak inşa edilmiş bir yatkınlıklar sistemini imleyen habitus, “alışkanlık” ile karıştırılmamalıdır. Tersine, yatkınlıklar son derece kendiliğinden ve yaratıcı olan eylemi (pratikleri) doğurmalıdır. Bourdieu için habitus, inşa edilmiş bir süreçtir. Habitus, yaşam koşullarına, mekâna, sınıf durumuna tekabül eder. Belirli sınıf durumu deneyimi, bireye belirli yatkınlıklar setini dayatan sosyal uzaydaki verili bir mekânı karakterize eder. Yapısal veya sınıfsal bir konumu paylaşan bireyler, ayrıca kendi toplumsal pratiklerini yapılandıran ortak bir habitusu üreten -kılavuzluk sağlayan ve sınırlayan, ancak aynı zamanda bireysel yeniliği mümkün kılan- benzer, tekrarlanan deneyimler yaşarlar (Bourdieu, 2015: 19). Habitus algıladığımız, değerlendirdiğimiz ve içinde hareket ettiğimiz dünya aracılığıyla oluşan kalıcı ve aktarılabilen eğilimler sistemini anlatır (Wacquant, 2016: 62). Bir anlamda habitus benzer konumdakilerin kolektif bilincidir. Bireylerin dünyayı benzer biçimde algılamalarını ve değerlendirmelerini sağlar. Aynı zamanda benzer tercihleri, beğenileri ve davranış kalıplarını ortaya çıkarır.

Habitus eğilimleri ve eylemleri içerdiği için süreklilik sağladığında içselleştirilir. Eylemleri ve yatkınlıkları içermesinin yanında zihnimizde olan, benimsenen dil, cinsiyet rolleri gibi düşünsel olguları da içerir. Dolayısıyla habitus, bireyin topluma karşı duyduğu aidiyet hissini beslerken, deneyimlerin bilgisi ve

⁴ Panofsky, skolastizmin örtük bir kültürel varsayımlar kümesinin yanı sıra açık bir kuramsal tutumlar kümesini de temsil ettiğini ve bu örtük “zihinsel alışkanlıkların” yalnızca kurumlar, pratikler ve toplumsal ilişkiler aracılığıyla bu düşünceleri üzerine kurar (Swartz, 2011: 146).

zihinsel yapıları içeren bir mekanizmadır. Bireyin benliğini, kimlik tanımını, aidiyetini tanımlayan; sınıf/grup gibi toplumsal yapıların da bilgisini içerir. Habitus en genel anlamıyla bireye bir kimlik kazandırır; kişinin olduğu insanı, belli durumlarda nasıl davranacakları konusunda bilgi verir:

“Pierre Bourdieu’ya göre habitus, bireylerin sosyalleştikleri süre içinde – çocuklukta ilköğretim, yetişkinlikte ortaöğretim– az çok bilinçsiz bir şekilde içselleştirilmiş ve benimsemiş olduğu idrak (dünyanın nasıl algılanacağına dair) değerlendirme (nasıl değerlendirileceğine dair) ve eylem (nasıl davranılacağına dair) şablonlardan meydana gelir. Habitus aynı zamanda, “bireylerin toplumsal dünyayı algıladığı zihinsel yapıları” ve Aristo’nun bedensel *heksis*’ine atıfta bulunan bedensel ifadeleri de ihtiva eder” (Jourdain ve Naulin, 2020: 42).

Toplumsal yapılar, gelenek, eğitim, aile, cinsiyet, etnisite, kültür; habitusun içerdiği olgulardır ve miras alınarak, tecrübe edilerek, öğrenilerek elde edilir. Dolayısıyla bu durum habitusun aynı zamanda “aktarılabılır” doğasını bize gösterir. Öğrendiğimiz, tecrübe ettiğimiz, kısacası bizi biz yapan şeyler, bireyin hayatının farklı bağlamlarında kendini gösterme eğilimindedir ve habitus bağlamlara göre bireye farklı rollerde aynı eğilimlerin icrasını mümkün kılmasını sağlar. Bu da homojen hayat tarzını ortaya çıkarır. Habitus dış dünya ile iç içe bir yol izler. Dış dünyanın kurallarını birey, sosyalleşme ile içselleştirir ve yaptırımlarını benimseyerek kendi habitusunu da inşa eder. Aynı zamanda kültürü, inançları, gelenekleri de kendi çatısı altında birleştiren habitus, bireyin iç dünyasının da tezahürünü içerir. Dolayısıyla birey kendi iç dünyasının özneliği ile dış dünyanın nesnesini birleştirir ve habitus, sağlanan bu uyumdan beslenir, var olur. Birey kendi öznel yapıları ile dışsallığın nesnel yapılarının uyumunu yakaladığında, belli durumlarda üzerine düşülmelerine gerek kalmadan toplumsal bağlamların onlardan beklediği davranışları üretmeleri mümkün kılınmış olur (Jourdain ve Naulin, 2020: 45). Habitus doğuştan gelen bir yeti olmadığı gibi onun kaynağını da aile ve sosyalleşme süreçleri oluşturur. Dolayısıyla dış dünyanın algılanma biçimleri, hayatı anlamlandırma ve eğilimlerin sınırları zihinsel süreçlerin ürünü olarak karşımıza çıkar. Neyin makul ya da neyin mantıksız olduğunun kararı bireyin toplumsal dünya içindeki konumları, statüleri –bunlara bağlı eğilimler- ile doğru orantılıdır. Habitusla içselleştirmenin avantajıyla herhangi bir toplumsal dünyada değişim olmadığı sürece yatkınlıkları ve zihinsel yapıları sürekli yeniden üretme eğilimindedir. Dolayısıyla habitus, kişiliği temsil eden davranışları, kişinin eylemlerinde en kestirme yolları temsil eder. Habitus, kişinin sosyal yapı içerisindeki konumunu da dikkate alarak,

eyleyiciye tüm koşullarda çözüm yolu sunar. Sosyal konum, kültür, aile yapısı, sahip olunan meslek gibi olgular kişinin varoluşsal simgeleridir. Buradan yola çıkarak habitus yapı ve eğilimleri temsil etmesinin yanında değişmez değildir. Yaşam şartlarına, tarzına göre değişmektedir. Aynı yaşam koşullarına sahip, aynı toplumsal sınıfa ait olan kişilerde habituslar da benzerlik gösterecektir. Ayrıca yaşam koşulları değiştiğinde, statüler farklılaştığında habitusun pratiği ve alanı da değişecektir:

“Habitus yapıları sonsuz sayıda pratik üretebilir. Bourdieu, habitusun bu “yaratıcı” kabiliyetini vurgular. Kapitalizm öncesi Cezayir köylülerini ve Fransız sömürgeciliğiyle birlikte giderek hayatlarını istila eden para ekonomisiyle karşılaşmalarını incelerken köylülerin yeni ekonomik düzen karşısında sadece “bütünüyle mekanik ve edilgin, zoraki uyarlanma” göstermediklerini vurgular. Köylüler, yeni ekonomik akılcılığın gerekleri ile kendi geleneksel alışkanlıkları arasındaki uyumsuzluğa “yaratıcı yeniden icat”la karşılık vermişlerdir. Ayrıca habitusun icat kapasitesi sermaye deneyimine ve sermaye sahibi olmaya dayanır bu durumda habitus doğuştan gelen bir yeti değildir. Aile ya da emsal gruplarında yaşanan sınıfa özgü sosyalleşme deneyimlerine dayanan “yapılanmış bir yapı”dır” (Swartz, 2011: 147).

Yaşanılan çevre ve şartlarının değişmesi var olan habitus yatkınlıklarının ve eylem pratiklerinin “değişebilir” doğasını da bize gösterir. Geleneksel ve kalıplaşmış yatkınlıklar değişim karşısında bilinçli eylem ve akılcı pratik ile üretim kapasitesini yeniden inşa etmektedir. Sermaye dengesi, yapısı değiştikçe zoraki olarak birey de kendi yaşam koşullarını idame ettiği yatkınlıklarını ve eylemlerini sorgulayacak ve uyum sağlama davranışı gösterecektir. Birey kendini sınırlı fırsatlara uyarlama davranışını benimser. Bu sınırlamalar “dış nedenlerin mekanik sonucu⁵” olarak değerlendirilir ve birey dışsal mekanizmaların şekillendirdiği bir varlık haline gelir.

Bourdieu, habitusu *bireysel habitus* ve *sınıfsal habitus* olarak ikiye ayırır. Sınıfsal habitus bireyin toplumsal yapıdan kazanımlarını ifade eder ve edilgin bir yapı değil etken olarak kendi bireysel yapılarını da etkileyebilen bir olgu olarak karşımıza çıkar. Bourdieu, bu karşılıklı etkileşimi “yapılaştıran yapılar-structures structurantes” formülüyle ifade etmektedir. “Daha özgül planda da habitus, olduğu “alan”a göre biçimleniyor: felsefi *habitus*, dini *habitus*, gazetecilik *habitus*’u, tıbbi *habitus* gibi” (Timur, 2015: 211). *Habitus*’un etkinliği, teori ile pratiği birleştirir. Dışsal ve içsel, kurumsal ve nesnel yapılar bilişsel yapıları inşa eder. Bu yapılar da

⁵ Habitusun temel işlevi, iki yanlış önlemektir. Bu yanlışlardan birincisi, mutlak bir determinizm anlayışı ile tüm edimlerimizi “dış nedenlerin mekanik sonucu” olarak değerlendirirken, ikincisi de erekçi (“finalist”) bir eylem kuramı bağlamında, bunların “bilinçli ve özgür bir şekilde hareket eden bireylerin edimleri” olarak görülmesidir (Timur, 2015: 210).

bireyin dünyasında çoğunlukla otomatikleşen davranışlar olarak kendini gösterir, bu da Bourdieu’yu her gün bilinçsizce yaptığımız davranışların “pratik duygusu kavramı”na götürür. Pratik eylem, kurumsal-dışsal etmenler ve habitusun doğası “alan” içinde var olur ve birlikteliği bireyin kişiliğini oluşturur. Dolayısıyla bireyin bilincini somutlaştıran eylem pratiklerinin doğasını “alan” kavramı dâhilinde incelemek faydalı olacaktır.

2.2.2. Alan Kavramı

“Alan” (champ) Bourdieu’nun sosyolojisindeki kilit mekânsal metaforlardan biridir. Alan, habitusun işlev gördüğü toplumsal ortamın yapısını belirler. Alanlar; malların, hizmetlerin bilginin ya da statünün üretildiği, dolaşıma girdiği ve temellük edildiği (kendine mal etme) arenaları ve aktörlerin bu farklı sermaye türlerini biriktirip tekellerine alma mücadelesinde işgal ettikleri rekabete dayalı konumları ifade eder (Swartz, 2011: 167). Alan kavramı Bourdieu’nun sosyolojisinde habitus, strateji, sermaye gibi kavramlardan daha geç ortaya çıkar. 1960’larda başlayan kavramsal çalışmalarından sonra 1970 ve 1980’lerde alan kavramına değinir. Cezayir’deki saha çalışmalarından sonra kavramsal girişimlerle birlikte ampirik uygulamalara ağırlık vermesi “alan” kavramına yönelmesine sebep olur. Bourdieu’ya göre alan kavramı, toplumsal dünyanın içindeki farklılaşmaları içeren, kendine özgü, özerk yapıları temsil eden küçük dünyalardır. Sanat alanı, siyaset alanı, felsefe alanı, bilim alanı vb. (Timur, 2015:211). Bu alanlar kendi içerisinde özerktir. Sosyal yapının bütünlüğünü sağlayan bu alanların var olmasıdır. Kendi habitusları ile düşünsel ve inançsal olarak özerkleşen alanlar, farklılaşıp, diğer alanların etkisi ve baskısından kurtularak sınırlarını daha belirgin ve korunaklı hale getirmişlerdir. Alan, habitusu var eden, tüm toplumsal yapıları içinde barındıran bir yer, kavramsal inşadır. Tek tek kurumlardan bahsetmek yerine Bourdieu, kültürel üretimi şekillendiren mücadelenin toplumsal koşullarına dikkat çeker:

“Alanların kendine özgü işleyişleri olmasına rağmen, tüm alanları belirleyen genel yasalar vardır. Din alanı, felsefe alanı, siyaset alanı ya da kültürel alan incelenirken, her alanın özgün özellikleri keşfedilir, aynı zamanda başka alanlara nasıl yaklaşılabileceğine dair ipuçları elde edilir. Egemenler ile onların yerine talip olanlar arasındaki ilişki, farklı alan türlerinde ve aynı alan türünün farklı toplumsallıklarında farklı şekillerde de devam eder. Ancak hepsinde ortak olan şey mücadeledir; alana yeni giren ile alanın özgül sermayesi üzerine hegemonyası olan baskın sınıf arasında, sermayenin tanımı ve dağıtım tekeli noktasında devamlı bir mücadele vardır. Alandaki baskın gruplar -ki bunlar alana erken

katılmaları ve alanı tanımları dolayısıyla daha çok sermaye biriktirmişlerdir- savunmacı reflekslere sahiptir. Alandaki hâkimiyetlerini sağlayan ilkeleri korumak için alana yeni girenlerle mücadeleye girerler” (Kaya, 2016: 401).

Alanlar meşruiyet mücadelesinin olduğu alanlardır. Rekabetin ve “toplumsal iktidar ilişkisinin” işlev gördüğü, neyin değerli kabul edileceğini belirlemek için mücadele edilen yerdir. Bireyin alandaki konumunu sermaye tipinin eşitsiz dağılımı belirler. Ancak bunun yanında Bourdieu, bu konuma esnek yaklaşır ve bireylerin kendi habituslarının da alanı şekillendirdiğini ifade eder. Her alanın kendine özgü bir yapısı mevcuttur ancak onları da düzen içinde tutan genel yasalar vardır. Alanda var olan güçler, kuralları ile birlikte toplumsal yatkinlikler (habitus) ve konumlar arasındaki ilişkiyi kısıtlamıştır. Farklı katılımcıların konumlarından ve bu konumlar arasındaki ilişkiden meydana gelen alan, konumları muhafaza etme ve sermayeyi elde etme arzusu ile failler tarafından devam ettirilir. Bourdieu’ya göre alanı ortaya çıkaran dinamik, artan işbölümü ile birlikte farklılaşan toplumsal hayatın içinde özerkleşen çevrelerin olmasıdır.

Alanların işleyebilmesi için, belirli alanlara yatırım yapma imkânlarını ve arzusunu sağlayacak uygun habituslara sahip faillerin olması gerekir. Alanlara yeni katılanlar ilk giriş bedelini ödemek zorundadırlar, oyunun değerini kabul etmek ve o oyunun nasıl oynanacağını bilmek de buna dâhildir⁶ (Swartz, 2011: 179). Dolayısıyla alan, benzer habitus öğretilerini işleyenleri bir araya getirir. Belli bir alana dair yaptırımları ve uygulamaları ancak bunu benimseyebilecek habitusa sahip bireylerin pratik davranışları o alana meşruiyet kazandırır. Belli bir alanda yer almanın kabul edilmesi o alanın habitusunun benimsenmesi ile olur. Habitus alanın kurallarını ve yaptırımlarını tanınır hale getirir. Jourdain ve Naulin’nin (2020) alanla ilgili yaptığı çalışmada verdikleri örnek daha açıklayıcı olacaktır:

“Örneğin, eğitim alanında en başarılı öğrenciler ailelerinde okulun beklentilerine en iyi şekilde hazırlanmış olanlardır. Farkında olmadan, okulda hemen kendilerini ait hissetmelerini ve başarılı olmak için ne yapmalarını gerektiğini bilmelerini yani bu alanda nasıl “oynayacaklarını” kendiliğinden bilmelerini sağlayacak bir habitus elde etmişlerdir” (Jourdain ve Naulin, 2020: 124).

⁶ Bourdieu genellikle, bir alana girenlerin, iskambil oyuncuları gibi, rakiplerine karşı en iyi şekilde mücadele verirken aynı ödülleri peşinde koştuklarını ve aynı kurallara uyduklarını vurgular. Bazen de kurallara dair bilginin, rakip taraflar arasında eşit olarak paylaşılmayan bir kültürel sermaye biçimi olduğunun altını çizerek (Swartz, 2011: 178).

Habitus, alan içinde var olmanın, yer almanın bir stratejisidir. Alana özgü kuralların benimsenmesi ve yapının anlaşılmasını ifade eden habitus, bireyin tamamen bilinçli olarak yaptığı eylem örüntülerine işaret etmez. Birey, alanı algıladığı şekilde kendi eğilimleriyle alanın yapısına uyum sağlar. Habitus, alanın sağladığı imkânların ve bağlamların ilişkiselliğinden yararlanır ve nesnel çıkarılara uygun olarak davranış ve tutum üzerinden geliştirilmiş stratejiyi ifade eder. Alanda tüm bireyler, mücadele içinde hareket eder. Alanın mücadeleye değer bir şey olduğuna ortak kanaatin olması “doxa”yı ifade eder. Doxa, alandaki güç ilişkilerini gizler ve alanın devamını sağlar. Alandaki mücadelenin tanımını ve anlamını içeren doxa, alanda yer alan grupların ne için alanda olduklarını, ne için mücadele ettiklerini, sermaye türleri ve hacmini içerir. Bu mücadelede elbette kazanan ve kaybedenler olacaktır, dolayısıyla Bourdieu bu yönüyle alanı oyuna benzetir. Doxa da burada oyuna ve rekabete olan inancı ifade eder. Oyuncular oyuna girmiş olmakla oyunun oynamaya değer olduğunu kabul etmiş olurlar. (Alanda davranışların yönlendirilmesi ve habitusun alanda kalabilmek için kullanılmasına benzetilebilir) Her oyuncunun gücünü simgeleyen kartları (sermaye türleri) vardır: Bu kartların gücü oyundan oyuna değişir dolayısıyla sermayelerin gücü de (ekonomik sermaye, kültürel sermaye, iktisadi ve sanatsal sermaye vb.) alana göre değişecektir. Aynı şekilde sermaye türünün değeri de alanın varlığına göre değerlendirilecektir. Dolayısıyla sermaye ve alan nosyonu birbirine sıkı sıkıya bağlıdır. Alanı alan yapan ise, yer alan failerin sahip oldukları sermaye ile birbirleri ve sermayeleri arasında sürdürdükleri rekabete dayalı ilişkililerdir. Bourdieu ve Wacquant alan içindeki rekabeti oyuna dâhil olmayı ve sürdürmeyi şöyle açıklar:

“Alana giriş, oyunun kurallarını kabul etmek ve kurallara inanmaktır. Bourdieu alanın oynamaya değer olduğuna dair bu inanca *illusio* adını verir. Alanın yapısını belirleyen şey, oyuncular arasındaki kuvvet ilişkilerinin her anki durumudur: Her oyuncunun önünde sahip olduğu farklı sermaye türlerine karşılık gelen, farklı renkten jeton yığınları olduğu hayal edilebilir. Öyle ki oyuncunun oyundaki görece kuvveti, oyun mekânındaki konumu ve aynı zamanda oyun stratejileri, Fransızca’da dendiği gibi onun “oyunu”, giriştiği az ya da çok riskli, az ya da çok temkinli, az ya da çok cüretkâr ya da ihtiyatlı hamleleri, jetonların hem topyekûn miktarına, hem jeton yığınlarının yapısına, hem sermaye yapısının topyekûn miktarına bağlıdır; aşağı yukarı eşdeğer topyekûn sermayeyle donanmış iki kişi, konumlarında olduğu kadar tavır almalarında da farklılık gösterebilirler, örneğin biri (görece olarak) daha çok iktisadi sermayeye ve daha az kültürel sermayeye sahipken (örneğin bir işletmenin patronu), diğeri daha çok kültürel sermayeye ve daha az

iktisadi sermayeye sahiptir (örneğin bir öğretmen)” (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 83).

Bunun böyle olmasının sebebi belli bir zamanda sermayenin miktarına ve yapısına, bu sermayenin zaman içinde değişimine bununla birlikte ortaya çıkan yatkınlıklara bağlıdır. Oyun (alan) içinde girilen rekabet sonrası sermayeleri elde tutmak için ya da var olan sermayeyi arttırmak adına belirli stratejiler benimsenebilir. Bunun içindir ki alanda rekabet ve iktidar mücadelesi kaçınılmazdır. Aynı zamanda Bourdieu’ya göre alanı alan yapan ve oyunun da sonucu olan kolektif katılımıdır. Yani bir alanın varlığı yeterli sayıda kişinin katılımıyla oluşur.

Alan, bir güçler alanıdır. Bir alanı diğerinden ayıran kaynakların eşitsiz dağılımıdır. Tüm alanlarda belli bir sermaye türü bakımından zengin olan egemenler ve bu sermayeye daha az sahip olan hükmedilenler vardır. Bu hükmedilenler sermayeyi elde edebilecekleri araçlara sahiptirler ve aynı zamanda hükmettikleri ile mücadele etmek durumundadırlar. Dolayısıyla sermayeden kaynaklanan eşitsizlik, bu iki taraf arasında rekabeti ve güç ilişkisini meydana getirir. Aslında var olan bu iki konum, birinden biri var oldukça anlamlıdır ve ilişkiseldir. Dolayısıyla bireyler alandaki konumlarını korumak ve sermayelerini muhafaza etmek adına mücadele içinde olurlar. Bireylerin bu alanlarda benimsedikleri mücadele stratejileri, zihinsel yapıların kaynağından doğan habitus ile gerçekleşir. Bireylerin yetenek ve eğilimleri alanlarda konumlarını belirlemelerine yardımcı olur. Bu konumlar, yerini muhafaza etme ya da daha iyi, daha güçlü hale gelme arzusundan doğar. Pierre Bourdieu, bireylerin eylemlerinin daima toplumsal alandaki konumlarını korumaya veya yükseltmeye yönelik olduğunu varsaymaktadır (Jourdain ve Naulin, 2020: 126).

Gruplar arasındaki mücadele ilişkilerinin açığa çıkardığı hiyerarşiye işaret eden alan, sermaye kavramından daha kapsamlıdır. Kavram mekânsal bir metafora işaret ederken, sermayenin yer aldığı piyasayı, örgütlenmeleri ve en özelde bireylerin habituslarıyla yer aldıkları kuvvet alanlarını oluştururlar. Birden çok sermaye tipinin olması gibi, alanların da aşırı çoğalması söz konusudur. Alan ile sermaye doğru orantılı olarak ilerler. Ne kadar sermaye tipi varsa o kadar alan da olacaktır. Sermayenin var oluş koşullarını sağlayan, alanın mücadele alanını da var etmesidir. Alan mücadelesi belli sermayeler etrafında döner. Ekonomik, kültürel, sanatsal ya da bilimsel gibi. İş dünyasında ekonomik sermaye kilit unsurken, entelektüel anlamda kültürel sermaye önemlidir. Sanat için çalışanlar sanat alanında mücadele ederken,

bilimsel faaliyet yürütenler bilimsel alanda mücadele verirler. Dolayısıyla var olan çeşitli sermaye biçimleri ile birlikte ona sahip olanlar ile sahip olanların yer aldıkları alanda kendi aralarında iktidar mücadelesi mevcuttur. Her alan kendi sermayeleri dahilinde özerktir. Ayrıca farklı alanların kendi aralarında da bir mücadele söz konusudur. Bourdieu, bunu “iktidar alanı”⁷ olarak ifade eder (Swartz, 2011: 173-174). İktidar alanı, sermaye sahiplerinin kendi alanlarındaki hâkimiyetinin baskın konumları ile rekabete ve oyun alanına katılmasını ifade eder. Burada güçler dengesini değiştirecek olan şey benimsenen stratejiler ile faillerin karşı karşıya gelmesidir. İktidar paylaşımı için her baskın konum kendi ilkelerini dayatmaya çalışır. Bu mücadele o alanın meşruiyetini ele almak ya da yeniden üretim mekanizmalarını kaybetmemek uğruna yapılır. Alanlar arasında da hiyerarşik bir yapı vardır. Ekonomik alan diğer alanları baskısı altına almıştır. “Modern dönemde ekonomik alan, diğer alanlara göre daha hızlı ve güçlü gelişir. Ancak bu tarihsel bir durumdur ve süreçte değişebilir” (Kaya, 2016: 416).

Bourdieu’nun alan kavramı, düşüncesinin kuramsal boyutunu yansıtır. Alan, kavramsallaştırma biçimlerinde eleştirdiği öznelcilik-nesnelcilik arasındaki ikiliği aşmak ve düzeltmek için geliştirdiği bir kavram olarak karşımıza çıkar. Alan kavramı ilişkisel düşünmenin mantığına işaret eder; araştırmacıyı ortak duyuya dayalı kategorilerde verili olan özellikler yerine eylemi şekillendiren temel, görünmez ilişkileri aramaya sevk eder (Swartz, 2011: 169). Bourdieu’ya göre toplumsal kimlik de alan içerisinde bu mücadelede inşa edilir. Alan kavramını davranışı şekillendiren olanaklı en geniş etkenler yelpazesini tanımlamak üzere kullanır. Bourdieu, alan kavramını çok boyutlu konumlar ve bu konumların toplumsal aktörler tarafından doldurulması olarak görür. Ona göre algıladığımız dünya doğrudan öznelarası ilişkilerden ibaret değildir. Alanın yapısal-nesnel ilişkiler ağı, öznelarası etkileşimin ve ilişkilerin şeklini belirler. Bourdieu’ya göre alanı anlamak ilişkisel düşünmek ile mümkündür. İlişkisel düşünme ile nesneler ve öznelarası arasındaki bağıntılar ortaya çıkar. Toplumsal dünya tüm bu ilişkilerin arasındaki bağıntılardan oluşur. Eyleyiciler arasındaki bağlar ve etkileşimler, alan içinde yer alan tüm unsurlar arasındaki ilişkiler göz önüne alınırsa toplumsal dünyanın gerçekliği ortaya çıkabilir.

⁷ İktidar alanı, ilk olarak tüm alandaki mücadelelerin ve farklılaşmaların düzenleme işlevini yerine getiren meta-alan olarak tanımlanabilir. Diğer anlamı ise, iktidar alanının hâkim sınıf, yönetici ve elit sınıfıdır (Kaya, 2016: 416-418).

Sonuç olarak Bourdieu’nun alan olarak el aldığı olgu, sermaye mücadelesinin sürdüğü, sermaye biçimleri etrafında yapılanmış uzamlardır. Alanlar da kendi aralarında ilişki içerisindedirler ve her alanın kendi yeleri güç elde etmek için mücadele ederler. Faillere gücü veren ise eşitsiz dağılmış olan kaynaklar yani “sermayeler”dir.

2.2.3. Sermaye Kavramı

Sermaye, Bourdieu’nun alan analizinde farklılaşmış toplumsal uzamların sosyolojik inşasının temel dayanağı ve alan ilişkiselliğini taşıyan bir yapıdır. “Eyleyicilerin sosyalleşme tarihleri sayesinde sahip oldukları özellikler ve yatkınlıklar (dini aidiyet, eğitimsel birikim, yeme alışkanlıkları, konuşma tarzı vb.) ve bunların diğer eyleyiciler ile ilişki içinde mübadele edilmesi (tanıma, kutsama, tabi olma, paylaşma vb.) olarak sermaye, etkisini içinde (yeniden) retilip tedavüle sokulduğu alanda gösteren; değerini alan dinamikleri içinde kazanan bir toplumsal ilişki, toplumsal enerjidir” (Bourdieu, 2015: 19). Sermaye, sosyal uzam içerisinde belirli mesafelerde sermayelerinin azlığına veya çokluğuna göre konumlanmış kişiler arasındaki bir savaş alanının yaratıcısı durumundadır. Bireylerin birbirlerine göre konumlarını belirlemeye yarayan sermaye kavramını Bourdieu, Karl Marx’tan ödünç almıştır (Göker, 2016: 279).

Karl Marx’ın kuramında, bireyler sahip oldukları veya olmadıkları iktisadi sermayeye göre burjuva veya proleter olarak nitelendirilirler. Bunlardan ilki, üretim araçlarının sahipleri, iş gücünden başka hiçbir şeye sahip olmayan ikincilerin karşısında yer almaktadır. Sermaye kavramı yalnızca üretim araçlarını kapsamaktadır. Pierre Bourdieu ise sermayeyi iktisadi alanla sınırlamaz. Bireyler için bir o kadar toplumsal kaynak oluşturan farklı türdeki sermayelerin (iktisadi sermaye, kültürel sermaye, toplumsal sermaye, simgesel sermaye, siyasi sermaye) varlığını ele alır (Jourdain ve Naulin, 2020: 106). Marx sermaye tanımı ile maddi kaynaklara, parasal durumlara işaret etmiştir. Marx’ın sermayesi burjuvayı burjuva yapan değerdi. Sermaye kavramı ile yapılmak istenen vurgu modern kapitalist üretim tarzıydı. Bourdieu ise sermayeyi form değiştirmiş halde, “sosyal” boyutu ile ele alır. Bourdieu’ya göre toplumsal uzamda bireyler sermayeleri ile yer alırlar. Bireyler sermayelerinin varlığı ile toplumsal alana katılır ve rekabet ile özel kazançlarını elde eder. Sermayelerin varlığına ve hacmine bağlı olarak oluşturulan model, sınıflandırma ilkesi olarak iş görür. Böylece kültürel pratikleri, tüketimleri açısından

olabildiğince türdeş eyleyicileri bir araya toplamış olur. Bourdieu, sınıflar arasındaki ilişkileri, Marx'ta olduğu gibi salt ekonomik ve siyasal olgular temelinde ele almaz. Sınıflar arasındaki çatışmayı anlayabilmek için ilk olarak çatışma alanlarını ve çatışmanın temelini anlamaya çalışır. Çatışma alanları statüye göre şekillenir. Bu gücü var eden ve şekillendiren ise sermayenin dağılımıdır. Bourdieu'ya göre çatışma toplumun temel dinamiğidir. Toplumsal düzenlemeler, iktidar mücadelesi ile var olur ve iktidar mücadelesi hem simgesel hem de maddi kaynaklar üzerinde görülür. Eğitim vasıfları, maddi kaynaklar, iletişim biçimleri ve şekilleri modern toplumda farklılaşmanın kaynağını oluşturur ve birbiriyle ilişkili sermaye biçimlerini karşımıza çıkarır. Toplumdaki iktidar mücadelesi aileler, gruplar, bireyler arasında konumlarını muhafaza etmek ya da yükseltmek için girdikleri mücadelede kültürel kaynakları orantısız biçimde kullanırlar. Kültürel ve ekonomik sermaye arasındaki karşıtlık Bourdieu'nun iktidar alanını şekillendirir (Swartz, 2011: 192). Bourdieu, sermayeleri ekonomik, kültürel, toplumsal (sosyal) olmak üzere üçe ayırır.

İlk olarak Bourdieu'nun *iktisadi sermayesi*, bireyin ekonomik birikimine, bu kaynakların hacmine, gelirine ve mal varlığına işaret eder. Bu sermayeye sahip olmak diğer sermaye türleri ile bağlantı kurmayı kolaylaştırır ve sınıf olgusunu var eden unsurların başında gelir ancak sadece ekonomik sermayeyle sınıfı açıklamak yeterli değildir. Diğer sermaye türlerinin birleşimi ve oranı bireyin alandaki işgal ettiği konumla alakalı bilgi verecektir. Ekonomik sermaye mali kaynaklara ve ekonomik mallara sahip olma anlamına gelirken diğer sermaye türlerine ulaşım konusunda da belirleyici özelliktedir. Birey ekonomik sermayesinin elverdiği koşullarda tercihlerini ve yaşam tarzını belirleyecektir ve diğer sermaye türleri dâhilinde (kurduğu ilişkiler, yeteneklerin icrası, sosyal tercihler) şekillenecektir. Dolayısıyla ekonomik sermaye yaşam alanları yöneten, fırsatlara yol açan, çevreyi belirleyen temel unsurlardan biri olarak karşımıza çıkar. Ayrıca ekonomik sermaye eşitsizlikleri daha da görünür hale getirirken, miras yoluyla da bir nesilden diğer nesle aktarılabilir. Ekonomik düzenin yeniden üretimi sadece ekonomik kaynaklara değil aynı zamanda kültürel kaynaklara da bağlıdır. Sınıflara özgü eşitsizliklerin kaynağının temelde ekonomik eşitsizlikler olduğu kabul görse de, Bourdieu eşitsizliklerin kaynağının ekonomik alandan eğitim kurumlarını da kapsayacak şekilde kültürel alana taşındığını ileri sürmektedir (Yanıklar, 2010: 123). Ekonomik sermaye Marx'tan beri sınıflar arasındaki ayrımı yaratan temel faktör olarak görülür

ve “burjuva”, “proletarya” arasındaki ayrımı yaratır. Ekonomik açıdan sınıf ayrımının temelinde ekonomik sermayeye sahip olmak yatar. Sahip olanlar ve olmayanlar arasındaki tahakküm ilişkileri ve mücadeleler sınıf çatışmalarını ve mücadelelerini var eder.

Kültürel sermaye ise, belli üst kültüre (aydın) ait nesnelerin ve pratiklerin benimsendiği, takdir edilmesini sağlayan kaynaklar olarak görülür. Bourdieu’nun kültürel sermayenin *eğitim sisteminin yeniden üretimini gerçekleştirdiği* görüşünden yola çıkarak açıkladığı ve burada kullandığı kültürel sermaye kavramı, her toplumsal sınıfın ve öğrencilerin kökenleri ile okulun benimsediği aydın kültüre uzak ya da yakın mesafede olmasının eğitim eşitsizliklerini açığa çıkardığı görüşünden doğar. Pierre Bourdieu kültürel sermayenin üç farklı biçimde var olduğundan bahseder. İlk olarak “benimsenmiş halde”; bilgi, yetenek ve habitus ile (beden ve zihnin yatkınlıkları) kendini gösterir ve bireyin davranış örüntüleri, konuşma şekli, üslubunu oluşturur. İkincisi “nesnelleştirilmiş halde”; somut olarak var olan kültürü yansıtan nesneler halinde (tablo, kitap, cihazlar), üçüncüsü ise; “kurumsallaştırılmış halde”; unvanlar ile somutlaşır. Bourdieu, kültür sermayesini ister aileden, ister okuldan alınmış olsun entelektüel birikimin yansıması olarak görür.

Kültürel sermaye bireyin hem kendisi hem de ailesi ve sosyal çevresi ile ilgili olarak toplumsallaşma sürecinde kazanılır. Ekonomik, kültürel, toplumsal sermaye biçimlerinin aktarılabilir yapısı içselleştirilmiş şekilde nesilden nesle devam eder. “Benimsenmiş kültürel sermaye”, sosyalleşme süreci içerisinde edinilir ve edinilmesi uzun yıllar alabilir. “Nesneleşmiş kültürel sermaye”de ise, ekonomik sermayeye bağlı olarak ancak ekonomik sermayenin de sadece somut malları alım gücünü etkilediği ancak bu malların alımına yönelik bir eğilimlerin (benimsenmiş kültürel sermaye) de olması gerektiği bir gerçektir. “Kurumsallaşmış sermaye”, okul ve eğitim aracılığıyla sahip olunan unvanları temsil ettiği için bireyin kendi çabası ile elde edilebilir. Eğitim ile elde edilen statü sınıf yapılarını ortaya çıkardığı için sınıf yapısını yeniden üretir (Göker, 2016: 283).

Kültürel sermaye, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin açıklanmasında önemli bir yer teşkil etmekte ve sermaye aktarımının temelini oluşturmaktadır. Birtakım kurumlar aracılığıyla toplumdaki eşitsizlik, kültürel aktarım ve kültürün yansımaları ile yeniden üretilmektedir. Kültürel sermaye yüksek kültüre ait malumatın kendisini temsil eder ve eğitim yoluyla edinilen bilgi, beceri ve yeteneklerin bütünüdür.

Egemen sınıfa tabi bireyler okula aileden edindikleri birtakım sosyal ve kültürel bilgilere sahip olarak gelirken, alt sınıfa ait ailelerin çocukları bu bilgiyi ve yeteneği elde etmek için okula gelir. Dolayısıyla okul, egemen sınıfın yansıması olarak görülebilir. Alt sınıf, bu durumda dezavantajlı durumda kalarak, egemen sınıfın kültürünü okul aracılığıyla benimsemiş olsa dahi doğuştan edinilmemiş bilgiye aşinalığı olmayacaktır. Bu yüzden ilk olarak ailede başlayıp kurumlarla birlikte devam ettirilen kültürel sermaye, sınıf ayrımlarını ortaya çıkaran bilgi düzeyi, beceri, kültürel tavır, beğeni ve zevkler, seçimler bazında sosyal ayrımın belirleyicisidir (Arun, 2009: 79). Akademik başarıda fırsat eşitsizliği yine okulun başarı ve başarısızlığı toplumsal köken, cinsiyet, aile kültür düzeyi gibi etkenlere dayandırmasından kaynaklanır. 1964'te Pierre Bourdieu ve Jean Claude Passeron'un *Avrupa Sosyoloji Merkezi (CSE)* ile birlikte yapmış oldukları çalışmanın (Varisler) anketleri sonucunda okul başarısı ve toplumsal kökenin ilişkili olduğu kanısına varılmıştır. Yapılan çalışmanın istatistiki analizi sonucu, toplumsal köken pedagojik eğitime erişimde önemli bir yere sahiptir:

“Babası üst düzey yönetici olan erkek çocuğunun, babası tarım işçisi olan bir erkek çocuğuna göre seksen, babası sanayi işçisi olan bir erkek çocuğuna göre de kırk kat üniversiteye girme şansı vardır. Böyle bir çocuğun üniversiteye girme şansı, babası orta düzeyde yönetici olan erkek çocuğunun iki katıdır” (Bourdieu ve Passeron, 2015: 15).

Bourdieu'ya göre akademik başarıda görülen bu eşitsizlikler, servet farklarından çok kültürel farklılıklara dayanır. Belli bilgi birikimi ve kültürel biçimleri değerlendirme kapasitesine sahip “yüksek kültür”ün bilgisine sahip olan sınıfa ait bireyler, kültürel imtiyaza sahiptir. Eğitim konusunda en iltimaslı olan üniversite öğrencilerinin sahip olduğu bu kültürel sermaye, aileden ve çevreden edindikleri kültür ile okulun vermeye çalıştığı kültür arasındaki benzerlik anlamına gelir. Dolayısıyla okul kültürü, yüksek kültür ile aynı şeyleri önemsemektedir ve sınıf farklılıklarını yaratan temel unsur yüksek kültürün eğitim ile yakın ilişkisidir. Farklı toplumsal sınıfları birbirinden ayıran; sınıfların okul kültürüne olan uzaklık ve yakınlıkları ile bu eğitimi elde etmelerini sağlayan eğilimleridir (Jourdain ve Naulin, 2020: 53).

Ekonomi alanında fertler daha fazla para kazanmanın yollarını ararken, kültür alanında ise akademik başarılar elde etmeye çalışırlar. Sermaye kavramının dar ekonomik anlamından çıkarılarak maddesel alanın yanı sıra kültür ve sembolik

sermayeleri de içermesiyle birlikte sosyal alanın yapısı da daha iyi anlaşılacaktır. Tahakküm edilenler kendilerini esir hale getiren hegemonya yapılarını sürekli olarak yeniden yaratmaktadırlar. *Ayırım*'da Bourdieu, aslında o güne kadar hiç sorgulanmayan Kant'ın estetik teorisini -yani güzel hakkındaki görüşlerimiz sosyal etkiler tarafından belirlenmezler- yeniden ele alarak lüks arabalar, markalı giyecekler ve pahalı eşyalar ile sanat eserlerinin tercih edilmesini “kültürel zevklerin habitus tarafından belirlendiği” ve aynı zamanda sosyal sınıfların birbirlerinden ayrılarak mevcut yapılarını koruduklarını belirtir. Mesela, havyar yüksek sınıfın yediği bir yiyecek olup fiyatı da her zaman işçi sınıfının alamayacağı kadar yüksek tutularak sınıf farkları devam ettirilmektedir. Bourdieu'ya göre okullar aslında hâkim/elit sınıfın mevcut durumunu devam ettirmelerini sağlamak üzere kurulmuş bulunan birer sistem aygıtı olduklarıdır (Yel, 2016: 567).

Okul tüm öğrencileri eşit biçimde değerlendirmek isterken aslında toplumsal farkları, akademik farklar olarak kabul eder. Dolayısıyla okul başarısındaki sıralama toplumsal hiyerarşiye dönüşmüş bir sıralamadır. Okul bu durumda ortaya çıkan akademik eşitsizlikleri meşrulaştırmak için yeteneğe vurgu yapar. Akademik başarının doğuştan gelen bir yetenek olduğunu söyler ve burada Bourdieu, okulun yetenek olarak vurguladığının aslında sosyal ve ailevi çevre ile edinilen kültürel beceriler olduğunu açığa çıkarır. Okul “liyakat egemen” bir kurum olarak, kendi faaliyetini akademik başarılarla, diploma, takdir belgesi ile meşrulaştırır. Özünde burada meşrulaştırılan şey, toplumsal miras, kültürdür. Toplumsal sınıfları akademik kültüre uyum sağlamasını sağlayan ise temelde “*habitus*”tur. Okulun kazandırdığı habitus ile aile ve sosyal çevreden edinilen habitus arasında farklar olabilir. Bu iki habitus arasındaki farklar ne kadar çoksa akademik başarı elde etme de aynı oranda azalma gösterir. Bir bakıma akademik başarıyı etkileyen şey okulun vermeye çalıştığı habitus ile sosyal çevrenin sağladığı arasındaki uyumdur. Dolayısıyla bu habitusların paralel ilerlemesi sınıfsal konuma da işaret eder. Habitus bakımından okuldan uzak kalmış kesimler ve dezavantajlı konumda olanlar ile farklı hayat koşullarından gelenlerin aynı sınava tabi tutulması öğrenimden elenmelerine ya da okulu bırakmalarına sebep olur.⁸ Diğer bir tarafta ailelerin sahip olmadığı kültürel

⁸ Bourdieu, okulun fırsat eşitliğini teşvik ettiği iddiasını sorgular. Akademik kurum var olan eşitsizliklere dikkat etmez ve öğrencilere aslında öyle olmadığı halde kültürel olarak eşitmiş gibi davranır. Örneğin bir sınavda veya yeterlilik sınavında zorluk seviyesi ve kriterler tüm adaylar için aynıdır: Görünürde bu sınav herkese eşit fırsat tanımaktadır, ancak “bu, sınavın sağladığı biçimsel eşitliğin imtiyazı liyakate dönüştürdüğünü unutmaktadır; zira sınav, toplumsal kökenin tesirinin

sermayeyi edinmek için okula yatırım yapabilirler. İki sermaye arasında ortaya çıkan farklılıklar ile aile, edilen kültürel sermayeyi korumak için mücadeleyi devam ettirir.

Bourdieu'ya göre modern toplumda eğitim vasıfları kültürel olanaklar dâhilinde sermaye işlevi görür ve bu vasıflar farklılaşmanın temel kaynağıdır. Kültürel ve ekonomik sermayeler, modern toplumun “hiyerarşinin hâkim ilkeleri” olarak iktidar mücadelesini şekillendirir. Bireyler, aileler ya da gruplar bu düzende konumlarını devam ettirmek için kültürel ve ekonomik kaynaklardan yararlanarak mücadelelerini sürdürürler (Swartz, 2011: 192). Bu teorilerin ve iktidar alanlarının gerçekleştiği 19. yüzyıl Fransa'sında karşıtlık “sanatçılar” ve “burjuva” arasında yaşanır. Bourdieu'nun temel eserlerinin çoğu bu karşıtlığın çeşitli biçimlerini anlamaya yöneliktir. Bu karşıtlıklar bireylerin tercihleri, siyasi yatkınlıkları ve yaşam pratikleri incelendiğinde iki temel sermaye tipine (ekonomik ve kültürel) dayanır. Aynı zamanda bu iki sermaye arasındaki karşıtlık diğer alanlara (akademik, din, sanat, bilim vb.) da etki eder ve alanların dağılımını belirler; aynı zamanda Bourdieu bu yapıları “şizmatik yapı”⁹ olarak adlandırır. Aynı zamanda bu yapı, Bourdieu'nun toplumsal tabakalaşma yaklaşımının zemini oluşturur.

Eğitim aldığımız okullar, zevk aldığımız aktiviteler, yatkın olduğumuz sanatsal faaliyetler, yapmaktan keyif aldığımız eylemler, müzik beğenileri, tercih edilen spor türleri tesadüfi olarak karar verdiğimiz olgular değildir. Bir başkası caz müzikten keyif alırken bir başkasının hiç ilgi duymaması da tesadüf değildir. Tüm bu eylemlerimize dönüşmüş tercih ettiğimiz pratikler, Bourdieu'ya göre ait olunan sınıfın belirleyicisi olan pratiklerdir ve aynı zamanda bu bireyler arasında ayrıştırıcıdır da. Müze gezmek, operaya gitmek ya da bunlardan hiç hoşlanmamak habitusla ilgilidir ve sınıfsal eylemin belirleyici unsurları olarak da görülebilir. “Toplumsallaşma süreci içerisinde içselleştirdiğimiz yatkınlıklar kümesi olarak tanımlanan habitus, içerisinde bulunduğunuz nesnel koşullara ve sahip olduğunuz sermaye kaynaklarına göre şekillenir” (Aslan, 2019: 115). Kültürel sermayemizin ne olduğu, ekonomik durumu belirleyici unsurlar ve yaşam standartları içindeki hacmi, habitusun ve buna bağlı yatkınlıkların ve eylemlerin belirleyici unsurudur. Habitusun ve sermaye yapılarının aktarıldığı ve oluştuğu yer ailedir. Anne babanın statüsü sahip olduğu kaynaklar bize doğrudan aktarılır ve aldığımız bilgi kodları ile kendi

kendisini tatbik etmeye devam etmesine imkân tanır; ancak daha örtük biçimde” (Bourdieu, 2015: 108).

⁹ Bkz: Swartz, 2011, s. 194.

habitusumuzu ve sermaye yapılarımızı inşa etmeye başlarız. Birtakım zevkler ve kültür kodları çocukluktan itibaren anne babanın davranışlarını gözlemleyerek ya da onlar tarafından yönlendirilerek edinilir. Bu aktarım aynı zamanda, kültürün ve sermayenin devamını sağlamak için gereklidir. Sosyalleşme sürecinde çevre ile kurulan bağlar da bu sermayelerin ve var olan konumun devamını sağlamada önemlidir. Çevre ile kurulan bu bağlar da sosyal bir birikim yaratır.

Sosyal sermaye, toplum içindeki ilişkileri yansıtır. Karşılıklı tanışmaya ve kalıcı ilişkiler ağına bağlı mevcut ve potansiyel kaynakları ifade eder. Toplumsal sermaye kavramında sosyal bağlantıların kârlı olabileceği ve sosyal ilişkilere bu amaçla yatırım yapılabileceği fikri yatar. Bireyin ilişki ağının büyüklüğü ve ilişkide bulunduğu kişilerin iktisadi ve kültürel sermayesi ne kadar fazlaysa toplumsal sermayesi de aynı oranda etkilenecektir (Jourdain ve Naulin, 2020: 107). Toplumsal ilişkilerin çok boyutlu yapısı düşünüldüğünde, tek boyutlu bir yaklaşımdan ziyade, toplumsal ilişkileri tüm arka planıyla ortaya çıkarabilecek bir yaklaşıma ihtiyaç duyulur. Toplumsal sermaye hem kişisel hem de kamusal olarak bireye katkı sağlar. Kişinin elde ettiği getiriler, ait olduğu gruba kurduğu ilişkiler (güven, ortak anlayış, kooperatif davranış) vasıtasıyla da getiri sağlar. Kurulan ilişkilerle kısıtlı sosyal imkânlarla sahip bireyler de pozitif etkiler görebilir ve “*üretken faaliyeti kolaylaştırıcı kamu malı/çıkarı*” (Coleman’dan akt. Yarcı, 2011: 118) olarak düşünülür.

Sosyal sermaye, bireyin tanıdığı ve zamanı geldiğinde desteğini alabileceği ağlara işaret eder. Kalıcı ilişkiler ağı (Bourdieu ve Wacquant: 2014) beraberinde tanınmayı ve az çok kurumlaşmayı getiren potansiyel kaynakların tümüdür. Dolayısıyla toplum içinde iyi ilişkiler kurmak, farklı bağlantılar sağlamak bireye birtakım avantajlar sağlar (Yel, 2016: 566). Sosyal sermaye, kendimizi içinde bulunduğumuz sosyal ilişkilere yeni bir bakış açısı sunar ve ilişkilerin maddi boyutunu ele almamızı sağlar. Sosyal sermaye kurulan ilişki ve ağların kaynak yaratan bir değer olduğunu ifade eder. Buradan hareketle güven, normlar ve sosyal ağlar aracılığıyla toplumun kendini organize ederek ortak bir değer etrafında birleşmesini temsil eder (Gerni, 2013: 7). Sosyal sermayenin temel unsurunu sosyal ağlar, benzerlikler, ortak kanaatler oluşturur. Toplumu bir arada tutan şey de tam olarak budur: Karşılıklı güvenilir, sağlam ilişkiler bütünü. Toplumsal hayatta ilişkiler sosyal sınıflar çerçevesinde gerçekleştiğinden, ilişki ağları ve sosyal sermaye daha çok benzer gruplar arasında, bireylerin kendi sınıfsal konumlarına yakın kişiler

arasında var olacaktır. Bourdieu'ya göre ise ilişki ağı ne kadar genişse ve ilişkide bulunduğu kimselerin iktisadi ve kültürel sermayesi ne kadar güçlüyse o kadar fazla toplumsal sermayeye sahiptir (Jourdain ve Naulin, 2020: 107).

Tüm bu sermaye türleri ile birlikte Bourdieu'nun sermaye türlerinin daha somut görünümünü sunan *sembolik sermaye* ise bizzat bireyin kendisi ile alakalı olan görünüş, şeref, prestij, duruş, davranış biçimleri ve konuşma alışkanlıkları gibi özellikleridir. Sermaye biçimlerinin birbirileri ile değişimi ile de kültürel fikirler de yayılıp toplumların değişmesine sebep olabilir (Bourdieu'dan akt. Yel, 2016: 570).

Sermayelere genel olarak bakacak olursak; ekonomik sermaye mülkiyet hakları ile birlikte sahip olanlara maddi kazanç sağlama potansiyelini ifade etmektedir. Kültürel sermaye ise, sahip olanlara belirli avantajlar sağlayan kültürel bilgi kümelerini ve akademik nitelikleri kapsayan yatkınlıkları ve yeterlilikleri kapsamaktadır. Ekonomik ve kültürel sermayenin varlığı ile birlikte kurulan ağları ve ilişkileri temsil eden sosyal sermaye ise sınıf olgusunun devam etmesini sağlayan ve var olan konum pratiklerini koruyan bir yapı olarak karşımıza çıkar.

2.2.3.1. Sermayelerin Dönüşümü

Alanlar farklı sermaye türleri içerse de bu sermayeler arasında dönüşüm Bourdieu'ya göre mümkündür. Sermaye kavramı, hem özel kaynak türlerini hem de bu kaynakları birbirine dönüştürmeyi sağlayan -para ve prestij gibi- genel sermaye biçimlerini anlatır. Örneğin, başarılı bir avukat başarısını hayat standartlarını yükseltmeye ve çocukları için fırsata dönüştürmek için çabalar. Bunu yapabilmek için kendi alanlarındaki sermayeleri başka sermayelere dönüştürmeleri gerekir. Aileler maddi imkânların (ekonomik sermaye) yanı sıra, çocuklarını yetiştirme, geleceklerini ve evliliklerini planlama için kurdukları bağlantıları (sosyal sermaye) ve prestijlerini (kültürel sermaye) kullanabilirler (Calhoun, 2016: 106). Dolayısıyla sermayenin devamını sağlayacak olan, bu dönüşümle birlikte kuşaklar arası aktarımıdır. Zengin ailelerin çocuklarını iyi okullara ya da özel okullara göndermeyi tercih etmesi, çocuğa belli düzeyde yeterliliklerin kazandırılmasını hedefleyen eğitim sistemine maddi olarak yapılmış yatırım, ekonomik sermayenin kültürel sermayeye dönüşmüş halidir.

Sahip olunan sermayenin hacminde ve yapısında zamanla değişimler yaşanabilir. Bourdieu, sermayelerle birlikte habitusu da mutlak, değişmez bir yapı

olarak görmez. Önemli olan, zaman içerisinde bu sermayelerin nasıl bir değişim gösterdiğini analiz etmektir. Sermayelerin de dönüştürülebilmesine imkân veren ilk kurum eğitimin verildiği yer okul olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin belli sanatsal etkinliklere yatkın olmayan bir ailede büyüyen ancak ekonomik yönden iyi durumda olan bir çocuk, eğitimin yönlendirmesiyle birlikte bu alanlara ilgi duyabilir hatta yeteneğini ortaya çıkarabilir. Ekonomik sermayenin de desteğiyle keşfedilen bu yetenek, yeni sosyal ağları kurmaya teşvik eder ve bu tarz pratikleri alışkanlık olan yeni insanlarla bir araya gelerek kültürel sermaye işlenmiş olur. Burada ekonomik sermaye belirli imkânlarla erişimde çok önemli unsur olmakla birlikte, girilen ortamda, karşılaşılan sınıfsal yaptırımlar karşısında nasıl durulacağı daha önemli hale gelmektedir. Bourdieu, ekonomik sermayenin sınıfsal konumu inşa etmede önemli bir unsur olduğu konusunda birçok düşünür ile hemfikirdir ancak sınıfsal konumun kültürel sermaye tarafından yaratıldığının altını çizerek. Dolayısıyla kültürel sermayeye işlerlik veren okullar, bilgi aktarımın ve bazı pratiklerin kazandırılmasında önemli bir aracı olarak sınıfsal konuma ilişkin bilgi verir (Aslan, 2019: 50).

Bireyler toplumsal uzamdaki konumlanışlarını sermayeleri ile gerçekleştirirler ve bu da üç unsur tarafından belirlenir (Jourdain ve Naulin, 2020: 110):

1. Toplam sermaye hacmi.
2. Sermayelerin bileşimi.
3. Sermayelerin zaman içindeki evrimi, dönüşümü.

Benzer sermaye yapısına ve hacmine sahip aileler ve bireyler toplumsal uzamda birbirine yakın olarak konumlanacaklardır. Bourdieu'ya göre bireyler toplumsal uzamda ilişkisel olarak, diğer birey ve grupların sahip olduğu sermayelerle karşılaştırmalı olarak konumları tanımlanmalıdır. Uzam dediğimiz şey, birbirinden ayrı ya da bir arada var olan, iç içe olma durumu, yakınlık- uzaklık ile tanımlanan konumlar bütünüdür (Bourdieu, 1995: 20). Dolayısıyla sınıfsal konum direkt olarak mutlak hiyerarşik konumlanışı ifade etmez. Var olan sermayenin hacmi, yapısı, sermayenin zaman içerisindeki dönüşümüne ve aileden gelen köken yapısına bağlı olarak farklı sınıf yapıları ortaya çıkabilir.

3. SINIF BELİRLEYİCİSİ OLARAK MESLEK FAKTÖRÜ VE SOSYAL TABAKALAŞMA

3.1. Sosyal Tabakalaşma ve Sosyal Sınıf Teorilerine Genel Bakış

Sosyolojide “tabakalaşma” (Stratification) terimi genellikle yapılaşmış toplumsal eşitsizlik araştırmaları, yani insan grupları arasında, toplumsal süreçlerle ilişkilerin maksat dışı sonuçlarından kaynaklanan sistematik eşitsizlikleri inceleyen araştırmalar için kullanılmaktadır. Yoksulluğun nedenlerini, ABD’de siyahların ya da kadınların, beyazlar ya da erkekler karşısında niçin dezavantajlı durumda bulundukları, işçi sınıfı bir ailede doğan bir çocuğun orta sınıfa ait konuma gelme olanağının ölçüsünü sorduğumuzda karşımıza çıkan sorunların çoğu toplumsal tabakalaşmayla ilgilidir (Marshall, 1999: 710). Genel olarak toplumsal tabakalaşma, prestij, güç ve statüye göre nüfusun hiyerarşik olarak sıralanmasıdır. Maddi ya da sembolik olan imkânlar ve fırsatlara erişebilmek her birey için aynı mesafeyi öngörmez. Bazı gruplar avantajlı konumdayken bazıları daha az avantajlıdır. Bu da toplumsal eşitsizlik durumunu ortaya çıkarır. Tabakalaşmayı meydana getiren şey eşitsizliktir. Toplumsal tabakalaşma eşitsizliğin yaşamlar üzerindeki kalıcı etkileri ile ilgilidir. Sosyal tabakalaşma, evrensel bir olgudur. Her zaman ve her toplumda; ama toplumdan topluma değişen biçimlerde var olmuştur. Bilindiği gibi, hiçbir toplum homojen değildir. Her toplumda, aynı zamanda eşitsizlikler anlamına da gelen doğal ve sosyal farklılıklar bulunmaktadır. “Üstelik ‘doğal eşitsizlikler’ de son noktada ‘sosyal eşitsizliklere’ dönüşmektedir” (Kaplan ve Akkaya, 2013: 144).

Tabakalaşma ya da katmanlaşma denildiğinde akla ilk şu soru gelmelidir Toplumsal yaşamı anlamlandıran ve toplumu kumanda enden yapılar nelerdir (Beneton, 1991: 8)? Toplumu oluşturan birey, aile, grup, iktidar, parti vd. toplum içinde bulundukları konum itibarıyla ve birbiri ile ilişkili olarak toplumun yapısını inşa eden birimlerdir. Hem bu yapıları hem de tahakküm alanı ve ilişkilerini anlayarak toplumun örgütlenme biçimini ve toplumu yönlendiren, geliştiren güçlerin açığa çıkarılmasında bu birimler önemli görülmektedir. Toplumsal ayrımları var eden şeyler esasında toplumsal ilişkilerin içerisinde yer alır. Dolayısıyla toplumsal yapılanma sorunu bireylerin bilinçli veya bilinçsiz olarak eylemlerini, yaşam biçimlerini dikkate alır. Bu perspektifte, tahakküm ilişkilerini dikkate alarak, “sınıf” kavramının toplumsal yapılanmanın bir parçası olarak, toplumdaki tabakalaşma ve hiyerarşileri göz önünde bulundurarak incelenmesi ve ayırt edilmesi gerekir.

Bireylerin doğuştan gelen ya da toplumda kazandığı birtakım özellikler diğer bireyler tarafından bir hiyerarşi içerisinde değerlendirilmesini sağlar. Bu durum ise toplumsal tabakalaşmayı oluşturur.

Toplumsal tabakalaşma, toplumu oluşturan bireylerin arasındaki hiyerarşik farklılaşmadır. Tabakalaşmanın temeli, toplumsal değer ve sorumlulukların, ihtiyaçların aynı toplumda yer alan bireyler arasında “eşitsiz bir biçimde” dağılmasıdır. Toplumda eşitsizliklerin yol açtığı farklı tabakalaşma tipleri görülür. İktisadi kaynakların eşitsiz dağılımından kaynaklanan “iktisadi tabakalaşma”, toplumsal statü, iktidar eşitsizliklerinden ortaya çıkan “siyaseten toplumsal tabakalaşma”, çeşitli meslek gruplarının kendi içerisinde ast-üst ilişkisinden kaynaklanan “mesleki bakımdan tabakalaşmış toplum” yapıları görülür. Bu görülen durumlar birbiri ile iç içe ve birbiri ile etkileşim halinde, karmaşık bir tabakalaşma yapısını ortaya çıkarırlar (Karakaya, 2016: 213).

Sosyologların yaklaşımına göre tabakaları, -alt, orta ve üst tabaka olmak üzere- üç grupta incelemek mümkündür. Alt tabakada yer alanlar üst tabakalara ulaşabilme çabasında iken, üst tabakada yer alanlar var olan konumlarını koruma eğilimi gösterirler. Bireylerin toplumsal tabakalaşma piramidindeki yerini belirleyen çeşitli faktörler vardır. Ailelerin eğitim düzeyleri, gelir durumları, meslekleri ve yaşam biçimleri vs. gibi (Kaplan ve Akkaya, 2013: 144). Sanayi öncesi toplumlarda, verili bir düzen içerisinde yerleşik, geçişkenliğin neredeyse tamamen mümkün olmadığı, kapalı bir tabakalaşma olgusuna rastlanırken, sanayi devrimiyle beraber, kişinin öz yeteneklerinin de dikkate alındığı, nispeten geçişkenliğin yaşandığı esnek bir sınıf yapısı dikkat çekmektedir (Yalçın, 2019: 160). Toplumdaki tabakaların geçişkenliği, esnekliği ve katılığı toplumun gelişmişlik düzeyi ve yapısına göre değişkenlik gösterir. Gelişmemiş toplumlarda geniş bir alt tabaka mevcutken gelişmiş toplumlarda orta tabaka daha geniş yer kaplar.

Statü ve sınıf, tabakalaşmanın iki temel unsurunu oluşturur. Bu iki unsur toplumsal eylemin hareket noktasını belirler. Toplumsal tabakalaşma araştırması, koşullar ve fırsatları göz önünde bulundurarak bireylerin ya da grupların statülerini ve sınıf konumlarını nasıl muhafaza ettiklerini anlamaya çalışır. Sınıf kavramının, sosyoloji literatüründe birçok düşünür tarafından ele alındığı görülür. Ancak “sınıf” kavramını toplumsal gerçeklik bağlamından koparmak ya da kendi başına sözlük anlamına bakmak, bizi sosyolojik bağlamdan uzaklaştıracaktır. Dolayısıyla bu

çalışmada üzerinde sıklıkla duracağımız kavram “toplumsal sınıf” kavramı olacaktır. Sınıf, hem politikaya hem de sosyolojiye ait bir kavramdır. Dolayısıyla bu kavramı ifade etmenin farklı şekilleri bulunmaktadır. Bu durumda birbirinden farklı çok sayıda terimin arasında sosyolojinin gerektirdiği nedenlerle çeşitli sorunlara yol açan tanım tiplerinden en uygununu seçmek gerekir.

Araştırmanın konusu çerçevesinde ve “toplumsal sınıflar” kavramının yaratmış olduğu farklı yorumlar ve tanımlamalar dikkate alınarak incelenecektir. Kavramın tarihsel gelişim süreçlerini anlamak, yorumlamalara yol gösterici olacaktır. Bu açıdan sınıf kavramının tarihsel süreçlerinden bahsetmekte fayda vardır. Philippe Beneton *Toplumsal Sınıflar* adlı eserinde kavramın tarihçesinden bahseder:

“Sınıf sözcüğü Fransızca’ya 14. yüzyılda, İngilizce’ye ise 16. yüzyılda girdi. Her ikisi de *classis* sözcüğünden gelir; *classis* sözcüğü ise yurttaşları sahip oldukları servete göre ayıran çeşitli kategorileri belirtirdi. 17. ve 18. yüzyıl Fransa’sında bu terim, *kategori* terimine yakın daha genel bir anlam taşıyordu. Sözcük toplumsal farklılıkları belirtmekte kullanılıyordu, ama zamanın, daha iyi oturmuş özellikle *sıra* ve *meslek* gibi hiyerarşileri bildiren diğer kavramlar arasında ayrıcalıklı bir yere sahip değildi. İngilizce’de ise kişileri ve şeyleri sıralamada kullanılıyordu; toplumsal gerçekliğe uygulandığında ise, aynı anlam öbekleri içinde diğerlerinden pek farkı yoktu, hatta daha önemsizdi ve toplumsal örgütlenme ya da hiyerarşi konusunda özgün bir anlamı taşımıyordu” (Beneton, 1991: 7).

Sınıf sözcüğüne atfedilen ilk anlamlar toplumsal ayırım ve ilişkileri ifade etmesi üzerinedir. İngiltere’de ortaya çıkan bu kavram dilde farklı yansımalar ve toplumsal yapıdaki kurum ve birimlere anlam katacak şekilde kategorize edilmiştir. Toplumsal ayırım ve ilişkilere bakış açısını yansıtan alt, orta ve üst sınıf olarak kategorilendirilmiştir. Bu ayrıma sevk eden ya da sınıfa anlamını veren şey, temelde iktisadi olarak görülen farklılık ve ayırımdır. Sınıf kavramının kullanımında dikkati üzerine çeken nokta, “ayırım”ı bireylerin toplumsal yaşamda temsil ettikleri konumlar ve etkin olarak aldıkları rollerle birlikte ekonomik ve toplumsal bölünme ile bağdaştırılmasıdır. Sınıf ayırımının hukuksal bir dayanağı yoktur. Ancak gizil bir şekilde ilişkilerde ve hayatı idame etme biçimlerinde anlam kazanır.

Tabaka ve sınıf kavramı günümüze kadar birbirini kapsayan iki kavram olarak kullanılmıştır. Tabaka ve sınıfı eş değer olarak kabul edenlerin yanı sıra; sınıfı, tabakayı da kapsayan daha genel bir kavram olarak değerlendirenler ve tabakaları evrensel, sınıfları ise bu evrensel olgunun özel bir biçimi olarak görme eğiliminde olanlar şeklinde çeşitli görüşler mevcuttur (Amman, 1995: 10). İnsanlık tarihinde

dört temel tabakalaşma biçimi bulunur. Bunlar; kölelik, kast, zümre ve sınıftan oluşmaktadır. “Kast sistemi”, Hindistan’da görülen ve kölelik gibi kapalı tabakalaşma sistemi iken; “Zümre”, Orta Çağ Avrupa’sında görülen yarı açık tabakalaşma sisteminde yer alır. “Sınıf” ise Sanayi Devrimi ile ortaya çıkan bir yapıyı ifade eder.

3.1.1. Kölelik Sistemi

Kölelik, birtakım insanların başka insanlar tarafından sahiplenildiği, eşitsizliğin uç bir biçimidir (Giddens, 2009: 341). Köleliğin ortaya çıkışı ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte ilk örneklerine M.Ö. 12. ve 13. yüzyıllarda Yunanistan’da rastlanmıştır. “M.Ö. 9. yüzyılda Homeros dönemindeki topluluklarda köle olarak gösterilen kişilerin, erkek köle için “dmos”, kadın köleler içinse “dmoe” olarak adlandırıldıklarını öğreniyoruz” (Erol, 2007: 250). Bernard Lewis, kölelik ile ilgili bize şu bilgileri verir:

“Kölelik, insanlık tarihi kadar eski bir olaydır. Asya, Afrika, Avrupa ve Kolomb öncesi Amerika’da kölelik hep vardı. Yahudilik, Hristiyanlık, İslam ve diğer tüm dinler kabul etmiş ve benimsemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla ilk köleler savaş esiriydi ve bunların sayıları diğer kaynaklar vasıtasıyla artıyordu. Çok eski devirlerde köleler sadece kralların, rahiplerin, tapınakların malıydı ve köle sahibi aile sayısı pek fazla değildi. Bu köleler kraliyet mensubu ya da din adamlarından oluşan sahiplerinin tarlalarında, bağlarında çalışır, hayvanlarına bakar, ama ekonomik yaşamda fazla önemli rol oynamazdı. Ekonomi daha ziyade küçük çiftçilerin, mülk sahiplerinin ve sanatkârların elinde kalmıştı. Köleler alınıp satılır, terk edilen ya da kaçırılan küçük çocuklar köle olurlardı. İnsanlar bazen kendilerini ya da çocuklarını köle olarak satarlardı. Borcunu ödeyemeyen kişiler borçlu oldukları kişilere köle olurlardı” (Lewis, 2006: 12).

Köleler cinsiyetlerine göre de farklı konumlarda kullanılıyorlardı. Antik Yunan’da aristokratların evlerinde bulunan erkek köleler çobanlıkla, kadın köleler ise ev işleri ile ilgilenirdi. Evde çalışan kadın köleler, evlendiklerinde bazı haklara sahip olabiliyorlardı. Bunun dışında hasat mevsiminde tarımda çalıştırmak için getirilen günübirlik işçiler de köle sayılıyordu. Bazı köle olma durumları vardır: Savaşlarda esir düşen kişilerin bir kişinin himayesi altına girmesiyle, tüccar ve korsanlar tarafından satın alınıp işlerinde kullanılmasıyla köle olunabilirdi. Antik Dönem’de kölelerin en fazla görüldüğü yer Atina olmuştur. Bu şehirde yer alan büyük toprak sahipleri ve bunların yanında bulunan küçük toprak sahipleri kendi varlıklarını arttırmak için büyük toprak sahiplerinden borç almışlar ancak

ödeyemeyip özgürlerini kaybedip borç aldıkları kişinin himayesine girmişlerdir. Bu durum da zengin olanın daha da güçlenmesine ve köleden daha fazla yararlanmasına neden oluyordu. Bazı yasa ve kanunlarla kölelere yasal haklar verilmiş olsa da bir köleyi diğer vatandaşlardan ayıran en temel unsur özgürlüğünün olmamasıdır. Köle, savaş esiri olmak, korsan ve tüccarların elinde satın alınabilen bir nesne olmanın dışında, bir ceza yöntemi olarak da kullanılmıştır. Zina işleyen kız çocukları köle pazarında satılmış, herhangi bir yasağı çiğneyen kimse vatandaşlıktan hakkını kaybederek köle statüsüne düşmüştür.

Antik Yunan Tarihi adlı eserin yazarı Friedell'e göre kölelerin durumları kırdan kente de farklılık göstermektedir. Taşradaki köleler erken çağlarda ataerkil bir yapının içindeyken, kentte ise daha çok evde ya da büyük çiftliklerde kölelik yaygındı. Köleler belirli alanlarda işleri üstlenerek uzmanlaşabiliyordu ancak bunun hiçbir yasal dayanağı yoktu. Köleler kullandıkları alanlara göre kamu köleleri ve özel köleler olarak sınıflandırılıyordu. *Demoisioi*, yani kamu köleleri denen köle sınıfı önemli işlerde çalışıyordu; mahkemelerde kâtip, maliyede muhasebeci ya da polis köleler (*skythai*) veya taşıdıkları silaha göre *toksotai* (okçular) olarak adlandırılırlardı. Bir süre kölelik yapıp para biriktirebilen köleler özgürlüklerini satın alabilirlerdi ve köle, *metoikos* olurdu (Friedell, 1999: 202).

Eşitsizliğin ve tabakalaşmanın en katı biçimi olan kölelik, kapalı bir tabakalaşma biçimidir. İnsanlar tarih boyunca içinde yaşadıkları topluma, kültüre göre farklı şekillerde köleleştirildiler. Yaşam şartları, köle olma biçimleri kimi zaman çok zor şartları ve az hakları içerirken, kimi zaman kabul görmüş bir memurun yaşam şekline yakın olmuştur. Kölelik hangi toplumda olursa olsun, en temelde ekonomik koşullara dayalı bir tabakadır. Aileden aktarılabilir ya da zorla bu konuma insanlar mahkûm edilirken bu konumu aşmak, özgürlüğe kavuşmaksa neredeyse imkânsızdır. Ayrıca soylu sınıf ve aristokrasinin de devamlılığını yine köleler sağlamıştır. Bu sınıfların himayesinde çalışan köleler zamanla daha çok güçlenmelerine yol açmış, kölelerin emekleri onların sürekli olarak var olmasını sağlamıştır. Bazı toplumlarda haklar tamamen kısıtlanmış bazen de izinsiz hiçbir hakkı kullanmaya müsaade edilmemiştir. Örneğin, izinsiz evlilik yapmak ya da başka bir toplumda evlenmek dahi suç sayılmıştır. Köleler her zaman efendisinin tahakkümü altındadır. Tabakalar arası geçiş ise mümkün değildir.

Bugün dünya üzerinde kölelik artık bulunmamaktadır ve yasal olarak görülmemektedir. Ancak Antik zamanlarda ya da modern öncesi dönemlerdeki gibi bir kölelik tanımı olmasa da *'Kullanıp Atılanlar' Küresel Ekonomide Yeni Kölelik* kitabının yazarı Kevin Bales günümüz köleliği ile ilgili bir bakış açısı sunar:

“Kölelik, çoğumuzun inandırılmaya çalışıldığı gibi kesinlikle sona ermiş değil. Emin olun, daha çok basit bir metafor muamelesi görse de *kölelik* sözcüğü var olan her anlamıyla kullanılmaya devam ediyor günümüzde. Sadece idare edecek kadar para sahibi olmak, sizi ucu ucuna ayakta tutacak bir maaş için çalışmak, ücret köleliği olarak tanımlanabilir, ama gerçek bir kölelik değil. Köleliğin mülkiyetle alakalı olduğunu düşünebiliriz, ama bu biraz da mülkiyetten ne anladığımıza bağlı. Geçmişte kölelik kişinin yasal yollarla başka birine sahip olmasını gerektiriyordu, ama modern kölelik çok farklı. Bugün kölelik her yerde yasalara aykırı ve artık insanlar üzerinde resmi bir mülkiyet hakkı sağlamanın hiçbir yolu yok. İnsanlar köle satın alırken makbuz sormuyorlar, ellerine resmi belgeler geçmiyor, ama hâkimiyet ele geçiriyor, bu hâkimiyeti koruyabilmek için de şiddet kullanıyorlar. Yani özetle, bir kişinin ekonomik sömürü amacıyla bir diğeri üzerinde mutlak bir hâkimiyet kurması. Modern kölelik farklı maskelerle, kafası çalışan avukatlar ve hukuki sis perdeleriyle kendini çok güzel gizlemeyi başarıyor, ama yalanlarımızdan soyunduğumuzda, birilerinin daha fazla para kazanabilmesi için, diğerlerinin şiddet yoluyla denetlendiklerini, kişisel özgürlüklerinden tamamen vazgeçirilmiş olduklarını çaresiz göreceğiz” (Bales, 2002: 12).

Günümüzde dünyadaki modern kölelerin toplam sayısı yaklaşık olarak 40 milyon civarında olduğu tahmin ediliyor (URL2). Bu verinin büyük çoğunluğu Hindistan, Pakistan, Bangladeş ve Nepal olduğu görülüyor. Emek sömürüsü üzerinden görülen kölelik, genellikle borç esaretinden ve borçlu kalan kişiye borcunu ödemek için ortaya çıkıyor.

3.1.2. Kast Sistemi

Kast sistemi evrensel bir örgütlenme ya da tabakalaşma biçimi değildir. Klasik örneği Hindistan'da görülür. Kastlarda bir kişinin toplumsal konumu yaşam boyu bellidir ve farklı toplumsal seviyeler birbirine kapalıdır. Yani tüm bireyler yaşamları boyunca doğdukları toplumsal seviyede kalmak zorundadır. Dolayısıyla bu sistem kapalı bir tabakalaşmadır. Kast, doğum temelinde ortaya çıkan sonradan değişmesi pek mümkün olmayan soya ve etnik bağa dayanan bir yapıdır. Yani sınıfsal konum doğumla kazanılır ve yaşam boyu değişmez.

Kast düzenleri modern zamanlardan önce dünyanın tümünde bulunuyordu. Örneğin Avrupa'da Yahudiler sık sık başka bir kast olarak görülmüş, kısıtlı belli bir

mekânda yaşamaya zorlanmış ve Yahudi olmayanlarla evlenmeleri (bir dereceye kadar iletişim kurmaları da) yasaklanmıştır. Kast düzeninde diğer kastlardan kişilerle iletişim kurmak da yasaklanmıştır. Böylece kastın “arılığı”, yasalar ve geleneklerin gerektirdiği biçimde bir toplumsal öbek içindeki biriyle evlilik olan, içevliliğin kuralları yoluyla sürdürülmüştür (Giddens, 2009: 342).

Hint inançlarına göre, her biri daha genel mesleki kümelerle bağlantılı dört temel inanç vardır. Bu dört kast; tepede *Brahmanlar* (bilgin ve ruhsal önderler), onun altında *Ksatriyaslar* (yönetici ve askerler), daha sonra *Vaisyaslar* (çiftçi ve tüccarlar) ve en son olarak da *Shudraslar*’dan (işçiler ve esnaflar) oluşur. Bu dört kastın da altında olanlardan kaçınılması gereken *Dokunulmazlar* veya *Dalitler* (*sıkışmış insanlar*) vardır. Dokunulmazlar toplumdaki kötü işleri yapan, kendi hayatlarını çöp toplayarak ya da dilenerek yaşamı sürdüren gruptur. Dolayısıyla diğer insanlar bu insanlara temas etmemeye çalışır, aksi takdirde temizlenmeleri gerekir (Özen, 2016: 62). Kast düzeninde katı kurallar ve yaptırımlar hâkimdir. Bir kastın üyesi olan kişi, diğer kastın üyeleri ile iletişim halinde olamazken, bu durum var olan kast düzeninin bozulmasının ve saflığını yitirmesinin önüne geçmek için yapılmıştır. Kast üyeleri ancak kendi içlerinde evlenebilir ve kendi aralarında su ve yiyecek paylaşabilirler. Tüm kastlar kendi yöresine ve kendi içindeki rütbe sırasına göre bölünmüştür.

Kast sisteminin devamını sağlayanın Hindu dini olduğu görülür. Hinduizm üç genel inanca dayanır. Yeniden doğuş, doğru ibadet ve davranış, kader. Bu dine göre yaşamak önemlidir. Dinin öğütlediği doğru davranış, kendi kastını benimsemek, ödev ve sorumluluklarını yerine getirmek ve yaşam biçimine uymaktır. Eğer birey bu sorumlulukları yerine getirmezse, gelecek yaşamda daha alt kastta yer alarak cezalandırılacaktır. Tam tersi tüm sorumluluklarını yerine getirirse ölümden sonraki yaşamda ödül olarak daha üstün bir kastın üyesi olma inancı vardır. Kast sistemi eleştiriye ve sorgulamaya kapalıdır. Doğru davranışın temelinde de ait olduğu kastın adil olduğuna inanma görüşü yatar. Bir bakıma kast, kişiye kimliğini verir. Kasta uygun davranmayan kişiler kasttan atılırlar ancak resmi otoriteler tarafından cezalandırılmazlar. Toplumdaki eşitsizliği sorgulamak ya da bulunduğu kasta ihanet etmek hem kastından men edilmesine hem de öbür dünyada daha düşük bir kastta yer almasına neden olur (Özen, 2016: 63). Kast sistemi din kurumuyla meşrulaştırılan bir yapıdır. Dolayısıyla dinsel bir sistemdir de. Kast sistemini diğer sistemlerden ayıran

en önemli unsur da dinsel desenlerle bütünleştirilmiş olması ve üyelerin aidiyet duygusunu inşa ettiği bir yapıyı bize göstermesidir.

3.1.3. Zümreler

Tabakalaşma sistemleri arasında yer alan bir diğer yapı da zümredir. Avrupa feodalizminin bir parçası olan zümreler birçok farklı toplumda görülmüştür. Feodal mülk sahipleri, her biri diğerlerine karşı ayrılmış tabakalardan oluşur ve bu ayrılıklardan bazıları yasalarca kabul edilmiştir. Avrupa’da en yüksek mülk sahipliği aristokrasi ve daha düşük seviyedeki soyluların bir aradalığından oluşur (Giddens, 2009: 343). Feodaliteye dayalı bir sistem olan zümre, Orta çağ Avrupası’nda toprağa dayalı bir sistemdir. Toprağın mülkiyeti ve mülk sahibi için bu toprağı yönetenlerin, çiftçilerin olduğu sistemi kapsar.

Feodal sisteme göre toplum, dua edenler (*oratores*), savaşanlar (*bellatores*) ve çalışanlardan (*laboratores*) oluşmaktadır. Hiyerarşinin en üst basamağında din adamları yani “rahipler” yer alır. Bunlar “tanrının elçileri” olarak kabul edilmişlerdir. İkinci basamakta köklü bir aileye sahip olan ve derebeylikten gelen “soylular” bulunmaktadır. En alt tabakayı ise geniş bir kesim olan “köylüler” oluşturur. Köylülerin çoğu serftir. Ancak bu serflik klasik kölelik ile aynı değildir (Yalçın, 2019: 171).

Geçmişte mülk sahipleri, soylu doğmak üzere temellenen aristokrasinin olduğu yerde gelişmeye eğilimlidir. Mülk sahipleri toprakları ile birbirine bağlıdırlar. Ulusal olmaktan çok yerel bir tabakalaşma düzeni vardır. Çin, Japon gibi geleneksel imparatorluklardan daha ulusaldır. Bazen mülk sahipleri arasındaki ayrımlar, Hint Kast Düzeni gibi katı yollarla, nadiren de olsa dinsel inançlarla tanımlanır (Giddens, 2009: 344). Sistemin işlemesi, toprak sahibinin (lordun), toprağını (malikânesini) serfe işletmesi ve sahibine hizmet etmesi şeklinde gerçekleşir. Zümre sistemi kast ve kölelik gibi katı değil, daha açık bir sistemdir. Yasalara dayalı, hukuksal bir sistemdir. Toplum içinde her zümrenin belirli hakları vardır ve bu haklar miras yoluyla aktarılabilmiştir. Bir zümreyi; soylular, ruhbanlar, avamlar, tüccarlar, zanaatçılar, köylüler ve serfler oluşturmuştur. Bireyin güvenliğini sağlamak soylulara, dua etmek ruhban sınıfına, ticaret tüccarlara, vasıfsız işler ve toprakta çalışmak ise avamlara aittir (Yalçın, 2019: 171).

Doğuştan var olan eşitsizliklerin ve yasalar önünde eşitlik ilkesine geçilmesiyle birlikte çağdaş bir kavram olan sınıf tanımları meydana gelir. Hukuksal kaynaklı eşitsizliklerin büyük ölçüde ortadan kalkmasından sonra toplumsal nitelikli eşitsizlikler sürmeye devam etmiş kuşaktan kuşağa aktarılarak sınıf ilkesini ortaya çıkarmıştır.

3.1.4. Sınıf Sistemi

Sınıf sistemi, doğal tabakalar anlamına gelmemektedir. Sınıfın ayrımını oluşturan zekâ ya da yetenek değildir. Sınıfların oluşmasının nedeni; eşitsiz servet dağılımı, üretim araçlarının denetimi ve mesleki farklılaşmadır. Tabaka sistemi, siyasal haklara ve konumlara göre ayrımı öngörür. Ancak sınıf sisteminin temelinde ekonomik etmenler bulunur ve kalıtımsal ayrıcalıklardan çok, elde edilen ayrıcalıklar önem kazanır. Giddens, sınıfı, yaşam tarzını güçlü olarak etkileyen ekonomik kaynakları paylaşan büyük çapta insan topluluğu olarak tanımlar ve sonrasında sınıfı diğer tabakalaşma biçimlerinden ayıran dört temel özellikten bahseder (Giddens, 2009: 345):

1. Sınıf düzenleri sabit değildir. Sınıflar yasal ya da dinsel hükümlerle kurulmazlar. Aralarındaki sınırlar keskin değildir, farklı sınıflardan insanların evlenmesini engelleyecek bir durum yoktur.
2. Sınıf konumu kazanılabilir. Bir sınıfa ait olmak için o sınıfta doğmuş olmak gerekmez. Sınıf konumu *dikey hareketliliğe* açıktır.
3. Sınıf ekonomik temellidir. Konumlar maddi kaynakların eşitsiz bir biçimde sahiplenilmesi ile ortaya çıkmıştır. Diğer sistemlerdeki gibi ırka ya da soya dayandırılmaz.
4. Sınıf düzenleri büyük çaptadır ve kişisel değildir. Sınıf ilişkileri efendi-köle ya da kast ilişkilerindeki gibi bireysel değildir. Büyük çapta kişisel olmayan birlikler aracılığıyla işlerler. Örneğin sınıfın en büyük ayrımı çalışma ve ödeme koşulları arasındaki eşitsizliktir.

Toplumsal sınıf kavramı bazı teorisyenler tarafından ele alınmıştır. İleride de değinileceği üzere Marx, sınıf kavramını, üretim ilişkileri temelinde, sermayesiyle var olan üreticinin artı emeğiyle piyasa içerisinde yer alan işçinin emeğinin nasıl tekelleştiği çerçevesinde açıklar. Feodalizmde üretim gelirleri derebeyliklerin elinde olmuş ve onlar tarafından kontrol edilmiştir. Sanayi Devrimi, modernleşme,

kapitalizmin ve endüstrinin yükselişi ile birlikte emek gücü (işçi) üreticiler tarafından satın alınmış, piyasa koşullarında belirli ücretler karşılığında işçiler çalışmak durumunda kalmıştır. Sınıf kavramı, 17. ve 18. yüzyıldan bu yana süregelen tartışmalara konu olmuş, ancak bugünün şartlarında kullandığımız anlamına yakın kullanımı 20. yüzyılda oluşmuştur.

Sınıf, üyelerinin karşılıklı olarak düşünceleri ile birbirine bağlanmaları, ortak bir ideolojiyi paylaşmaları bakımından kısmen grup özellikleri gösterirken, dağınık olarak farklı mekanlarda yer almalarından dolayı da kategori anlamını taşır (İnce, 2017: 300). Toplumsal sınıfı karakterize eden, yaşam tarzı, kültür benzerliği, iktisadi güç, siyasi yakınlık, ideoloji birlikteliği, birlikteliğin sağlamış olduğu menfaat ve sınıf bilinci olacaktır. Bu kategorilerin benzerliği toplumsal mekânda ve toplumsal bilinçte insanları aynı sınıfın üyesi yapmaya yetecektir.

Sınıf sistemini diğer toplumsal tabakalaşma sistemlerinden ayıran en temel fark, kendi içerisindeki sınıf ayrımlarının kesin çizgilerle belirlenmemiş olmasıdır ve her toplumda farklı formülasyonlarla ifade edilebilmesidir. Diğer sistemler gibi kapalı ya da kesin kurallara tabii değildir. Dolayısıyla sınıf yarı kapalı bir tabakalaşma sistemidir. Tüm bunlar dikkate alınarak belirlenmiş beş sınıf yapısı vardır:

1. Üst Sınıf (Upper Class): Bu sınıf, büyük zenginliğe ve otoriteye sahip aileleri içerir. Bunlar eski ve köklü aileler olup büyük şirketlere ve taşınmazlara sahiptirler.
2. Birleşmiş Sınıf (Corporate Class): Bu sınıfı, büyük şirketlerde ve devlet kademelerinde büyük bürokratik gücü olanlar oluşturur. Bu kişiler genelde bu şirketlerin sahipleri değildirler; ya yöneticidirler ya da yönetim kurulunda üye olarak bulunurlar. Birleşmiş sınıfın büyümesiyle üst sınıfta küçülmeler görülmüştür.
3. Orta Sınıf (Middle Class): Göreli olarak daha az malı/serveti olan fakat sahip oldukları işler sayesinde yüksek gelir, prestij ve otorite edinmiş olan sınıftır. Orta sınıf; üst orta ve alt orta olmak üzere ikiye ayrılır.
4. İşçi sınıfı (Working Class): Hiç malı olmayan veya çok az malı olan sınıftır. Sahip oldukları işler, kendilerine ya orta alt düzeyde gelir, prestij verir ya da bunların hiç birini vermez. İşçi sınıfını kol gücünü kullanan bireyler oluşturur.

5. Alt Sınıf (Lower Class): Hiçbir malı, işi ve geliri olmayan sınıftır. Otoritesi ve prestiji yoktur. Başka bir deyişle “yoksul”dur (İnce, 2017: 301).

Yapılan bu sınıflama büyük ölçüde ekonomik temelli yapılmış sınıflamadır. Her toplumda aynı şekilde sınıflamadan söz etmek ise mümkün değildir. Tarih boyunca sınıf kavramı tartışmalarında Marksist yaklaşımlar, etnik/siyasi/dini ayrım yaklaşımları, burjuvazi/proletarya yaklaşımlarından yola çıkılarak farklı tanımlar benimsenmiştir. Ancak sınıfı ortaya çıkaran ve en temel özellik Erik O. Wright’ın da bahsettiği üzere (Wright, 1997) sosyal ilişkilerdir:

“Sınıf yapısı, bireyler ya da aileler tarafından doldurulan boş bir mevkiler ya da pozisyonlar dizisini tanımlar. Bu demektir ki; sınıf yapısı söz konusu olduğunda, ‘boş’ pozisyonlardan (fiili insanlar tarafından hâlihazırda doldurulmamış olan pozisyonlardan), bir ‘mutlak artık nüfus’ tan (sınıf yapısı içindeki mevkilere kıyasla insanların fazlalığından) ve sınıf pozisyonlarını ‘işgal edenler’den (verili bir sınıf yapısı içinde fiilen konumlanmış insanlardan) söz edebiliriz. Bu, sınıf yapısının insanlardan bağımsız olarak var olduğu anlamına gelmez; sınıf yapısının spesifik pozisyonları işgal eden spesifik insanlardan bağımsız olarak var olduğu anlamına gelir” (Wright’dan akt. Öğütler ve Çeğin, 2010: 39).

Sınıf kavramının geçmişten günümüze gelen tüm tanımlarının içerisinde yine de yorumlamaya açık, muğlaklığını koruyan bir ifade olduğu görülür. Sınıf kavramı, Wright’ın da belirttiği gibi tamamen insana bağlı pozisyonlara verilmiş bir tanımlamayı ifade etmez. En somut örnekle bir grubun içinde yer alan bireyleri o gruba dâhil eden en temel özelliği yansıtır. Ancak yine de bu sınıf kavramına net bir açıklama getirmek için yeterli bir veri değildir. Buradan hareketle sınıf kavramına ilk anlamlarını atfeden ve çoğunlukla benimsenmiş görüşlere değinmekte fayda vardır.

3.1.4.1. Marx’ın Sınıf Görüşü

Marx, sınıf konusunu bütünlüklü bir model içerisinde ele almış ancak sınıf ve devrimci pratik arasındaki ilişkiyi sistematik bir çözüme kavuşturmamıştır. Marx’ın tüm çalışmalarını ayrıca sınıf mücadelesini devrimci pratiğin temeli olarak gördüğüne kuşku yoktur. Sınıf, Marx’ın neredeyse tüm yapıtlarının anahtar kavramıdır ve merkezi bir konuma sahiptir (Öngen, 2002: 13).

Marx için sınıf, genel olarak üretim araçları ile -yaşamın devamını sağlamak için kullanılan- insanlar arasındaki ilişkiden doğar. Bir bakıma üretim ilişkileri ve karşısında bu ilişkiyi yürüten insan sınıfın iki aktörüdür. Sanayi öncesi toplumlarda

sınıf, iki temelden oluşuyordu: Toprak sahipleri (aristokrasi, soylular) ve üretim yapanlar (köylüler, serfler). Üretim araçlarının makineleşmesi ile birlikte, büyük fabrikalar ve sanayi siteleri kurulmuş, paranın piyasa değeri ve dolaşımı artmaya başlamıştır. Bu durum sermaye sahiplerinin zenginliğinin artmasına neden olurken yaşamlarını emekleri ile kazanan işçi sınıfını doğurmuştur. Marx, bu süreçte işçilere “proletarya” diyecektir.

Marx’a göre sınıflar arasındaki ilişki sömürü ilişkisidir (Giddens, 2009: 346). Modern kapitalist toplumda sömürü doğrudan görülmez. Bir işveren işçinin bir günde ya da bir ayda ürettiğinden daha fazlasını kazanır. Ancak işçiye bunun karşılığını vermez. Elde ettiği kar işçinin artı emeğidir. Bu durum süregeldikçe de işverenin zenginliği artar ancak işçi üretmesine ve kazandırmasına rağmen zenginleşmez. Marx’ın deyimiyle işçi sınıfı giderek yoksullaşır ve güçsüzleşir. Bu iki sınıf arasındaki ekonomi temelli başlayan ayrım giderek eşitsizliklerini daha da çok hissettirecektir. Modern fabrikalarda zenginliğin kaynağı olan iş, işçiler için artık bunaltıcı ve yıpratıcı duruma gelmiştir. Dolayısıyla sınıfsal farklılığın açığa çıkardığı psikolojik durumlar da vardır. Ancak Marx yine de sınıf ayrımını meslekler ile tanımlamaz, daha doğrusu tanımlı yeterli bulmaz. Eğer sadece meslekler ile tanımlayacaksak meslekler arasındaki çatışmayı yok sayacağını düşünür. Bir diğer husus ise bir gruba, bir sınıfa ait olma aidiyeti yani sınıf bilincidir. Ancak sınıf bilinci, sınıflaşmanın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Sınıf, siyasi mücadele ve sınıfın kendi mücadelesi olmadan düşünülemez. Dolayısıyla mücadeleden doğan sınıfın temeli bu bilince dayanır. Marx’ın sınıfa yönelik tespitinde değindiği iki nokta vardır: “kendinde sınıf”, “kendi için sınıf”. Sınıflar yaşayış tarzlarını, çıkarlarını ve kültürlerini toplumun öteki sınıflarıninkilerle karşı karşıya getiren ekonomik koşulları içinde yaşadıkları ölçüde sınıfı meydana getirirler. Yani sınıfı var eden karşıt bir sınıfın olmasıdır ve ekonomik koşullarda girilen mücadeledir (Çeğin ve Ögüt, 2010: 59). Kendinde sınıf, sınıf bilincine sahip olanları temsil eder ve örgütlenme ve bu bilince yönelik sendika kurabilir. Kendi için sınıf ise, sınıf bilincinden yoksun sadece kendi kimliğine uygun alanları tercih eder ve bu yüzden bir sınıfı temsil eder.

Sınıfı bir araya getiren unsur, benzerliklerin yani aynı toprağa bağlılık ve aynı amaca hizmet ediyor olmasıdır. Sınıfa bilincini veren, bu öğelerin dışında bir de sınıfı oluşturan bireyin edindiği rollerle bir yere aidiyet hissetmesidir. “Kendi için

sınıf” tam da bu durum için söz konusudur. Bireyin rolleri ile aidiyetini gerçekleştirmesi, benzerlikleri ve mücadelesi ile diğerlerinin yanında ‘birlik’ olabilmesidir. Kendinde sınıfı meydana getiren şey, daha çok makro ölçekte sınıfı oluşturan bağlantılı kategorilerdir. Bu açıdan bakıldığında sınıflar, rolleri ve toplumsal gerçekliği ile çatışmayı yaratır. Ortak hedef ve çıkarlar ile dayanışma içinde hareket ederler. Sınıf ayrımını yaratan ise, gelirlerin iktisadi kökenlerine dayanır. Emek-ücret, sermaye-kar. Bu ikilik üretimi yapan ve üretim ilişkileri arasındadır. Ücret, kendi emeğinden başka hiçbir serveti olmayanlarınken (işçiler), kar ise bu emeği sömürenlere aittir. Dolayısıyla toplumsal sınıfın kökeni bütüncül açıdan üretimin örgütlenmesine dayanır.

Sosyal sınıf sadece bir topluluğun benzer bir hayat yaşamasını değil, fertler arasında karşılıklı ilişkilerin bulunmasını da gerektirir. Marx’ın teorisinin çıkış noktası, sosyal sınıflar ancak bir sınıf olarak kendi bilincine vardığı ölçüde gerçek olduğunu ve var olacağını, sınıf mücadelesinin farkında olmadıkça sınıf bilincine de sahip olmayacağını belirtir. Sınıf bilinci de ancak diğer sınıflara karşı yürütülen mücadelede anlaşılır (Aron, 1973: 22).

Marksist düşüncede üretim araçları esas alınarak yapılan sınıfsal ayırmda iki sınıf karşımıza çıkar: Yönetici sınıf ve sömürülen sınıf. Maddi üretim araçlarını kontrol eden üretici sınıf aynı zamanda toplumsal mantığı ve aklı da temsil eder. Dolayısıyla ideolojiyi de şekillendirir. Feodal dönemde üretim araçları “toprak” iken, kapitalist dönemde toprağın yerini mekanik donanım ve finansal kaynaklar alır. Toprağı kontrolleri altında bulunduran feodal soylular yönetici sınıf iken, kapitalist dönemde makineleri ve parasal kaynakları kontrolünde tutan kapitalistlerin (sömürücü sınıf) elindedir (Arslan, 2004: 129).

Marx, *Komünist Manifesto*’da sömürücü sınıfın çıkarlarını şu şekilde ifade eder:

“Egemen sınıfın düşünceleri, bütün çağlarda, egemen düşüncelerdir, başka bir deyişle, toplumun egemen maddi gücü olan sınıf, aynı zamanda egemen zihinsel güçtür. Maddi üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda, zihinsel üretim araçlarını da emrinde bulundurur, bunlar o kadar birbirinin içine girmiş durumdadırlar ki, kendilerine zihinsel üretim araçları verilmeyenlerin düşünceleri de aynı zamanda bu egemen sınıfa bağımlıdır. Egemen düşünceler, egemen maddi ilişkilerin fikirsel ifadesinden başka bir şey değildir; fikirler biçiminde kavranan egemen maddi ilişkilerdir” (Marx ve Engels, 2013: 64).

Marx'ın *burjuvazi* olarak adlandırdığı yönetici sınıf, sanayi ve ticaretle uğraşan varlıklı ailelerin üretim araçlarına sahip olduğu sınıfı temsil eder. Marx'ın sınıf ayrımı da burjuvayı temsilen *üst sınıf*, sahibi olmadığı üretim araçlarını yöneten, kontrol eden bir *orta sınıf* ve üretim araçlarını üretim yaparak kullanan ve emeği ile üst sınıfa artı değeriyle kar elde ettiren *alt sınıf* yani işçi sınıfı olacaktır. Marx'ın kaleminde tüm bu sınıfların varlığı ise, üretimin belirli tarihsel gelişim evrelerine bağlıdır. Sınıfların mücadelesini yönetecek olan proletaryanın diktatörlüğüdür. Bunun sonucu ise tüm sınıfların ortadan kalkması ve sınıfsız bir topluma geçilmesidir.

Özetle, Marksizmin öngördüğü toplumsal yapılanma kapitalist dünyada gerçekleşir ve kapitalizm sadece sömürücü ve yabanlaştırmacı bir sistem değil, akıl dışı da bir sistemdir. Kapitalizm teknolojik atılımlar yaratmış ve üretimi arttırmış olabilir ancak beraberinde eşitsizlikler de getirmiştir. Zenginliğin kaynağı daha da güçlenirken bir kesim de gittikçe daha da yoksullaşmış ve yoksullaşacaktır. Eğer işçi sınıfı bütün bu ayrılıkların üstesinden gelip kolektif bilinç ile mücadele ederek güce ulaşabilirse bir devrim gerçekleşebilir. İşte tarihi de ileri götürecek olan sömürülen sınıfın ayaklanmasıdır. İşçiler kolektif güçlerini genel grevler, kitlesel gösteriler ile sistemi kitlenme noktasına getirerek gösterirlerse demokratik işçi denetimi altında yeni bir toplumsal düzen meydana gelebilir. Dolayısıyla toplumun iktisadi oluşumunu sömürülen işçi sınıfının devrimci mücadelesi gerçekleştirecektir. Kapitalizm öncesi de toplumun değişmesini sağlayan yine bu güçlerdir. Toplumu bugünden yarına taşıyan devrimin ve yeniliğin gücüdür. Marx sınıfları, sınıf karşıtlığı içinde tanımlar. Bu, mutlak anlamda ezen ve ezilenlere işaret etmez. Kavramın içeriği, sınıflar hiyerarşisi ile bir sınıfın diğer sınıf üzerinde uyguladığı tahakküm ilişkisidir.

3.1.4.2. Weber'in Sınıf Görüşü

Weber, Marx'ın aksine sınıf kavramını genişletir ve sistematik olarak inceler. Sınıf kavramını Marx'taki şekliyle çatışmalı ve kutuplu yapısından ziyade karmaşık bir yapı olarak tanımlar. Marx'ın kapitalizm eleştirisi ve karşıtlığının aksine, Weber kapitalizmin rasyonalizm için gerekli olduğunu savunur ve Marx'ın kapitalizm sonrası devrimle gelecek olan sosyalizmi savunmasının karşısında yer alır. Weber, bürokrasiyi verimli bir yönetim biçimi olarak görür ve kapitalizmi de bürokrasiyi canlı tutan bir sistem olduğundan tercih eder. Weber'e göre bürokrasi; kesinliği,

istikrarı, katı disiplinliğı ile diğerk yapılarından üstündür (Weber, 2013: 18). Bundan dolayı da bürokrasinin rasyonalizmi ile kapitalizm uyuşur.

Weber, Marx'ın sınıfın verili nesnel ekonomik koşullar üzerine temellendiğı görüşünü onaylamasına rağmen sınıfın biçimlenmesinde, Marx'ın tanıdığından daha çok sayıda çeşitli etkenin önemli olduğunu düşünür. Weber'e göre sınıf ayrımı, yalnızca üretim araçlarının denetiminden veya denetim eksikliğinden türemez, aynı zamanda mülkiyetle bağlantısız olunca hiçbir şey ifade etmeyen ekonomik ayrımlardan da türer. Böylesi kaynaklar insanların elde edebileceğı türden meslekleri etkileyen nitelikleri veya güvenilebilirlik ve yetenekleri içerirler. Weber, bir bireyin piyasadaki konumunun, onun yaşam olanaklarını baştanbaşa güçlü bir biçimde değiştirdiğine inanıyordu. Yönetimsel veya profesyonel işlerde çalışanlar, örneğin mavi yakalı işlerde çalışanlardan daha çok kazanıyordu ve daha elverişli çalışma koşulları vardı. Elde ettikleri dereceler, diplomalar ve yetenekler gibi sahip oldukları nitelikler, onları bu niteliklere sahip olmayanlardan daha “pazarlanabilir” kılıyordu. Daha düşük düzeyde ise mavi yakalı işçiler arasından usta zanaatkârlar, yarı ustalardan ve usta olmayanlardan daha fazla ücret alıyorlardı (Giddens, 2009: 347).

Weber, sınıfı, toplumları farklılaştıran unsurların içerisinde değerlendirmektedir. Bu düşünceye göre yalnızca üretimin değil, aynı zamanda tüketim ilişkilerinin de unsuru olan çok yönlü bir toplumsal değişken niteliğinde ele alınan sınıf, çeşitli konumların (mülkiyet, gelir, meslek, eğitim, statü, toplumsal itibar ya da otorite gibi) bir toplamı ya da bir bileşkesi olarak değerlendirilmektedir. Ekonomik faktörün yanı sıra toplumsal tabakalaşmanın içerisinde yer alan sınıfları ayırtıran toplumsal iktidar, statüyü inşa eden saygınlığın da önemini vurgular. Tüm bunlar sınıfların sadece ekonomik kriterlerle açıklanamayacağını, kişinin toplumsal yaşamın içinde yer alan başka hiyerarşik düzenlerin ve grupların da sınıf aidiyetini etkileyeceğini savunur. Weber'e göre sınıf, salt iktisadi farklılıklara dayalı sınıflardan oluşmamıştır. İnsanların yaşam tarzlarına dayalı saygınlık/itibar faktörü ekonomik gruplaşmadan çok daha fazla sınıf yapısını yansıtır. Sınıf ayrımında net ayrımlar yapmak çok zordur. Birçok farklılıklar temel alınabilir ve çok sayıda tabaka karşımıza çıkar. Önemli olan toplumda statünün kime ne kadar verildiğidir (Yalçın, 2019: 176).

Weber, sosyal düzeni sınıflar, statü grupları ve partiler olarak güç dağılımına göre bu olgularla açıklar. Weber'e göre sınıf konumu, kişisel yaşantılar ve yaşam

tarzı için sahip oldukları olanakları ifade eder. Bir toplulukta maddi mülklerden elde edilen tasarrufun belirli yaşam olanakları yaratması en temel ekonomik gerçeklerden biridir. Maddi mülkler için girifilen rekabet, mülksüzleri dışlar ve mülk sahiplerinin lehine işler. Bu durumda mülk sahiplerinin girişimciliğı ile sermaye kazançlarını arttırmayı hedefler. Piyasa konumunda gerçekleşen bu hadiseler “mülkiyet” ve “mülksüzlük” getirir. Bu da sınıf konumlarının en temel kategorisidir. En temelde bulunan ekonomik ayrıcalıklar sınıf konumlarındaki erişimleri ve olanakları etkiler, ancak Weber’e göre bir sınıf konumunu belirlemek için sadece maddi konum ayrıcalıkları yeterli değildir. Statü genellikle sosyal topluluklardır. İnsanların yaşam tarzlarının somut yansımalarıdır. Sınıf ve statü ayrımları çoğı zaman eşdeğer olabilir ya da kesişebilir. Özetle statü, bireyin yaşam tarzı, kültür alışkanlıkları ile yer aldığı toplulukta kendine atfedilen onurun temsilidir. Tabi ki statü, sınıf konumu ile ilişkilendirilebilir. Ancak mülk sahipleri ve mülksüzler de aynı statüye sahip olabilir. Sahip olmadığı bir statüyü elde etmek isteyen bir kişi statüsünü değiştirmek ve geliştirmek için çabalayabilir.

Weber, sınıf ve statü tabakalaşması arasındaki temel farklılığı biraz basitleştirmiş şekilde ortaya koyar. Sınıf ilişkileri üretim ve mülkiyete dayalıyken, statü farklılıkları tüketim ilişkileri ile ilgilidir. Bu durumda “meslek grupları” da bir statü grubunu temsil eder. Çünkü sosyal hayatın saygınlığını belli bir hayat tarzına dayandırma gibi bir görevi vardır. Weber parti biçimlenişini gücün önemli bir göstergesi olarak kabul eder. Parti, ortak bir amaç ve ilgi alanı etrafında çalışan insanları birleştirir. Partiler, çoğunlukla sınıf ayrımları ile ilişkilendirilmezler ancak dinsel ve milli duygular üzerinden temellenebilirler. Partiler, toplumsal eylem yaratmaya çalışır ve toplumsallaşmayı hedeflerler. Bir sınıf konumun ya da statünün çıkarlarını temsil ediyor olabilirler. Sosyal bir topluluktan, sınıftan bağımsız düşünülemezler (İnce, 2017: 312-313).

Buraya kadar klasik kuramda yer alan ve teorilerinin sınıf kavramıyla yoğun olarak kesiştiğı iki isimden bahsettik. Marx ve Weber klasik kuramın izlerinden sonra birçok yorumlamaları yapılarak Neomarksist ve Neoweberyen isimler ortaya çıkmıştır. Buradan sonra üzerinde duracağıımız çağdaş yorumları getiren Pierre Bourdieu’nun sınıf anlayışı olacaktır.

3.1.4.3. Pierre Bourdieu'nun Sınıf Görüşü

Bourdieu, Marx ve Weber'den farklı olarak daha kompleks bir sınıf yaklaşımı benimser. Bireylerin dışındaki nesnel gerekliklerin, maddi kaynakların nitelendirilmesine göre bir sınıfa yerleştirilmekten daha çok bireyler arasındaki ilişkilere yön veren bir yaklaşım ileri sürer. Temel olarak toplumsal sınıfların belirlenmesinde Bourdieu, "beğeni" kavramına dikkat çeker. Beğeni kavramı, dar anlamıyla anladığımızı ifade etmez. Kişisel bir özelliği yansıtmamasından ziyade kişinin kültürünü, eğitimini ya da yaşam tarzına dair yaptığı veya yapacağı tüm tercihleri kapsar. Beğeniyi de şekillendiren iletişim içerisinde bulunduğu sınıfsal konumun verileridir. Dolayısıyla bir toplumsal sınıfta bulunma eğilimi kültürel beğeni kalıplarının benimsenmiş olması ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir. Bourdieu'nun sınıf yaklaşımında toplumsal sınıf tek bir nedenden yola çıkılıp açıklanabilecek bir kavram değildir. Sınıfa etki eden, sermaye, cinsiyet, yaş, toplumsal ve etnik köken, gelir ve eğitim seviyesi, üretim ilişkileri konumu gibi birçok faktör vardır. Tüm bu kriterlerin bileşimi ve birbirleri arasındaki etkileşimden doğar. Dolayısıyla Bourdieu, ne Marx gibi üretim ilişkileri ne de Weber gibi bu üretim ilişkilerindeki konuma bağlı tanımlamalarda bulunur. O, sınıfı daha çok sosyal ilişkilerdeki konum üzerinden tanımlar.

Sınıflandırılan gerçeklikler sadece bir konumu betimlemek ve farklılıkları genelleştirmekten ziyade, diğer özellikleri önceden söyleyebilmeyi sağlayan ve birbirine olabildiğince benzeyen; yakın ya da uzak diğer sınıfların üzerinden ise olabildiğince farklı olan eyleyicileri kendi aralarında birleştiren ve diğerlerinden ayırtılabilen belirleyici özellikleri dikkate alır (Bourdieu, 1995: 25). Toplumsal uzam, bu sınıfları kapsayan ve birleştiren rolüyle zaman zaman bu benzerlikleri bir araya getirebilir.

Pierre Bourdieu, Marx'ın üretim araçları üzerinden ayırdığı sınıf yapısını kabul eder. Ancak bu sınıf yapısının sadece ekonomik olguları içermesini kabul etmez ve ekonominin dışında dini, etnik yapıyı, cinsiyet, kültür, inanç, coğrafya gibi unsurları da ekler. Sosyal sınıf kavramını ele alırken bu unsurların birbirleri ile olan ilişkisi göz önüne alınarak tanımlama yapılmalıdır. Bourdieu, sınıf ve statü ayırımında Weber'den etkilenecek tabakalaşmanın ekonomik ve simgesel boyutlarına vurgu yapmıştır. Sınıf ve statü grupları ayırımı maddi (ekonomik) ve simgesel etkenler arasındaki ayırım olarak yorumlamıştır. Bu iki kavramın her zaman birlikte ele

alınması gerektiğine de vurgu yapmıştır (Yanıklar, 2010: 3). Bourdieu, ekonomik eşitsizliklerin tek başına bir sınıfı belirlemeye yetmeyeceğini, bununla birlikte kültürel eşitsizlikler ile birlikte devamını sağladığının altını çizer. Ekonomik düzenin devam etmesi ya da kaynak aktarımı aynı zamanda kültürel kaynakların da aktarımına bağlıdır. Bireyler ve gruplar toplumsal düzen içerisindeki mevcut konumlarını korumak ve koruduklarını yükseltebilmek için çeşitli kültürel ve simgesel kaynaklar kullanmaktadır (Swartz 2011: 108). Simgesel sermaye, toplumsal tanınırlık ve prestije tekabül etmektedir. Bourdieu'ya göre simgesel sermaye eğer tanınır ve bilinirse iktisadi ve kültürel sermayeye dönüşmektedir. Bu yüzden simgesel sermaye sahibi olmak, bize kredi vermeye hazır kimseler üzerinde belirli bir gücümüzün olmasını sağlar (Jourdain ve Naulin, 2020: 108).

Bourdieu, sınıflandırmalar ile ilgili genel kategorilendirmenin de eksik olduğunu, bulunulan konuma ithaf edilebilecek birçok ayrı etkenin ve faktörün de olduğunu savunur:

“Aslında, özel ama özellikle de belirleyici bir ilişki çerçevesinde inşa edilmiş bir sınıf içerisinde bir araya gelmiş bireyler, sınıflanmalarının ilkelerindeki yerinde niteliklerin dışında, açıklayıcı modele kaçak yollardan sızmış ikincil nitelikleri de beraberinde getirirler. Demek oluyor ki, bir sınıf veya bir sınıf fraksiyonu yalnızca, meslek, gelir ve hatta eğitim seviyesi gibi göstergelerle tanımlanabildiği gibi, sadece üretim ilişkilerindeki konumuyla değil, aynı zamanda bir çeşit sex-ratio (cinsiyet oranı) ile coğrafi uzamda belirlenmiş bir dağılımla (toplumsal anlamda asla nötr olmayan) ve bütün bir yardımcı özellikler toplamıyla da tanımlanır. Bu yardımcı özellikler, zımni gereklilikler olarak, (örneğin cinsiyete dair veya etnik aidiyet durumundaki gibi) asla resmi olarak dile getirilmeksizin gerçek birer tercih etme ya da dışlama ilkesi gibi işleyebilirler; birçok resmi ölçüt aslında, birtakım gizli ölçütleri maskeleyerek yarar: belli bir diploma zorunluluğunun, gerçekte bir toplumsal kökeni gerekli kılmanın bir yolu olabileceği gibi (Bourdieu, 2015: 158).

Bourdieu'ya göre (2015: 174) sınıfları oluşturan eşitsizliklerin temeli, form değiştirmiş ekonomik kaynaklar sebebi ve eşitsizlik ile birlikte yansımaları kültürel alana kaymıştır. Kültürün en belirgin şekillendiği ve bireyin yaşamına yansıdığı nokta ise eğitimidir. Eğitim, iktisadi sermaye ile birlikte fırsat ve olanaklara erişimi artırır ve iktisadi olanakların da kültürel yansımasıdır. Eğitim ile ilgili fırsatlara erişebilmede diğer sermaye türlerinin hacmi de önemlidir. Ancak eğitime erişimde fırsat eşitliği pek de mümkün olmadığı da göze çarpmaktadır. Bourdieu *Varisler*

kitabında bunu Fransa'daki istatistiki verilerle açıklar, ancak Türkiye'de de fırsat eşitliği konusunda hemfikirsek durum bizim için de çok farklı değildir:

“Yükseköğretimde en çok temsil edilen kesimler, aynı zamanda toplumun çalışan nüfusunda en az temsil edilenlerdir. Babanın mesleğine göre yükseköğretime erişim şanslarının yaklaşık hesabı tarım işçisi olan erkek çocuklarının %1, babası sanayici olan erkek çocuklarının %70; babası meslek sahibi olan erkek çocuklarının ise %80 oranında bu şansa sahip olduğunu göstermektedir. Bu istatistik daha yoksun sınıflara doğru gidildikçe eğitim sisteminin eksiksiz bir eleme mekanizmasını nesnel anlamda tatbik ettiğini göstermektedir” (Bourdieu ve Passeron, 2015b: 14).

“Eğitim sistemi, sınıfsal kökene göre öğrencisini seçer ve eler. Üst sınıflar için imkanlar mirasken, alt kesimler için elde edilmesi gerekir ve bu sınıftan gelen birisi eğitim alanına dahil olabilmek için miras edinmeye çalışır ancak kültürel sermayesini farklılaştırırsa dahi sınıfsal kökeninin izleri yine kendini gösterecektir. Ancak bu durum, birkaç kuşak sonra aşılabılır” (Bourdieu ve Passeron, 2015b: 15).

Sınıfsal konum, ekonomik ve kültürel sermaye ile belirlenir. Kişinin toplamda her ikisine sahip olma ve bu sayede kendisi için sosyal alan ve edim olanakları açma derecesine göre kabaca üst, orta ve alt sınıf olmak üzere toplamda üç toplumsal sınıftan söz edilebilir. Toplam sermaye içinde değişen ekonomik ve kültürel sermaye oranlarına göre her üç sınıf da kendi içinde yatay olarak farklılaşabilir. Örneğin, üst sınıf kendi içinde mülklü veya eğitilmiş üst sınıf olarak ayrışabilir. Bu anlamda bir rektör, ekonomik sermayesi düşük, fakat kültürel sermayesi yüksek, bir işveren (kapitalist) ise ekonomik sermayesi yüksek fakat kültürel sermayesi düşük bir üst sınıf bireyi olabilir. Buradan hareketle aynı sınıfın üyelerinin beğeni tercihleri, yaşama bakışları ve yaşam stilleri de farklılaşabilir (URL3). Sınıfları en temelde ayıran ekonomik sermaye görünmekle birlikte, kültürel sermayeler bu sınıf temelinde sınıflar içerisinde alt bölünmeler yaratır. İktisadi yönden zengin olan sınıf alt bölümlerde entelektüel ve kültürel olarak da ayrımlar yaşayacaktır. Kısacası iktisadi yönden hemen hemen aynı yaşam standartlarına sahip olan kişiler, eğitim seviyesi ve kültürel yönden farklılaşıp toplumda iktisadi olarak sahip oldukları temsillerin dışında kültürel olarak farklı gruplara da dahil olabilirler.

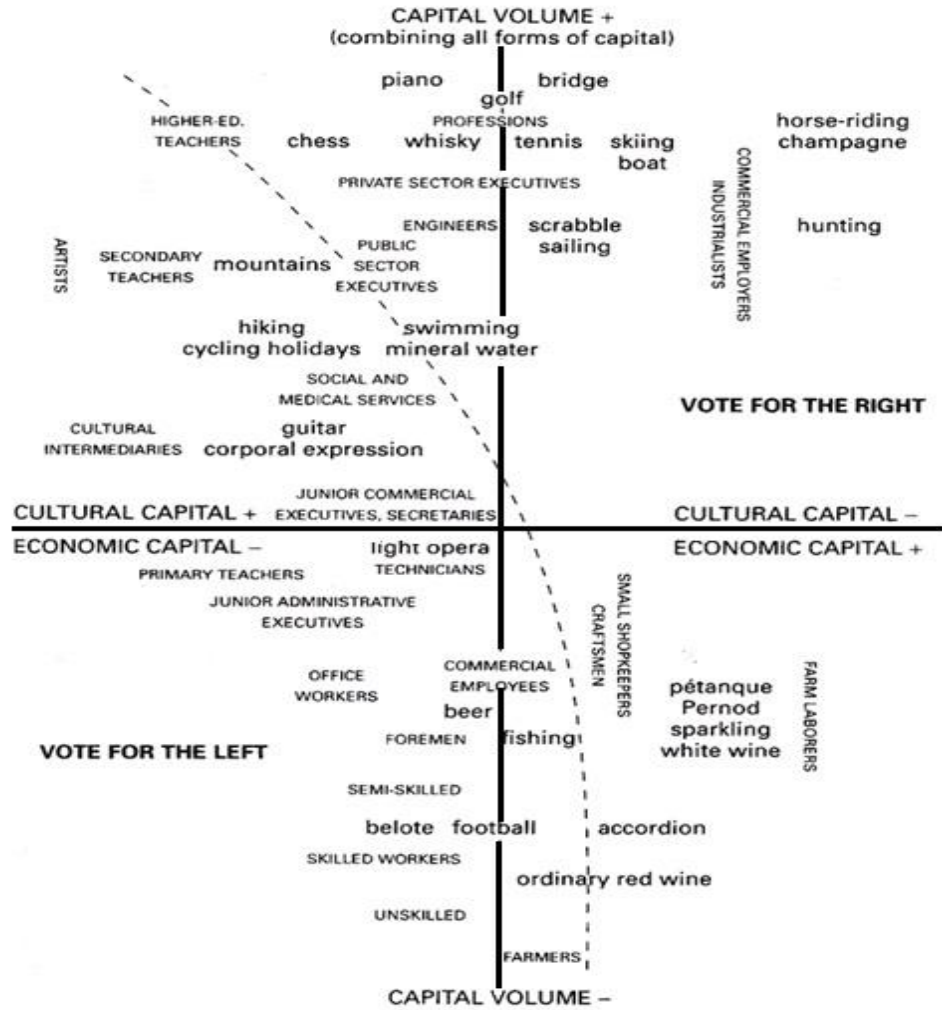
Bireyin sahip olduğu sermaye hacmi ile tüm sermayelerinin birbiri ile ne kadar ilişkili olduğu önemlidir. İktisadi olarak zengin, eğitilmiş, diploma sahibi ve sosyal çevresi olan bir birey ile bunların hiçbirine sahip olmayan bireyin toplumsal uzamdaki konumları birbirine uzak olacaktır. Aynı zamanda sahip olunan

sermayelerin yapısı da önemlidir. Sınıfları ilk olarak bölen ekonomik sermayedir. Ticaret ve sermaye patronlarının göreceli olarak iktisadi sermayesi fazladır ancak kültürel sermayeleri iktisadi sermayelerinin hacminden daha küçüktür. Dolayısıyla kültürel sermaye yönünden görece daha az iktisadi sermayeye sahip olan profesörlerin karşısında yer alırlar. İktisadi sermayenin dışı daha kapalı ve hareketliliğe maruz kalma ihtimali daha zor olduğundan sınıflandırıcı etkisi daha fazladır. Bundan dolayı egemen kesimi ön plana çıkaran da bu ekonomik sermaye olacaktır. Sermayelerin yapısı zaman içerisinde değişim göstermiş, eskinin hâkim sınıfı burjuvazi ile bugünün sanayi ve ticaret patronları ve özel sektör yöneticileri, eski ve yeniyi temsil etmeleri ile karşılık içinde ilerler. Eskinin katı ve kuralcılığı ile yeninin rahat ve serbest tavırlarını harmanlar ve ikisi de toplumsal sahnede birlikte var olurlar (Jourdain ve Naulin, 2016: 112).

Bourdieu sınıfları sosyal uzam içerisinde ekonomik ve kültürel sermayesi ile birlikte tanımlar. Aslında bireylerin bir sınıfa dahil olması, yaşam tarzlarını temsil etmesi, diğer grup ve bireylerin sahip olduğu sermayelerle karşılaştırmalı olarak belirlenir. Toplumsal uzamda tüm bu ilişkileri içeren yan yana ya da karşılıklı hiyerarşik ilişkiler bütünü temsil eder. Bourdieu'nun belirlediği haliyle sosyal uzamda birbirine yakın duran bireyler aynı toplumsal sınıf altında bulunabilir. Toplumsal uzamın sınıfları birleştiren ya da kesiştiren noktası ise, belirli hayat tarzlarının, alışkanlıkların, zevklerin, hobilerin, tercihlerin, tüketim alışkanlıkların benzerlik göstermesidir.

Bourdieu'ye göre, "...toplumsal sınıflar yoktur. Var olan bir toplumsal uzamdır, içinde, her halükarda, sınıfların sanal durumda, net olmayan çizgiler halinde, verili olarak değil de yapılması söz konusu olan bir şey halinde, var oldukları bir farklılıklar uzamıdır" (Bourdieu, 1995: 28). Toplumsal uzam, sermayeler ve pratikler arasındaki mesafeyi dile getirdiği gibi kültürel yatkınlıklar arasındaki mesafeyi de gösterir. En türdeş gruplar birbirine yakın konumlanmıştır. Toplam sermaye hacmindeki farklılıklar sınıflar arasındaki bölünmelerin sınırlarını gösterirler. Fransa örneğinde, toplam sermaye hacmindeki farklılıklar, bir hâkim sınıftan, bir orta sınıftan ve bir işçi sınıfından oluşan üç katmanlı genel bir tabakalaşma yapısını tanımlar. Buna bağlı olarak üç toplumsal sınıfa karşılık gelen üç hayat tarzından söz etmek mümkün olmaktadır. Tahakküm eden sınıfın üyeleri, "ayrım" kavramı üzerine kurulu bir habitusla donanmışlardır; küçük burjuvazinin

üyelerinin habitusunu ise onların “toplumsal yükselme arzuları” şekillendirir. Halk sınıfları ise, güçlü biçimde zorunluluğun ve bu zorunluluğa adapte olmanın anlamıyla belirlenmiş, dolayısıyla “fizik gücünün değerlendirilmesiyle belirlenmiş bir habitus”a sahiptirler. Bu birbirinden farklı habituslar da birbirinden farklı hayat tarzları arasına toplumsal mesafeler koymaktadır ve tabakalaşmanın devamını sağlamaktadır (Ünal, 2017: 381).

Şekil 3.1. Bourdieu'nun Toplumsal Uzam'ı (URL4).

Yukarıda Bourdieu'nun Toplumsal Uzam'ını gösteren şekil, uzam kavramı ile ilgili fikir verir. Bourdieu'ya göre uzam kavramı, farklılıklardan doğan bir olgudur. Uzam, birbirlerinin dışında yer alan, birbirlerine göre, karşılıklı dışsallıklarıyla ve iç içelik, yakınlık ya da uzaklık bağıntıları, bir de düzenleme bağıntılarıyla -üstünde,

altında ve arasında gibi- tanımlanan ayrı ve bir arada bulunan bir konumlar bütünüdür. Toplumsal uzam en etkin iki farklılaştırma ilkesine, yani ekonomik sermayeye ve kültürel sermayeye göre yapılan istatistiksel dağılım içindeki konumlarına göre dağılırlar. Bunun sonucu olarak, eyleyiciler bu iki boyutta, birbirlerine ne denli yakınlarsa, o denli çok -ya da tersine uzaklarsa, o denli az- ortak şeyleri vardır. Kâğıt üzerindeki uzamsal mesafeler toplumsal mesafelere tekabül eder (Bourdieu, 1995: 20). Toplumsal uzam, bireylerin birbirlerine yaklaşmaları veya birbirinden uzaklaşmaları ile ilgili olasılıkların yapısı, aralarındaki yakınlığın ve mesafenin yapısı olarak yorumlanabilir.

Her toplumsal sınıfın kendine has bir sermaye yapısı ve hacmi vardır. Şekil 1’de Bourdieu’nun toplumsal uzamında gösterdiği sınıfların kültürel sermaye ve iktisadi sermayeye göre konumlanışı “kâğıt üzerinde” sınıflar dediği şemalandırmayı temsil etmektedir. Sınıfları bir araya getiren bir sınıfa ya da gruba aidiyet hissinin ihtiyacı ve ortak bir amaca yönelik eylemdir. Bireyleri profesyonel konumlarına ve hayat tarzlarına göre sosyal uzama yerleştiren Bourdieu, yukarıdan aşağıya doğru sermayelerin hacminin ve yapısının değiştiğini ifade eder. Birinci boyut, sahip olunan sermayelerin farklı türleriyle toplam hacmini ifade ederken, ikinci boyut ise sermaye hacmi içindeki ekonomik ve kültürel sermayenin ağırlığını ifade etmiştir. Bu tabloya göre üst düzey yönetici sınıftan bir meslek sahibi yüksek ekonomik ve kültürel sermayeye sahipken bir fabrika işçisinin ekonomik sermayesi kültürel sermayesine göre azdır.

Toplumsal konumların yer değişmesi sermaye hacimlerinin birbirine oranının değişmesi ile mümkündür. Daha genel ifade ile toplumsal konumların uzamı, elverişliliklerin (ya da habitusların) uzamı ile bir tavır almalar uzamında yeniden ifade bulur ya da bir başka deyişle toplumsal uzamın iki ana boyutundaki farklı yerleri tanımlayan ayrımsal sisteme eyleyicilerin özelliklerindeki, yani pratiklerindeki ve sahip oldukları şeylerdeki ayrımsal mesafelere tekabül eder (Bourdieu, 1995: 22). Bourdieu sınıf analizini açıklarken habitusun sınıf üzerinde işlevselliğini de belirtir. Her sınıf koşulu da kendi habitusunu yaratır. Habitus, sadece bir bireyin ya da bir sınıfın pratikleri ile yaşamını birleştiren bir unsur olarak gösterilir. Habitus, insanları belirli bir yaşam stilinde, benzer tercihlerinde, yaşama içkin görüşlerde ve üslupta birleştiren sınıfın kökenidir. Habitus bir anlamda karakteristik eylem eğilimleri seti olarak ortaya çıkar. Bu eğilimleri toplumsal düzen

içindeki konumlara uygun kılan bir sosyal süreç vardır (bir başka ifadeyle, kişi rollerine uygun statüleri oynamayı öğrenir). Ancak habitus bundan daha fazlasıdır; kurumlar ve bedenler arasındaki buluşma noktasıdır (Calhoun, 2016: 104).

Sınıflandırmanın en basit ve görünür yolu, pratiklerin üretim ilişkilerindeki konumun yönlendirmesiyle ortaya çıkan meslek gruplarını dikkate almaktır. Mesleğe ve mevkiye erişim yollarını idare eden ve belirli bir habitus sınıfını üreten veya ayıklayıp seçen mekanizmaları da değerlendirmeye almak gerekir. Örneğin; her birey A, B ve C özelliği ile tanımlanmış olsun. Fakat her ne kadar bu kategoriler bir türü tanımlamış olsa bile bireyin kendine ait diğer özelliklerini de hesaba katmak zorundadır. Dolayısıyla sınıflandırma ilkesi ne kadar tür ilkesi varsa hepsinin birbiri ile ilişkisini araştırmak zorundadır. Mesleki olarak aynı meslek türünü mensup kişiler kendilerinden beklenen ortak özelliklerin dışında da başka ortak özelliklere sahip olabilirler. “Yönelimlerin gerçek ilkelerinden biri olan mesleklerin ortak algısı, hiç şüphesiz ki istatistikçilerin algısından daha az soyut ve daha az gerçek dışıdır; hesaba kattığı yalnızca mevkiinin türü ya da gelirlerin miktarı değil, aynı zamanda, mevkiinin toplumsal değerinin ilkesinde (itibar veya gözden düşmüşlük) sıklıkla bulunan bu ikincil özelliklerdir. Bu özellikler resmi tanımda bulunmamakla birlikte, seçip alma tercihlerini, yaş, cinsiyet ya da toplumsal veya etnik köken olarak az çok açıkça yönlendiren zımnî gereklilikler halinde işler” (Bourdieu, 2015: 159).

Bir kategoriye ya da çoğunlukla bir mesleği belirtmek için adlandırma amacıyla ön plana çıkarılan nitelikler, bütün ikincil özelliklerin üstünü örtme tehlikesini taşır. Toplumsal uzamda sahip olunan meslek, unvana bağlı olarak güvence altına alınan kültürel sermaye mesleğe bağımlı olacaktır. Aileden veya eğitimle elde edilmiş sermayenin elde tutulmasını, geliştirilmesini ya da tam tersi eritilmesini gerektirebilir. Bununla birlikte mesleki kariyer içerisinde, kendi doğası gereği yapılan kültürel sermaye yatırımı ve bulunulan konumu güvence altına almak adına kültürel yatırımları ve kariyer etkilerini de ayırmak gerekir. Mesleki ortamda yer alan türdeş gruplar içindeki ilişkilerin, paylaşımların geliştirdiği yatkınlıklara, özellikle de kültürel yatkınlıklara, üzerindeki pekiştirme de eklenmelidir. Tüm bunlar için yapılan işin durumunu, ağırlığını ve ortamını dikkate almak gerekir.

Sınıf eksenli yaşam tarzları arasındaki ayrımlar ve kültürel faaliyetler, sınıfsal karakterde olup toplumsal sınıfı yeniden üreten şeyler olarak görülür. Bourdieu’nun,

Ayrım (2015) adlı eserinden hareketle genel sınıfların farklılaşmaları ve genel sınıflandırma kategorileri ile değerlendirme şu şekildedir:

1. Birbirinden farklı iktisadi ve kültürel sermaye birleşimlerini temsil eden sınıf ya da sınıfsal fraksiyonlar vardır. Eserin genelinde üçlü bir sınıf ayrımı ile karşılaşırız. İşçi sınıfı, küçük burjuvazi ve üst sınıflar. Kültürel sermayeleri üzerinden ayrılan her sınıf da kendi içinde alt kesimlere ayrılır. Burjuvazi yüksek düzeyde iktisadi sermayeye sahiptir; zira entelektüeller ve iş adamları bu sınıf içinde farklı sermaye donanımlarıyla birbirinden ayrılırlar. Toplumsal sınıflar içindeki sermayenin hacmi ve kompozisyonundaki farklılıklar sınıfsal farklılıklar ve antagonizmaları ile açıklanır. Böylece ekonomik konum büyük ölçüde sınıfı belirlerken, kısmen ekonomik sermaye tarafından koşullandırılan kültürel sermaye de sınıfsal kesimleri yaratır.

2. Bu farklı sınıflar ve sınıfsal fraksiyonlar farklı kültür tarzlarının zeminini teşkil etseler de, her sınıfsal fraksiyon içinde mevcut olan kültürel kalıplar ekseriyetle tek biçimlilik arz ederler. Türdeş yaşam tarzları farklı kültürel pratiklerin bir araya gelmesi ile benzer yaşamları birleştirir. Her sınıf kendi habitusunu yaratır. Yani sınıfsal konumun toplumsal failleri maddi zorunluluklardan kurtarma derecesi bir sınıfın habitusunu (kültürel faaliyetlerini) şekillendirir. Hayatın stilizasyonuna odaklanan orta sınıflar ile maddi zorunlulukların baskısı altındaki işçi sınıfı birbirine uzak kültürel biçimleri tercih edeceklerdir.

3. Kültürel tüketim sınıf fraksiyonlarının kendini tefrik etme ve daha üst bir statü iddia etme biçimidir. Hâkim sınıf mensupları hegemonik sınıfsal statülerini estetik yargılarını/tarzlarını/değerlerini başat konuma geldikçe/kaldıkça sürdürebilirler. Yani kültürel pratikler bireysel yeteneğin ürünleri olarak görüldükçe hâkim kültür kalıplarının toplumsal eşitsizliğin tamamlayıcısı olan sınıf temelli dayatmalardan çok *üst bir duyarlılığı* yansıttığı düşünülür (Bourdieu, 2015: 17).

Toplumsal eyleycilerin toplumsal dünyayı pratik bir biçimde tanımak için kullandıkları bilişsel yapılar bedene işlemiş toplumsal yapılardır. En nihayetinde habitus ve yaşam tarzları da sınıf ilişkilerinin simgesel analizleridir. Habitus, bireyin

toplumsal faaliyetlerini yöneten içsel eğilimlerini ifade eder. Farklı varoluş koşulları farklı habitusları yani farklı pratikleri üretir. Aynı zamanda habitus, sınıfsal ve toplumsal uzamdaki mesafeleri ayırt etme biçimini de ortaya çıkarır. Pratikleri ve pratiklerin algısını örgütleyen habitus, toplumsal dünyanın algılanmasını örgütleyip ve sınıflamayı oluştururken aynı zamanda toplumsal sınıflara bölünmenin içselleştirilmesinin ürünüdür. Toplumsal kimliği ve sınıf ayrımını ortaya çıkaran farklılıklardır. Bourdieu (2015: 256), sınıf koşulunun özünde bulunan özgürlükler ve zorunluluk ile konumun oluşturucu farklarını sistemli bir şekilde ifade eden pratiklerin üretici kalıbı olan habitusu, sınıflanan pratiklerin arasındaki farkları doğalmış gibi algılandığını düşünür.

Bourdieu'nun sınıfı teorisi, sınıfların birbirleri ile ilişkisel olarak ele alınmasını gerektirir. Kimlik, davranış, bilinç olarak karşımıza çıkan sınıf, bireylerin yaşamlarını devam ettirmesi, bu sermayelere sahip olmak ve bu sermayeleri yönetmekle kurulu bir sistem olarak karşımıza çıkar. Bourdieu'nun sınıfı irdeleyişinin hem teorik hem de ampirik bir amacı vardır. Bourdieu, metodolojik olarak karşılıklı analiz ile istatistiksel verilerin incelenmesini amaçlar. Özetleyecek olursak Bourdieu, sınıf ayrımını toplumsal uzamla açıklamış ve “tahakküm edenlerin” yeniden üretimi ile sınıfın devamlılığını bir başka deyişle ayrımı yaratan farkların devam ettiğini vurgulamıştır. Sınıfın tahakkümünü ekonomik alanla sınırlamayıp simgesel alana, eylemin pratiğine, algılama biçimleri ve yaşam tarzlarında da aramıştır. Dolayısıyla artık Bourdieu'nun deyişiyle “ekonomik sınıflar” yerine, “habitus sınıfları” kaynaklı bir sınıflandırma sisteminden söz etmek gerekmektedir.

Katmanlaşma inceleme/araştırmaları, toplumun *örgütlenmesi* ya da yapısı üstünde değil ama *bileşimi* üstünedir. Sınıflandırma gerçeğe dayanmaz, ama ona uygulanır, yaşam tarzlarını dikkate almaz (Beneton, 1991: 9). Toplumsal katmanlaşma sorunsalı bireylerin belirli kriterler çerçevesinde dağılımlarını anlamaya çalışır. Bireylerin gelir dağılımı, statü, prestij, eğitim durumu, öğrenim düzeyine göre nasıl bir dağılım gösterdiği ile ilgilenir. Katmanlaşma dikkate alınarak yapılan çözümlemeler, hiyerarşi ya da hiyerarşileri dikkate alarak toplumsal yaşamadaki basamakları eşitsizliklerle bağdaştırarak açıklar. Her bir kritere göre ayrı hiyerarşik gruplandırmalar yapılır. Buraya kadar incelediğimiz tabakalaşma teorileri dâhil, alanla alakalı klasik teorideki isimler de katmanlaşmayı ekonomik ya da statü

temelli açıklamıştır. Pierre Bourdieu, sınıfsal farklılıkların üzerinden kurguladığı ayırım diyagramı, sınıfların uzamsal olarak aralarındaki mesafelerde yer aldıkları toplumsal konuma anlamını veren kültürel yatkınlıkları, gündelik yaşam pratikleri tüm bunları kapsayan habituslarıyla birlikte sınıfsal konumlarını temsil ettiğini savunur. Dolayısıyla Bourdieu'nun kavramsallaştırmasında sınıflandırma kriterleri daha ayrıntılıdır ve Bourdieu, kültürün de dahil edildiği yaşam pratiklerini baz alan bir sınıflama teorisi sunar.

3.2. Statü ve Rol

Statü, bir kişinin toplumsal yaşamda işgal ettiği konum (öğretmen, rahip vb.) anlamına gelir ve genellikle statü-rol düşüncesini akla getirmek için “toplumsal rol” nosyonu ile birleştirilir. Belirli bir grubun ya da katmanın siyasal ve kültürel ölçütlerle derecelendirilip düzenlendiği bir tabakalaşma biçimini anlatır (Marshall, 1999: 697). Statünün temsil ettiği yaşam tarzı, formel eğitim ve mesleklerle de ilişkili olarak pozitif ya da negatif ayrıcalıklar sunabilir. Aynı statüdeki insanlar, ortak bir itibara ve yaşam tarzına sahip olabilir ve benzer imkânlardan yararlanabilirler. Statü, genellikle “toplumsal itibar” konusuna atıfta bulunur ve kişinin ekonomik düzeyi ile birlikte, belirli imkân ve koşulları, kültürel alışkanlıkları, tercihleri, zevkleri ve yaşam tarzlarını benzer statülerle paylaşır. Bu da statünün kendiliğinden çevresini, statü içinde toplumsal alanın oluşumunu gösterir. Aynı statülerin birleştiriciliği, statüyü koruması ve yaşam tarzının devamı açısından önemlidir. Aynı statüde yer alan kişiler bu konumlarını devam ettirmek için hem yaşam tarzlarında hem de siyasal, toplumsal alanda mücadele eder.

Fichter (2009: 36), sosyal statünün iki ana yoldan belirlendiğini vurgular: Atfedilen statü ve başarılan statü. Atfedilen statü, toplumun bireye uyguladığı değerlendirme ölçütlerini ifade eder. Birey burada statüsünü kendi elde etmez. Kökensel statüyü ifade eden bu kavram, kişinin hangi ailede doğup hangi topluma ait olacağını belirten statüdür. Bu anlamda bireyin herhangi bir seçim durumu söz konusu değildir. Başarılan statü ise, bireyi sosyal açıdan değerlendirir ve kişisel çabalarını dikkate alır. Örneğin; parlak bir doktor sosyal prestijine kendi çabasıyla katkıda bulunmakla kalmaz aynı zamanda doktorluk mesleğine de onur ve saygınlık kazandırır. Bir diğer statü belirlenimi ise kişinin meslek seçimi ile ilgilidir. Kişinin kendi özel yaşamı ile ilgili aldığı kararlar da buna dâhil olabilir. Evlilik, bekârlık, iyi

bir aile ile evlenme, anne-baba olma, dernek üyeliği gibi tüm bunlar bireyin gönüllü seçimini etkileyen unsurlardır.

Birey tüm bu statü durumları karşısında, kendi statüleri ile alakalı tamamen belirleyici durumda değildir. Statü daha çok dışarıdan, toplum tarafından kişiye atfedilen görüşlerin toplamıdır. Statü değişmez ya da değiştirilemez değildir. Birey kendi başarısına atfedilen statü ile daha fazla imkânların olduğu bir statüye erişebilir. Bunu da eğitim yoluyla ve meslek edinerek gerçekleştirebilir. Statünün yüksek ve düşük olarak adlandırılması tamamıyla bireye bağlı bir süreç değildir. Statü, bireye toplum tarafından verilen bir değerdir. Bireyin toplum gözünde nasıl algılandığı, nerede duracağı, konumunu tayin eden bir belirlemedir. Sosyal statünün temelde belirleyici özelliği onur ve saygınlıktır. Statüde saygınlık ilk olarak doğumla başlar, köken olarak hangi aileye ait olunduğu, ailenin şöhreti ve toplumdaki saygınlığı, doğumun meşruluğu, statünün ilk basamağı için önemlidir. Tabi ki statü ölçütleri toplumdan topluma değişebilir. Ancak genel değerlendirme ölçütleri bu şekildedir.

Statünün en belirleyici özelliği ilk olarak servet gibi görünür. Servet statünün nesnel ölçütlerle belirlenmiş halini yansıtır. Ancak burada da servetin nasıl kazanıldığı prestijin saygınlığı açısından önemlidir. Bununla birlikte bireyin toplumda işlevsel konumuna bakılır. Bireyin yer aldığı konumun amacı statü için önemlidir. Daha çok uzmanlık ve yüksek eğitim gerektiren mesleklerin (doktorluk, mühendislik gibi), diğer mesleklerden (öğretmenlik gibi) daha yüksek statülü olarak algılandığı söylenebilir. Bu açıdan eğitim, statüde belirleyici rol oynar. Alınan eğitimin derecesi ve kalitesi statüye etki eden bir diğer faktördür. Son olarak, fiziksel özellikler, cinsiyet ve yaş da statüye etki edebilir. Toplumsal cinsiyet açısından bakıldığında ataerkil toplumlarda erkeklerin kadınlardan daha fazla yüksek statülere sahip olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde yaş olarak yaşlılar veya yetişkinler çocuk ve bebeklerden daha fazla statüye sahip olabilir. Aynı zamanda belirli beğeni tarzları, giyim tercihleri, fiziksel çekicilik bazı statülere aitlik (öyle olmasa bile) imajı yaratabilir. Bireyin yaşamında birçok statü tipi bulunabilir. İçinde bulunduğu kurumlar ve gruplar her biri ayrı bir statüyü temsil eder. Aile, ekonomi, din, eğitim, bunların hepsinin bir statüsü bulunur. Birey, toplum içinde aynı anda birden fazla rolü benimser ve hepsini aynı anda gerçekleştirebilir. Bir kadın anne olabilir, aynı zamanda okulda öğrenci, iş yerinde üst düzey bir yönetici, bir dernekte aktif bir üye

olabilir. Tüm bu grupların ve rollerin statüsü vardır ve birey bunların birinde -belki çoğunda- toplumda yer aldığı kimliğiyle statünün getirdiği saygınlığını kullanabilir.

Rol, sosyolojik kuramda anahtar bir kavramdır. Rol belirli statü ya da toplumsal konumlara atfedilen toplumsal beklentileri ortaya koyar (Marshall, 1999: 624). Toplumsal statünün aktif, dinamik ve canlı kısmı olan toplumsal rol, bir tür toplumsal tavır demektir. Toplumsal statü ve rol, sanki aynı şeyin farklı iki yüzü gibidir. Toplumsal statü statik olmasına karşılık toplumsal rol dinamiktir. Toplumsal statüler kişiyi belirli toplumsal kurallara uymaya zorlar. İşte bu kurallara uymak, yani toplumsal statünün normlarına göre davranmak, toplumsal rolü yerine getirmektir (Ceylan, 2011: 99). Statü ve rol birlikte ilerler. Belirli statülerin getirdiği roller vardır. Bireyin bulunduğu konumun, sahip olduğu statünün belirli sorumlulukları ve yükümlülükleri vardır. Rol tüm bu sorumluluk ve yükümlülükler işaret eder. Dolayısıyla rolün varlığı ve yerine getirilmesi toplumun bireyden beklentisinin de karşılığıdır. Rol, bireyin davranışları ile statünün somut hale gelmiş şeklidir.

Rol, beklentileri karşıladığı için bireyin davranışlarına da belirli sınırlamalar getirecektir. Normatif yapısı, kurallara ve sorumluluklara göre davranmayı getirir. Örneğin aile içerisindeki annenin statüsü annelik görevini yerine getirmesidir. Dolayısıyla annenin sahip olduğu statü ile yerine getirmesi beklenen bir rolü vardır. Aynı zamanda roller arasında da rol çatışması yaşanabilir. Bir kadın evde anne, iş yerinde yönetici, bir vakıfta temsilci rolleri ile aynı anda birden fazla rolde bulunabilir. Roller arasında kararsızlık ve uyumsuzluk yaşanabilir. Bir rolün gerektirdiği sorumluluk ve özveri diğer rolün sorumluluğunu yerine getirmeyi engelleyebilir ve çatışmalara sebep olabilir.

Buraya kadar çalışmanın tabakalaşma, statü ve rol ve sınıf kavramlarına değinilerek sosyal tabakalaşma tartışmalarında sıklıkla bahsedilecek olan temel kavramlara açıklık getirilmiştir. Statü, meslek ve roller bir araya gelerek toplumda belirli sistemler içinde ve hiyerarşik yapılanmada bazı kategorileri temsil ederler. Dolayısıyla meslek kavramına da açıklık getirme de fayda vardır.

3.3. Toplumsal Yapıda Meslek

Meslek, fertlerin geçimini sağlayan, genel sosyal statülerini belirleyen ve kendine özgü kanuni ve ahlaki kuralları olan görelî, sürekli bir faaliyet tarzı olarak tanımlanabilir. Sosyal yapıda işbölümü içindeki yerine göre fonksiyonları belirlenen

bu faaliyet tarzı, yani meslek, fert ve toplum arasındaki önemli etkileşim bağlarından birini oluşturur. Fert ile ilgili her şey toplumu etkilediği gibi toplum ile ilgili her şey de ferdi etkilemektedir. Zira insanın sosyal bir varlık olabilmesi toplum içinde yaşamasına bağlıdır; toplumun varlığı da insanların bir arada yaşamasının sonucudur (Eke, 1987: 377).

Toplumsal yapının önemli bir ögesi olan meslek, toplumun işleyişinde kurucu rol oynar. Toplumda örgütlenmeyi ve işbölümünün oluşmasını sağlar. Bireyin yaşamının sosyo-kültürel yapısına da etki eden meslek, sadece maddi kazanç temelinde yapılan bir iş olmaktan çıkarak kültürel, sosyal tüm boyutları ile kişinin yaşamına etki eder. Meslek, geleneksel implikasyonlarıyla, uzun vadeliliği imler ve genelde ömür boyu bir proje olarak benimsenir. Bu nedenle genel olarak yaşam tarzının önemli bir tayin edicisidir. Bireysel yaşamı sadece ekonomik yönden değil, diğer yönlerden de derinlikli olarak etkiler. Gerçekte, ekonomik sunumlarının yanı sıra; statü kaynağı olması, bireyin bedensel ve zihinsel gelişimini etkilemesi, anlam üretiminin temel bir mekanizması olması, hayata bakış açısını, tutum ve davranışlarını biçimlendirmesi, topluma katılımını ve ona entegre olmasını sağlayıcı işlev görmesi vs. mesleğin merkezi niteliğine göndermede bulunur. Bu bakımdan meslek, bireysel yaşamların da etrafında örgütlediği ağırlık merkezi konumundadır (İlhan, 2008: 314).

Mesleğin toplumda bireye sağlamış olduğu “konum” ve “statü” etiketi, mesleği elde edilmesi, sahip olunması ve kazanılması gereken bir unsur haline getirir. Dolayısıyla formel eğitimin dolaylı amacı bireyin piyasa ya da herhangi bir kurumsal dünyada yer alabilmesi ve profesyonel bir mesleğe sahip olabilmesi için eğitimle elde edilmiş mesleğe ihtiyacı vardır. Topluma entegre olmanın, sosyalleşmenin bir diğer yolu da budur. Çünkü mesleğin getireceği statü beraberinde itibar, çevre, kültürel alan da sağlayacaktır. Ancak meslekler tarih boyunca stabil bir algıyla tanımlanmamıştır. Sanayi Devrimi ve kapitalizm öncesi toplumda mesleğin daha çok emek ve beden gücü ile ölçüldüğü, sınırlı mesleklerin olduğu iş tanımları bugün yerini, artan meslek grupları ve yeni iş tanımlarına; esneklik, geçicilik ve akışkanlık temelinde ilerleyen piyasaya bırakmıştır. Teknolojinin giderek yaygınlaşması, insan emeğinin yerini makinelerin alması ile birlikte emek ve üretim arasındaki bağ koparak, işi yapanın iş doyumunu ve tatmini azalmış, dolayısıyla mesleğe bağlılık da, meslekten beklentiler de azalmıştır.

Toplumsal yapıda mesleğin, toplumsal bütünleşme, sosyalleşme, grupları ve toplulukları bir araya getirme gibi işlevsel özellikleri vardır. Meslek, bireyleri ve grupları mekânsal ve kültürel olarak birleştirebilir ve ayırabilir. Belirli bir amaçla ya da duyguyla bir araya gelmiş grup ve topluluk inşa edebildiği gibi aynı zamanda ayırım da yaratarak hiyerarşik olarak farklılaştırabilir. Toplumsal tabakalaşmanın da önemli bir unsuru olan meslek, ekonomik olarak bireyin geçim kaynağını oluşturan belirleyici özelliklerinden biridir. Dolayısıyla hayatı idame ettirebilme yetkisini de veren meslek, hem ekonomik hem de kültürel olarak statünün korunmasını ve toplumsal alanda bireyin ne şekilde temsil edilebileceğini de belirler. Mesleğin bireyin hayatına etki etmesi için makul bir süre ile mesleğini yapıyor olması gerekir. *Toplumsal Hareketlilik* kitabının yazarı Pitirim Sorakin’e göre, mesleğin bireye ayırt edici özellikler kazandırması için bazı aşamalar gerekir:

1. İlk olarak her meslek kendi üyesini seçer. Bu durum ekseriya kaliteli eleman gerektiren meslekler için doğrudur. Güzel sesli olmayan kişiler, Metropolitan Opera’da şarkıcı olamayacakları gibi, zayıflar da ağır siklet şampiyonu olamazlar. Zekâ seviyesi düşük olanlar zihnî kabiliyet gerektiren mesleklere giremezler. Dikkatsiz bir kişi veznedar olamaz. Pratik olarak her mesleğin belli ölçüde bu seçimi yaptığını görüyoruz. Sonuçta, birbirlerinden büyük ölçüde farklı kabul edilen mesleklere sahiptirler.

2. İkinci olarak, devamlı mesleki faaliyet (yeni bir kişinin sürekli aynı mesleki faaliyette bulunması) üyelerinin vücut yapılarına, zihnine ve davranışlarına şekil verir. Mesleki faaliyetin bu değiştirme etkisi “görev, organı yaratır” ilkesinde yatmaktadır. Mesleki faaliyet uzun yıllar yapıldığında özellikleri ve taleplerine göre üyelerinin zihni, ahlaki, sosyal, psikolojik ve anatomik özelliklerini şekillendirecektir. Uzun zaman fizik profesörü olan bir kişinin dünyaya bakışı, uzun zaman papaz olan kişininkinden farklıdır. Her ikisinin bu bakış açısı da uzun süre fabrika işçisi, eczacı, çiftçi, denizci, bankacı, kral ya da fahişe olan kişiden farklı olacaktır. El ve kafa işçisinin vücut organları, adale ve bakışları, karşılaşabilecekleri özel mesleki kazalar, intihar oranı, zihni bozukluklar ve hayat süresi kadar duyum, algılama, hayal, dikkat, hassasiyete kadar bütün farklılıklar onların toplam zihni, ahlaki özelliklerini ve sosyal hayatlarını etkileyecektir (Sorokin’den akt. Eke, 1987: 379).

Meslek, bireyin duygusal, bedensel ve zihinsel gelişimini etkilediği gibi hayata bakış açısını, tercihlerini, beğeni ve zevklerini, benlik algısını, kendini ifade etme biçimini, davranışlarını, düşünüş biçimlerini şekillendirir. Bireyin gerek içsel gerek sosyal hayatında tüm süreçler meslek dâhilinde gerçekleşir. Bireyi topluma bağlayan temel bir bağ olarak kişinin topluma dâhil olması ve içinde yaşadığı toplumu benimsemesi meslek aracılığı ile olmaktadır. Kamusal alanda bireyi temsil eden yine kişinin mesleğidir. Zira kişinin geliri, dini veya evinin ederi özel ve gizli sayılabilir, fakat mesleği toplumsal yaşamın kamuya açık yönünü oluşturur (İlhan, 2008: 316). Meslek faktörünün bu derece toplumsal yaşamda önemli olmasının sebebi, bir aktör olarak bireyin icra ettiği mesleğin kurallarına, çalışma koşullarının getirdiği alışkanlıklarına, bireyin düşünüş şekline, ahlakına ve mesleğine göre düzenlediği yaşam tarzına sirayet etmesidir. Mesleğin sağlamış olduğu mesleki çevrenin de sosyal koşullarına uyum sağlamak, arkadaş çevresi ve birlikte tercih edilen zevkler, birlikte yapılan faaliyetler, özünde mesleki alanın toplumsal uzamını ortaya çıkaracaktır.

Sosyal tabakalaşma sistemi içerisinde meslek bir kişinin itibarını, statüsünü, diğerleri ile olan tahakküm ilişkisini yani hiyerarşide nerede bulunduğunu belirleyen sosyal sınıf teorilerinin temel unsuru olarak karşımıza çıkar. Tabakalaşma içerisindeki hareketliliği, statü konumunu anlamamıza yardım eder. Bireylerin kültürel açıdan bir sosyal konumdan diğerine geçmesi sosyal hareketlilik olarak değerlendirilir. Sosyal hareketliliğin ise iki tipi vardır: yatay hareketlilik ve dikey hareketlilik. Yatay hareketlilik, aynı sosyal tabaka içerisinde birey veya grupların bir diğerine geçmesi iken; dikey hareketlilik, bir statüden başka bir statüye, tabakaya geçişi ifade eder.

Sosyal yapıya ve tabakalaşma sistemine bağlı olarak, sosyal hareketliliğin yaygınlık ve yoğunluğu değişebilir. Sosyal hareketliliğin yaygınlık bakımından miktarı veya derecesi, toplam nüfus içinde hareketlilik yaşayan bireylerin oranıyla ölçülür. Özellikle dikey hareketlilik bakımından alındığında, belirli bir zaman içinde tabaka değiştiren bireylerin toplam nüfusa oranları sosyal hareketliliğin yaygınlığının ölçüsüdür. Sosyal hareketliliğin yoğunluğu, belirli bir süre içinde fertlerin veya zümrelerin kat ettikleri mesafe ile belirlenir. Yine dikey hareketlilik bakımından bireylerin kat ettikleri dikey sosyal mesafe veya sosyal tabakaların miktarı, bir toplumdaki hareketlilik yoğunluğunun ölçüsü olarak alınabilir. Bir toplumdaki

hareketliliğin yaygınlık ve yoğunluk derecelerinin bileşimi, o toplumun genel hareketlilik ölçüsünü verebilir (Korkmaz, 2005: 81). Toplumsal hareketliliğin ana kaynağı olan meslek, bireyin eğitim ve çabasıyla edinilebilir ve toplumsal tabakalaşmada değişiklik meydana gelebilir. Mesleğin sağlamış olduğu statü prestiji, toplumsal yaşamda bireyin kendine ait imajının da temsilini sunacağı için önemlidir. Bireyin yüksek prestijli mesleğe sahip olması toplumda “yüksek prestijli” olarak adlandırılmasına yol açacaktır. Dolayısıyla bu durum hem kendisini toplumsal yaşamda bir “konum” sahibi yapacak hem de kendi ailesini de bu çatı altına alacaktır. Bireyin hem kendine yönelik benlik algısı, hem de toplum tarafından görmek istediği onur ve saygınlık, seçtiği meslekle doğru orantılı olarak var olacaktır.

Günümüz modern toplumunda kimlikler, toplumsal roller üzerinden belirlenir ve belirlenmesinde meslekler önemli bir yere sahiptir. Bir kişinin kendini tanıtırken meslek bilgisinin verilmesi toplumsal rolünü ve statüsünü göstermekten ileri gelir. Toplumsal ilişkileri belirleyen bu roller, meslekler üzerinden şekillenir. Etrafımızda ait olabileceğimiz oldukça fazla sayıda grup bulunmaktadır; dolayısı ile kimliğimizi oluşturacak olan sosyal kimliklerin kaynakları o gruba dahil olmamız için bizi beklemektedir. Bazı sosyal kimlikler insanların doğduğu andan itibaren (cinsiyet, ırk, vb.) kişiliğinin bir parçası haline gelirken, bazı sosyal kimlikler ise insanların kendileri tarafından seçebileceği türden sosyal kimliklerdir (Karayalçın, 2019: 45). Sosyal kimlik bir bireyin bir gruba aidiyetini sağlayan, bireyin benliğinin bir kısmını oluşturan kimliktir. Bununla birlikte sonradan kazanılan meslek kimliği de yapılan iş ile alakalı bir çalışan olarak bireyin bir mesleki grubun içinde yer almasını temsil eder. Dolayısıyla meslek kimliği, bireyin bir gruba ait olmasını ve kendisini diğer mesleklere göre nasıl tanımladığı konusunda belirleyicidir. Buradan hareketle birey, meslek ile bir gruba ait olur, sınıflandırılır ve meslekleri ile diğer insanlardan farklılaşır.

Her bir meslek toplum içerisinde bir sosyal işlevi yerine getirir ve itibar kazanır. Mesleki itibar; bir mesleğin sosyal konumunun toplum tarafından algılanması ve değerlendirilmesi neticesinde ortaya çıkan ve arka planda sosyo-ekonomik koşullara bağlı olarak sürekli değişim içerisinde olan bir göstergedir. Bu değişimler takip edildiğinde toplumdaki tabakalaşma ve sosyal hareketlilik gözlemlenebilir. Bu çerçevede meslek, bir kişinin konumunu anlamada önemli bir

kaynaktır. Mesleklerin sosyal itibarını takip ederek toplumdaki hiyerarşi, otorite ve çatışmalar hakkında bilgi sahibi olunabilir (Sunar, 2020: 32).

3.3.1. Mesleklerin İtibar Durumu

Bu çalışmada TUBİTAK'ın desteği ile gerçekleştirilen Mesleki İtibar Araştırması'na göre belirlenmiş mesleki gruplar değerlendirmeye alınmış ve araştırma sonucunda elde edilen veriler, mesleklerin itibar durumları ve değerlendirmeleri hakkında önemli bilgiler vermiştir.

Bireyin aidiyetini gerçekleştirdiği, bir gruba ait olma hissini veren ve sosyal konumunu belirlediği mesleğin itibar durumu, mesleğin toplumsal alanda temsil ettiği konumu ile ilgilidir. Çalışma hayatı ve meslekleri etkileyen en önemli etmenlerden biri eğitimidir. Eğitim ile elde edilmiş mesleklerin toplumsal konumda daha üst düzey bir algı yarattığı ve diğer meslekler ile kıyaslandığında daha iyi bir konumu temsil ettiği görülür. Mesleki kazancın iyi olması, iş garantisi olması ve istihdam sağlaması, belirli bir otoriteyi temsil etmesi, iş alanının sağladığı konforlu ortamlar (masa başı işler), mesleki itibar algısını etkileyen durumlardır.

Mesleki itibar durumu yüksek olan mesleklerin ileri düzeyde eğitim gerektiren, yüksek otoriteye sahip, devlet ile ilintili ve yüksek kazanç düzeyine sahip meslekler oldukları görülür. Düşük itibarlı mesleklerin ise ortak özelliklerinin bedensel, geçici, güvensiz, ileri düzey eğitim ve beceri gerektirmeyen basit ve kısa süreli talim ile öğrenilebilen, kazancı düşük işler oldukları görülür (Sunar, 2020: 44). Dolayısıyla bu durumun mesleklerin saygınlık durumunu etkilediği sonucuna varılır. Meslekler, toplumsal alanda temsil ettikleri konumlar itibari ile ve elde edilme şekilleri, bireye sağladığı yaşam standardı ve refahı göz önüne alındığında, itibar durumlarının bu kriterlerle uyduğu görülür. Bundan dolayı mesleklerin algılanma biçimleri, bireyin yaşam standardını etkilemesi bakımından farklılıklar arz etmesi, mesleklerin farklılıklarının kolay algılanmasını ve kategorize edilerek sınıflandırılmasını da kolaylaştırmıştır. Dolayısıyla meslekleri ile farklılaşan hayatlardan ve yaşam koşullarından söz etmek mümkündür.

4. BULGULAR VE YORUM

4.1. Araştırmaya Katılanların Genel Bilgileri

Araştırma kapsamında toplam 30 katılımcı ile yarı yapılandırılmış soru formuyla görüşmeler yapılmıştır. Görüşme yapılan kişilere ait özet bilgiler aşağıda gösterilmiştir. Meslek gruplarını temsil eden doktor, mühendis, öğretmen ile tarım işçisi, tekstil işçisi ve inşaat işçisi katılımcıların; meslek süreleri, yaşları, öğrenim durumları ve çocuk sayıları ile ailelerinin eğitim geçmişlerine yönelik bilgiler bu tabloda yer almaktadır.

Tablo 4.1 Katılımcıların Genel Bilgileri.

Katılımcılar	Meslekler	Meslek Süresi	Cinsiyet	Yaş	Öğrenim Durumu	Çocuk Sayısı	Baba Mesleği	Anne Mesleği
K1	Doktor	28 Yıl	Erkek	54	Lisansüstü	3	İnşaat İşçisi	Ev Hanımı
K2	Doktor	30 Yıl	Erkek	53	Lisansüstü	5	Esnaf	Ev Hanımı
K3	Doktor	13 Yıl	Erkek	40	Lisansüstü	1	Doktor	Diş Hekimi
K4	Doktor	12 Yıl	Erkek	39	Lisansüstü	1	Mühendis	Ev Hanımı
K5	Doktor	10 Yıl	Kadın	38	Lisansüstü	1	Emekli Memur	Ev Hanımı
K6	Mühendis	19 Yıl	Erkek	44	Lisans	2	Esnaf	Emekli Bankacı
K7	Mühendis	17 Yıl	Erkek	40	Lisans	3	Çiftçi	Ev Hanımı
K8	Mühendis	16 Yıl	Erkek	42	Lisans	1	Mühendis	Ev Hanımı
K9	Mühendis	12 Yıl	Kadın	36	Lisansüstü	1	Öğretmen	Öğretmen
K10	Mühendis	10 Yıl	Kadın	36	Lisansüstü	2	Mühendis	İşçi
K11	Öğretmen	12 Yıl	Kadın	38	Lisans	1	Esnaf	Ev Hanımı
K12	Öğretmen	16 Yıl	Kadın	40	Lisans	1	İşçi	Ev Hanımı
K13	Öğretmen	16 Yıl	Erkek	41	Lisans	2	İnşaat Ustası	Ev Hanımı
K14	Öğretmen	47 Yıl	Erkek	69	Lisans	5	İşçi	Ev Hanımı
K15	Öğretmen	15 Yıl	Erkek	41	Lisans	2	İnşaat İşçisi	Ev hanımı
K16	Tarım İşçisi	15 Yıl	Kadın	35	Ortaokul	3	Çiftçi	Ev Hanımı
K17	Tarım İşçisi	25 yıl	Kadın	40	Ortaokul	4	Çiftçi	Ev Hanımı
K18	Tarım İşçisi	20 yıl	Erkek	42	İlkokul	2	Çiftçi	Ev Hanımı
K19	Tarım İşçisi	20 yıl	Erkek	35	İlkokul	1	İnşaat İşçisi	Ev Hanımı
K20	Tarım	30 yıl	Erkek	54	İlkokul	3	Çiftçi	Ev

K21	İşçisi Tekstil İşçisi	15 Yıl	Kadın	46	Lise	2	Serbest Meslek	Hanımı İşçi
K22	Tekstil İşçisi	12 Yıl	Kadın	39	Ortaokul	2	İnşaat işçisi	Ev Hanımı
K23	Tekstil İşçisi	30 Yıl	Erkek	49	Lise	2	Esnaf	Ev Hanımı
K24	Tekstil İşçisi	18 Yıl	Erkek	43	Lise	2	Serbest Meslek	Ev Hanımı
K25	Tekstil İşçisi	10 Yıl	Erkek	37	İlkokul	1	Memur	Ev Hanımı
K26	İnşaat İşçisi	28 yıl	Erkek	43	Ortaokul	4	İnşaat İşçisi	Ev Hanımı
K27	İnşaat İşçisi	25 yıl	Erkek	39	İlkokul	3	İnşaat İşçisi	Ev Hanımı
K28	İnşaat İşçisi	18 yıl	Erkek	36	İlkokul	2	İnşaat İşçisi	Ev Hanımı
K29	İnşaat İşçisi	25 Yıl	Erkek	39	Ortaokul	2	Çiftçi	Ev hanımı
K30	İnşaat İşçisi	27 Yıl	Erkek	42	Ortaokul	3	Çiftçi	Ev Hanımı

Araştırma kapsamında toplam 30 katılımcı ile yüz yüze görüşme yapılmıştır. Katılımcıların 21'i erkek, 9'u kadınlardan oluşmaktadır. Katılımcılar meslek grupları olarak altı gruba ayrılmıştır. "Türkiye Mesleki İtibar Araştırması"na göre belirlenen meslekler "yüksek itibarlı" ve "düşük itibarlı" olarak sınıflandırılmıştır. Doktor, mühendis ve öğretmen meslekleri "yüksek itibarlı" meslek kategorisini temsil ederken, tarım işçisi, tekstil işçisi ve inşaat işçisi "düşük itibarlı" meslek grubunu temsil etmiştir. Katılımcılar ile işyerlerinde veya iş harici özel bir mekân olmaksızın tercih edilen yerlerde görüşme yapılmıştır. Tarım sektöründe çalışan işçiler ile ikamet yerleri olan köylerde görüşme yapılmıştır. İnşaat sektöründe çalışan işçiler kategorisinde hem kırsal kesimde hem de kentte yaşayan çalışanlara yer verilmiştir. Meslek sürelerinde en az on yıl ve on yıldan fazla aktif çalışan olmasına dikkat edilmiştir. Bununla birlikte, gündelik yaşam pratiklerinin, alışkanlıkların ve kültürel aktarımların belirlenebilmesi için görüşülen kişilerin evli ve çocuklu olması da bir diğer ölçüttür. Kendi kültürel bilinçlerini, yaşam tarzlarını, alışkanlıklarını kendi çocukları üzerinden işleyebilmeleri daha görünür bir alan yarattığı için özellikle çocuğu olan meslek sahibi kişiler tercih edilmiştir.

Mesleğin seçimindeki etkenlere ve anne babanın meslek seçimindeki etkilerine de dikkat edilmiştir. Ailenin, özellikle anne ve babanın eğitim durumları da meslek sahibi kişilerle ilişkili olarak değerlendirilmiştir. Katılımcıların icra ettikleri mesleklere göre aldıkları eğitimin paralellik gösterdiği görülmüştür. Yüksek itibarlı

meslekler içerisinde seçilen mesleklerin doktorluk dışında en az lisans mezuniyeti gerektirdiği göz önünde bulundurularak, mühendislik grubundaki iki katılımcının yüksek lisans mezunu olduğu görülmüştür. Düşük itibarlı mesleklerde ise, tarım işçilerinin en az ilkokul, en fazla ortaokul; tekstil işçilerinin ise en az ilkokul, en fazla lise; inşaat işçilerinin ise en az ilkokul, en fazla ortaokul mezunu olduğu görülmüştür. Katılımcıların yaş aralığı 34 ile 69 arasında değişmektedir. Katılımcıların en genç olanı tekstil ve tarım sektöründe çalışırken en yaşlı olanı ise öğretmen katılımcıdır. Katılımcıların çoğu hayatını Samsun'un merkezinde geçirmiştir. Yalnız tarım sektöründe çalışanların hepsi neredeyse tüm hayatını köyde geçirirken, tekstil sektöründeki 1 katılımcı, inşaat sektöründeki 2 katılımcı hayatının bir bölümünü köyde geçirmiştir. Katılımcıların çoğu uzun yıllardır Samsun'da bulunan kişilerden oluşmaktadır. Yalnızca doktor kategorisindeki 2 kişi 6 yıl, mühendislik kategorisindeki 2 kişi 8 yıldır Samsun'da olduklarını belirtmiştir. Diğer meslek gruplarındaki kişiler 20 yıldan fazla olarak ya da doğduklarından bu yana Samsun'da olduklarını söylemişlerdir.

Katılımcıların genel bilgileri yukarıda verilmiştir. Yapılan görüşmeler ile elde edilen veriler ışığında çalışmanın teorik çerçevesine uygun olarak temalaştırmalar yapılmıştır. Eğitim, aile, tüketim tercihleri, beğeni ve zevkler, sosyo-kültürel faaliyetlere katılım, ebeveyn olarak kültürel sermaye aktarımı, meslek tercihleri ve meslek habitusu kategorileri ile veriler sınıflandırılmıştır. Bu kategorilerde de katılımcıların ortak söylemleriyle ön plana çıkan temalar oluşturulmuştur ve alakalı oldukları bölümlerin alt başlıklarında temalardan bahsedilmiştir.

4.2. Sermaye ve Eğitim

Sermaye, Bourdieu'da alan analizinin ve özelleşmiş/farklılaşmış toplumsal uzayların sosyolojik inşasının temel hareketlendiricisi, alan ilişkiselliğini taşıyan enerjidir (Göker, 2016: 278). Bireyler sermayenin hacmine göre alanda var olur ve konumlanırlar. Bireyler arasındaki mesafeyi belirleyen en temel sermaye, ekonomik ve kültürel sermayedir. Bourdieu'ya göre toplumsal hayatın temel dinamiği çatışmadır ve toplumsal düzenlemelerin merkezinde iktidar mücadelesi yatar. Dolayısıyla toplumsal mücadele hem maddi hem de simgesel kaynaklar üzerinde kurulur.

Bourdieu, ekonomik sermayeyi Marx'ın yaklaşımını benimseyerek ele alır ve kültürel sermaye ile birlikte hiyerarşi kuran ve eşitsizlik üreten güç olarak ele alır. Modern kapitalist toplumlarda ekonomik sermaye gelir olarak ifade edilir ve kişilerin elde ettiği kazanç, toplum içindeki fırsat ve konumlarını etkilemektedir. Dolayısıyla ekonomik sermaye, diğer sermaye biçimlerinin elde edilmesi ile ilişkili olarak fırsatlara ve imkanlara erişimde, sermayelerin azlığını ve çokluğunu belirlemede önemli bir etkindir. Ayrıca toplumsal hiyerarşide gücü sağlayan bir diğer önemli kaynak, maddi kaynakların dışında kültürel kaynaklardır. Kültürel kaynaklar, ekonomik sermayenin sağladığı imkanlar ve elverişli koşullar dahilinde kendi hacmini belirler. Bourdieu teorisinde, hiyerarşiyi ve toplumsal gücü elde bulundurmaya öngören ekonomik sermaye, statüyü ve gücü korumak adına ekonomik yatırımlarını da sembolik harcamalara ve kültürel sermayeyi görünür kılan hedeflerin yatırımına teşvik edecektir. Ekonomik sermaye, bireyin geliri ile ilişkili olmakla birlikte bireyin elinde bulundurduğu kaynakları nereye ve nasıl harcayacağını, statü konumuna göre yapacağı yatırımları, kültürel sermayesini oluşturma biçimlerini belirler.

Bourdieu'da genel çerçevesi içinde eğitim sahası, özelde ise okullar hakim grup veya grupların lehine işleyen, onların egemenliğini perçinleyen kurumsal yapıları ifade etmektedir. Kültürel ve ekonomik bütün kurumlar öncelikle kültürel ve ekonomik sermayeye sahip olanların iktidarını tesis etmeye ve sürdürmeye yaramaktadır. Okullar, hakim grubun habitusunu alıp bu habitusu sanki bütün çocuklar/öğrenciler bu habitusun sınırları içinde girme hakkına sahipmiş gibi sunmaktadır. Okullar büyümlü bir işleyiş mekanizmasına sahiptirler. Farklı dünyalardan gelen insanları egemen sembolik sermayelere sahip olmaya davet eder (Türk, 2016: 615-616). Yüksek kültüre ait kodlar, egemen sınıfın kodları, egemen olmayan sınıfa eğitim yoluyla dayatılır ve egemen sınıfın tahakkümü benimsenen bu kodlarda meşru hale gelir. Dolayısıyla eğitim sistemine yönelik Bourdieu, hegemonik ilişkilere vurgu yapması ile Foucault'un argümanları ile benzeşir.

Foucault eğitim kurumlarını kapitalist toplumun işleyiş koşullarını oluşturan iktidarın bir parçası olarak ele alır. Foucault'a göre, "İktidar vardır ama her yerededir; kimsenin tekeline ait değildir ve akışkandır, bir görünür bir kaybolur" (Foucault, 2005: 70-71). İktidarın işleyişi sürekli olarak bilgi yaratır ve bilgi de iktidar etkilerine yol açar (Foucault, 2003: 35). Toplumda sağlanan denetim ve gözetim, devletin

kurumları üzerinden sağlanır ve bilginin üretildiği yer okullar ve eğitim sistemi, bu iktidarın ana kaynağını oluşturur.

Eğitim alanı Foucault'da olduğu gibi Bourdieu'da da simgesel şiddeti değerlendirmek, devletin kendi disipline edilmiş medeni insanını nasıl yarattığını ve güvenli toplumsal düzenin ne şekilde süreklilik kazandığını ortaya koymaya çalıştığı en önemli alanlardan birisidir. Zira özellikle okullar kültürel sermayenin çeşitli şekillerde üretildiği, aktarıldığı ve biriktirildiği kurumsal yapılardır (Swartz, 2011: 263). Eğitim sistemi ve toplumsal aidiyetler, ritüeller ve algılar devlet kurumları tarafından bireylere çeşitli davranış ve yapılar dayatılarak denetlenir. Modern dünyada bilgi, devlet tekelinde, okullarda müfredat ile resmileştirilir ve içeriği düzenlenerek, belirli standartlarda bireyler yaratması hedeflenir. Bu bağlamda okul, tabakalaşmayı ekonomik ve kültürel düzende tekrar üretir.

Bireyin aldığı eğitimin kaynağı yalnızca okulda öğrendikleri değildir. Bireyin yetiştiği aile, sosyal çevre, maddi olanaklar, eğitim faaliyetlerini de içine alan bir yapıyı temsil eder. Birey, ilk olarak aileden aldıkları ve öğrendikleri ile yola çıkar ve aileden aldıklarıyla daha sonraki formel eğitimde yolunu belirler. Kültürel sermayeleri yüksek üst ve orta sınıftan gelen ailelerin çocukları eğitim kurumlarına avantajlı olarak dahil olurlar. Okulda verilen eğitime çocuğun aileden kazandığı bir aşinalığı vardır ve bu durum onu her zaman diğerlerinden bir adım önde başlamasını sağlar. Ev ve okul kültürü birbiriyle örtüşür içeriktedir. Daha alt düzey bir aileden gelen çocuklar -özellikle işçi sınıfı çocukları- ise daha az imkânlarla okul eğitimine katılırlar ve bu iki grup arasında bir farklılık görmek olasıdır. Ailenin kültürel sermayesi ile farklılık gösteren eğitim sermayesi aşına olunmayan ve yaşadıkları çevreden farklı olan bir kültürü temsil edecektir (Bourdieu ve Passeron, 2015a: 20).

Katılımcıların meslekleri ve eğitim durumlarına bakıldığında bazı meslekten katılımcıların ailelerinde anne veya babalarının eğitimde yer alarak lise, üniversite mezuniyetlerinin olduğunu, daha düşük eğitim mezuniyeti olan ailelerin de çocuklarının eğitim süreçlerine katılımına önem vererek gerekli yönlendirmeleri yaptıkları görülmektedir. Bourdieu'nun da dikkat çektiği üzere aileden alınarak başlayan kültürel sermaye eğitim basamaklarında kültürel kodların alınmış olması işlevseldir. Dolayısıyla anne ve babanın eğitim düzeyi de bireyin avantajlı ve dezavantajlı konumunda belirleyicidir. Ailenin eğitim durumu ile birlikte bir diğer etken sosyal çevrenin de meslek edinme süreçlerinde etkili olmasıdır. Sosyal çevrede

kurulan arkadaşlıklar, rol model alınan akraba, yaşça büyük birinin varlığı meslek edinmede bir diğer etkidir. Katılımcıların mesleki hayata katılımlarına yönelik yöneltilen sorularla meslek tercihinin belirlenmesinde ailenin ve sosyal çevrenin etkisi görülmektedir.

4.2.1. Başarı Tesadüf Değildir: Aile ve Sosyal Çevrenin Etkisi

Belirli imkânlardan ve sosyal çevreden yoksun bireyler, dezavantajlı konumlarını eğitim ile telafi etmeye çalışır. Varlıklı kesimlerden gelen öğrenciler ise, var olan alışkanlıklarını okul dışı alanlara aktarma zevkini yaşar ve imtiyazlı kesimi temsil eder. En yoksun kesimlerden gelenler için hâkim kültüre en kolay erişim eğitimden geçer ve okul kültüre erişimin demokratik halini yansıtır (Bourdieu ve Passeron, 2015a: 39-40). Bireylerin kültürel sermayeleri ve bunlarla iç içe geçen kültürel yatkinlikleri eğitim kurumlarında elde ettikleri başarıyı belirlemede önemli bir yere sahiptir. Eğitimde elde edilen başarılar, çoğu zaman yatkinliklerin ve yeteneklerin bir ürünü değil, aileden edinilmiş kültürel niteliklerin bir sonucudur. Bununla birlikte ailenin bireyin eğitim hayatıyla ilgili yönlendirmeleri, iyi bir eğitim almasına dair yapılan yatırımlar ve alınan eğitimle paralel olarak meslek seçimindeki tercihinde çevresinde model alabileceği bir ebeveynin ve çevrenin olması önemli bir etkidir. Doktor katılımcının verdiği cevap bu görüşü destekler niteliktedir:

“Ben doktorluktan başka hiçbir şey düşünmedim. Ailemin tek çocuğuyum, korumacı büyüdüm biraz. Hastanelerde büyüdüm. Küçükken taklit ederdim onları, oyun oynarken doktor olurum. Eğitimim için ellerinden geleni yaptılar bence. Annem babam da hekimdir. Onlardan gördüm ve tanıdım bu mesleği hala da onlardan çok şey öğrenirim. Dediğim gibi başka bir alternatif düşünmedim hiç. Benden başka bir şey olmazdı da zaten. O yüzden mesleğimi severek yapıyorum.” (K3, 40 yaşında, Doktor)

Meslek seçiminde ailenin bireye rol model olması ve eğitim için yapılan yatırımlar, kültürün, kazandırılan eğitimin bir yatırım olarak bireyin ilgisini ve tercihini bu yönde geliştirmesinde etkili olmuştur. Zamanla eğitime yapılan yatırımlar ve aileden alınan kültürle beslenen kültürel sermaye, Bourdieu’nun tanımladığı kültürel sermayenin iki haliyle katılımcının cevabında karşımıza çıkar. Doktor katılımcının ifade ettiği şekliyle “Küçükken taklit ederdim onları, oyun oynarken doktor olurum” ifadesi, aileden edindiği ve eğitimle desteklediği kültürel sermayesinin, bedenin doğallaşmış yatkinliğine işleyen “bedenselleşmiş kültürel sermaye” kavramına işaret eder (Jourdain ve Naulin, 2020: 107). Bu sermaye biçimi,

bireyin konuşmasına, dil ve aksanına, davranışlarına yansıyan kültürü ifade eder. Doktor anne ve babanın çocuğu olmak, katılımcıya meslekle ilgili benimsenmiş davranış kalıplarını kazandırmış, ileride edineceği mesleği seçmesinde etkili olmuş ve sonuçta katılımcı doktor olarak statü kazanmıştır. Bu ise eğitim yoluyla belirli bir unvan sahibi olarak kültürel sermayenin en somut haline işaret eden “kurumsallaşmış kültürel sermaye”yi açığa çıkarmaktadır.

Bir başka katılımcı, ailesi ve çevresi tarafından hissettiği baskıyla yaptığı meslek seçimini şu şekilde dile getirmiştir:

“Ben aslında doktor olmak istiyordum ama kafamda başka meslekler de vardı. Başarılı bir öğrenciydim genel olarak ama okurken aslında yapmak istemediğimi düşündüm bir süre sonra dedim ki burdan dönüş yok devam et okumaya. Belki bıraksaydım şu an çok daha başka şeyler yapıyor olurum muhtemelen, ailem tıpi kazandığımı duyunca çok sevindi. Belki de onlara minnet duyduğum için bırakmadım. Ama dönüm noktasını yaşatan yine de üstümde hissettiğim baskıdır. Bırakırsam ne yapacağım düşüncesi beni devam ettirdi.” (K4, 39 yaşında, Doktor)

Diğer doktor katılımcıların da verdiği cevaplar benzer niteliktedir ve burada eğitim süreçlerinde ailesinin etkisi görülmektedir:

“Yani aile tercihi aile baskısı diyelim. İsteyerek de seçmedim memnun da değilim açıkçası, ben şu an olmak istesem yapacağım en son tercih olurdu.” (K3, 39 yaşında, Doktor)

“Çocukluk hayalimdi. Bir de anne baba büyük ihtimalle belki de çocukken verilen subliminal mesajlarla başka bir meslek yoktu kafamda açıkçası.” (K3, 40 yaşında, Doktor)

Bireyin hayatını yönlendiren ve hayatıyla ilgili aldığı kararlarda çevrenin etkisi görülür. Bilinç, doğduğu ailede, içinde bulunduğu çevrede ve birtakım deneyimlerle elde edilir. Dolayısıyla katılımcıların hayatında yapmış oldukları seçimler ve yaşadıkları dönüm noktaları yapılandırılmış yapı olarak karşımıza çıkar. Bourdieu, az çok bilinçsiz bir şekilde içselleştirilmiş ve benimsenmiş kabulleri “habitus” kavramı ile açıklar. Bourdieu’ya göre habitus, bireylerin sosyalleştikleri süre içinde - çocuklukta ilköğretim, yetişkinlikte ortaöğretim- dünyanın nasıl algılanacağına dair değerlendirme ve nasıl davranılacağına dair eylem şablonlarından meydana gelir. Habitus aynı zamanda bireylerin toplumsal dünyayı algıladığı zihinsel yapıları ifade eder (Jourdain ve Naulin, 2020: 42-43). Bireylerin yaşadığı sosyal çevre, kültür, ailenin yapısı, sosyo-ekonomik yapılar belirli eğilimleri ve yatkınlıkları yani habitusu oluşturur. Bir bakıma kişinin sosyalleşme süreçleri içerisinde nasıl davranacağını

yol haritasını gösterir. Yukarıda bahsettiğimiz doktor katılımcının “hayatımın dönüm noktasıydı” diye bahsettiği durum, içinde yer aldığı toplumsal süreçlerin yansımasıdır. Üzerinde hissettiği baskı ve çoğunluğun tercih ettiği bir mesleğe devam etme güdüsü, habitusunun sosyal çevresine (aileyi dâhil ederek) göre şekillendiğini gösterir. İşçi sınıfından bir diğer katılımcı ise içinde bulunduğu şartlarda sosyo-ekonomik imkânların elverdiği ölçüde davranarak mesleğe yöneldiğini ifade etmiştir. Sahip olunan habitus ile başka bir dünya tasviri ya da başka tercihlere yönlendiren bir bilincin olmadığı açıkça görülür. Kadın tekstil işçisi olan katılımcı görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

“Bu mesleği seçmemde etkili olan çaresizlikti diyelim, hayat getirdi buralara. Ben istemez miydim mesela öğretmen olmak polis olmak filan isterdim ama hayat şartları, ekonomi de iyi değildi, yönlendiren de olmadı açıkçası. Babam işçi, annem de ev hanımıydı. Onlar da okumamışlar biz de okumadık mecbur bu sektörü tercih ettik.” (K22, 39 yaşında, Tekstil işçisi)

Eğitimle sağlanmış olan ve bireylerin eylem kapasitesinin temelini oluşturan beceri ve davranış kalıplarını ifade eden habitus, eyleme nasıl olması gerektiği bilgisini verirken, kişinin hayata bakış açısını, dünyayı algılama biçimlerini dolayısıyla da hayatını yönlendirme biçimlerini de aktarır. Habitusu meydana getiren eğilimler, aynı zamanda “aktarılabılır” özelliktedir (Jourdain ve Naulin: 2020: 43). Tekstil işçisi katılımcının ifade ettiği üzere “hayat şartları ekonomi de iyi değildi, yönlendiren de olmadı açıkçası. Babam işçi, annem de ev hanımıydı. Onlar da okumamışlar biz de okumadık” ifadesi, “ailenin sağlayamadığı” ya da “aktaramadığı” imkânları ifade eder. Bilinen hayat, anne ve babanın da eğitim alamamış olmasıdır ve birey bu bilgiyle başka alternatif ve imkânlara da erişemeyerek eğitim almış ve meslek tercihini “zorunluluk” esasında yapmıştır. Habitus, yaşam koşullarına göre bireyden bireye farklılık gösterebilir. Benzer yaşam koşullarına sahip bireyler kısmen aynı habitusa sahip olabilir. Tarım işçisi olan bir başka katılımcının ifadeleri, tekstil işçisi katılımcının ifadeleri ile benzer niteliktedir:

“Beni okutsalardı ben üniformalı bir meslek yapmak isterdim. Asker ya da polis olmak için çok uğraşırdım ya da hemşire de olurum. Bilmiyorum benim çok hoşuma gidiyor onlar giyinince. Çok özenirim içimde kalmıştır mesela. İmkânsızlıklardan okula bile gidemedik doğru düzgün. Babam zaten inşaatlar da çalışırdı. Evde olmazdı çoğu zaman. E maddi durum da iyi değil. Sadece okuma yazmayı öğrendiğimizle kaldık devam ettiremedik okumayı.”(K16, 35 yaşında, Tarım işçisi)

Bireyin sahip olduğu kültürel sermaye, eğitim ve öğretim süreçlerine katılmayı ve bu süreçlerdeki başarısını etkiler. Bireyin sosyalleşme süreçlerinde elinde bulundurduğu imkânlar sermaye kavramına işaret eder. Bu çalışmanın kapsamında üzerinde en çok durulacak olan kavram ise kültürel sermayedir. Kültürel sermaye, geniş anlamıyla eğitim, bir diğer deyişle “sosyalleşme” sürecinde elde edilen birikimin toplamını dile getiren bir kavramdır. Bourdieu, kültürel sermayeyi formel eğitimle kazanılan ve diplomalarla objektif bir görünüm kazandırılan “okul sermayesi” ile aileden kaynaklanan ve doğal bir biçimde, aile hayatı içerisinde kazanılan nitelikleri ifade eden “miras alınan kültür sermayesi” olmak üzere ikiye ayırarak inceler. Kültürel sermaye “eğitim yoluyla edinilen” ve “aktarılan” olarak ayrılır (Aydemir, 2011: 16). Tekstil işçisi katılımcının işçi bir babanın çocuğu olarak kültürel sermayesi ile temsil ettiğı sınıfın eğitime erişimdeki toplumsal eşitsizlikleri bireyin hayatına nasıl yansıdığını gösterir niteliktedir. Yönlendiren bir anne baba olmaması, ekonomik sermayenin yetersizliğı, eğitim kurumuna girişı sağlamış ancak bireyin eğitim hayatını devam ettirmesine olanak sağlamamıştır. Miras alınan kültürel sermaye eğitim kurumunda değerlendirme süreçlerine girememiştir. Eğitim kurumu miras alınan sermayeyi bütünüyle tasdik eder. Aileden alınan kültürel sermayesi yüksek olan kişiler eğitim kurumuna erişimde ve eğitimde daha avantajlı konumdadır. Bourdieu’ya göre, eğitim süresi boyunca, kişinin toplumsal kökenine göre eğitim kurumu içerisinde çok eşitsiz bir eleme sonucu görülür: Aslında en yoksun sınıflar için kayıtsız şartsız bir eleme söz konusudur. Babası üst düzey yönetici olan bir çocuğun babası tarım işçisi olan bir çocuğa oranla eğitime erişim şansı daha yüksektir (Bourdieu ve Passeron, 2015b: 15).

Ailenin kültürel sermayesi ve eğitim üzerine yapılan yatırımlar, bireyin eğitim süreçlerine katkısı “miras alınan kültürel sermaye”nin işlevselliğini göstermektedir. Mühendis katılımcı eğitim sürecini şu şekilde ifade etmektedir:

“Benim bölümümü ailem seçti. Ben çok fazla fikir sahibi değildim aslında babam da mühendis benim, bana zamanında çok özel dersler aldırmaştırl ilgilenmiştir de. Bu bölümü kazanmam oraya gitmem onun sayesinde. Ama bana kalsaydı belki ben çok daha farklı bir şey okurdum. Parlak, çalışkan bir çocuktum çünkü.” (K10, 36 yaşında, Mühendis)

Kültürel sermaye akademik olarak eğitimle elde edilmiş diplomalarda, unvanlarda da görünür haldedir. Bourdieu buna “kurumsallaşmış sermaye” diyecektir. İş piyasasında yer alabilmek için ailelerin çocuklarına yaptığı yatırım

Güçlü bir kültürel sermaye miras almış ve hem eğitim sermayesine hem de unvanlara erişim sağlamış olanlar (B) (kültürel sermayesini eğitim sermayesine mükemmel bir biçimde entegre etmiş olanlar), kültürel sermayeden ve eğitim sermayesinden mahrum olanlar (A), aynı zamanda eş düzeydeki bir kültürel sermayeyi miras edinenler içinden daha az bir eğitim sermayesi elde etmiş olanlar (C veya C¹), D veya D¹, kültürel sermaye bakımından okula daha çok, aileye daha az borçlu olanları temsil eder (Bourdieu, 2015: 129).

Ailenin yönlendirmeleri ve destekleri dışında sahip olduğu beceri ve yetkinlikleri ile eğitim kurumu aracılığıyla diploma sahibi olmasa dahi birey, kendi eğilimleri ve yetenekleri ile oluşturduğu habitusunun pratikleri ile meslek sahibi olabilir. Bourdieu'nun anlamlandırdığı şekliyle tekstil işçisi katılımcı meslek tercihinde “bedenselleşmiş kültürel sermaye”ye işaret etmiştir:

“Ben okumadım, okumak isterdim tabi ki. Küçükken hep dikiş dikerdim, elbiseler dikmeyi çok severdim oyuncaklara, bulduğum kumaş parçasıyla saatlerce oynardım. El becerim vardır. Güzel resim de yaparım ama geliştirmeye fırsatımız hem de imkânımız hiç olmadı. Burada da kesim işlerini yapıyorum, elim yatkın. Zor bir iş aslında herkes yapamaz. Ama ben seviyorum. Bu tarz şeyler ilgimi çekiyor.” (K22, 39 yaşında, Tekstil işçisi)

Bedenselleşen kültürel sermaye, çocukluk döneminden itibaren, çevreye göre benimsenen davranış biçimlerini ailede kazanılan yetenekler ile kendini özelleştirmesini ifade eder. Birey bu yeteneklerle iş hayatında ayrıcalıklar kazanabilir ve avantajlı konuma sahip olabilir. Tekstil işçisinin aktardığı haliyle, çocukken ilgi duyduğu ve bir yetenek olduğunu düşündüğü el becerisi, bugünün iş piyasasında kendi sermayesine göre iş sahalarının kapılarını açarak, ekonomik olarak bir getiri sağlamıştır.

Katılımcılar ile ilgili genel değerlendirmeleri yaparken eğitim süreçlerine erişimleri, eğitimde yer almaları ve meslek edinme süreçlerini belirlemede ailenin, kültürün ve sosyo-ekonomik durumun etkileri görülmektedir. Ailenin yüksek kültürel sermayesi, çocuklarını yönlendirmede, onların meslek seçiminde ve bunun için gerekli imkânların sağlanmasında etkili olmuştur. Daha alt düzey bir aileden gelen bireyler ise ekonomik imkânsızlıklar ve kültürel sermayenin de azlığından, kendi hayatlarını idame ettirmede “mecburiyetler” ekseninde seçimler yapmışlardır. Dolayısıyla ailenin demografik özellikleri, anne ve babanın eğitim durumu, ekonomik sermayenin çokluğu veya azlığı, kültürel sermayenin hacmi bireyin bulunduğu konum itibarıyla eğitim hayatının şekillenmesinde etkili olmuştur. Katılımcıların eğitim hayatıyla ilişkili olan bir diğer unsur ise aile yapılarıdır. Bir sonraki bölümde katılımcıların aile yapıları incelenecektir.

4.3. Katılımcıların Aile Durumlarının Değerlendirilmesi

Aile ve çevresel faktörler bireyin hayatında belirleyici roledir. Bireyin hayatında ve yapmış olduğu seçimlerde ailenin ve çevrenin etkisini görmek mümkündür. Bourdieu'ya göre aile, nominal bir kurgu olarak yoğun duygusal bağ ile birleşmiş olan gerçek bir grup, içerisinde sevgi dolu bir eğilim, bağlılık, cömertlik ve dayanışma ile aile üyelerine “aile hissi”ni yaşatan sembolik bir birlikteliktir. Aynı zamanda aile toplumsal koşullar içerisinde sunulmuş bir ayrıcalıktır ve ekonomik, kültürel ayrıcalıkların birikiminin aktarımını sağlar. Dolayısıyla aile, sosyal alanın ve ilişkilerin düzenlenmesini ve yeniden üretimini sağlar (Bourdieu, 1996: 22). Bourdieu'nun aktardığı haliyle aile, nesilden nesile sermaye aktarımını sağlayan birinci basamaktır. Bu aktarım ile varlığını korur ve kendine benzeyen yapıları ve bireyleri yaratır.

Araştırmaya katılanların habituslarıyla birlikte kültürel sermayelerini anlamak amacıyla bireylerin anne ve babalarının mesleğine, kuşaklar arası farkı ve devamı belirlemek amacıyla da katılımcıların babalarının ve annelerinin babasının mesleğine yer verilmiştir. Katılımcıların mesleki seçimlerinin ailelerinin meslekleri ile ne kadar benzeştiği ya da farklılaştığı noktasında çıkarımlarda bulunmak istenilmiştir. Ayrıca bireylerin mesleklerini belirlemede etken faktörler, aile yapısı ile bağdaştırılarak incelenmiştir.

Tablo 4. 2. Katılımcıların Aile Durumları.

MESLEK	YAŞ CİNSİYET	BABA MESLEK + EĞİTİM	ANNE MESLEK + EĞİTİM	BABANIN BABASI MESLEK + EĞİTİM	ANNENİN BABASI MESLEK + EĞİTİM
Doktor	54/E	İnşaat ustası İlkokul	Ev hanımı İlkokul	Tarım işçisi Bilinmiyor	Ev hanımı Bilinmiyor
Doktor	53/E	Esnaf İlkokul	Ev hanımı İlkokul mezunu	Çiftçi İlkokul	Esnaf İlkokul
Doktor	38/K	Emekli Önlisans	Ev hanımı Ortaokul mezunu	Emekli İlkokul	Emekli İlkokul
Doktor	39/E	Mühendis Lisans	Ev hanımı Lise	Çiftçi İlkokul	Öğretmen Yüksekokul
Doktor	40/E	Doktor Yüksek Lisans	Dış Hekimi Yüksek Lisans	Fabrika işçisi İlkokul	Esnaf İlkokul
Mühendis	44/E	Esnaf Lise	Emekli Bankacı Yüksekokul	Esnaf İlkokul	Emekli Ortaokul
Mühendis	40/E	Çiftçi İlkokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi Bilinmiyor	Çiftçi Bilinmiyor
Mühendis	36/K	Mühendis Lisans	İşçi Lise	Çiftçi İlkokul	Kaptan Ortaokul
Mühendis	36/K	Öğretmen Lisans	Öğretmen Lisans	Bilinmiyor	Şoför İlkokul

Mühendis	42/E	Mühendis Lisans	Ev hanımı Lise mezunu	Tarım işçisi İlkokul	Yurtdışı işçisi İlkokul
Öğretmen	40/K	İşçi İlkokul	Ev hanım İlkokul	Çiftçi İlkokul	Çiftçi İlkokul
Öğretmen	69/E	İşçi Ortaokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi Bilinmiyor	Çiftçi Bilinmiyor
Öğretmen	38/K	Esnaf Ortaokul	Ev hanımı Ortaokul	İnşaat işçisi İlkokul	Tekel işçisi İlkokul
Öğretmen	41/E	İnşaat ustası Ortaokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi Okuma yazma bilmiyor	Çiftçi Bilinmiyor
Öğretmen	40/E	Emekli polis Yüksekokul	Ev hanımı İlkokul	Hizmetli İlkokul	İnşaat ustası İlkokul
Tarım İşçisi	42/E	Çiftçi Ortaokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi Bilinmiyor	Çiftçi İlkokul
Tarım İşçisi	35/E	İnşaat ustası İlkokul	Ev hanımı Okuma yazma bilmiyor	Çiftçi Okuma yazma bilmiyor	Çiftçi Okuma yazma bilmiyor
Tarım İşçisi	54/E	Çiftçi İlkokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi Okuma yazma bilmiyor	Çiftçi Bilinmiyor
Tarım İşçisi	35/K	Çiftçi İlkokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi İlkokul	Çiftçi Bilinmiyor
Tarım İşçisi	40/K	Çiftçi/İnşaat işçisi İlkokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi Bilinmiyor	Hayvancılık Okuma yazma bilmiyor
Tekstil İşçisi	46/K	Serbest meslek İlkokul	İşçi İlkokul	Serbest meslek İlkokul	Esnaf Ortaokul
Tekstil İşçisi	49/E	Esnaf Ortaokul	Ev hanımı İlkokul	Bilinmiyor	İşçi Ortaokul
Tekstil İşçisi	43/E	Serbest meslek İlkokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi Okuma yazma bilmiyor	Çiftçi Okuma yazma bilmiyor
Tekstil İşçisi	37/E	Memur Lise	Ev hanımı Ortaokul	İnşaat ustası İlkokul mezunu	İmam Lise
Tekstil İşçisi	39/K	İnşaat işçisi İlkokul	Ev hanımı Okuma yazma bilmiyor	Çiftçi Okula gitmemiş	Çiftçi Okula gitmemiş
İnşaat İşçisi	43/E	İnşaat işçisi İlkokul	Ev hanımı İlkokul	İnşaat ustası İlkokul	Çiftçi Okuma yazma bilmiyor
İnşaat İşçisi	39/E	İnşaat işçisi Ortaokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi İlkokul	İnşaat ustası Okuma yazma bilmiyor
İnşaat İşçisi	36/E	İnşaat işçisi İlkokul	Ev hanımı İlkokul	Esnaf İlkokul	Çiftçi Bilinmiyor
İnşaat İşçisi	39/E	Çiftçi Ortaokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi İlkokul	İnşaat işçisi/Çiftçi
İnşaat İşçisi	42/E	Çiftçi İlkokul	Ev hanımı İlkokul	Çiftçi İlkokul	Çiftçi İlkokul

Araştırmaya katılan kişilerin anne ve babaların ve geniş ailelerini kapsayan büyükbaba ve büyükannelerinin meslekleri ve eğitim durumlarına ilişkin mezuniyetleri Tablo 4.3.2’de gösterildiği gibidir. Araştırmaya katılanlardan iki

doktor ve bir mühendis Samsun dışında farklı illerde hayatını sürdürmüş, meslek tayini ile Samsun'da yaşamaya başlamıştır. Tarım işçilerinin tamamı Samsun iline bağlı farklı köylerde yaşamaktadır. Bununla birlikte tarım işçilerinin hayatlarının büyük çoğunluğu köylerde geçmiştir. A alışveriş, sağlık imkânlarına erişim ve sosyal faaliyetler ve akraba ziyaretleri amacıyla ayda en az bir kere Samsun'a geldiklerini, katılımcıların çoğunluğu belirtmiştir. Yalnızca bir tarım işçisinin Samsun'a gelip gitme sıklığı diğerlerine göre daha seyrek. Baba mesleklerine bakıldığında; doktor, mühendis, öğretmen, esnaf, emekli işçi, serbest meslek çalışanı, inşaat işçisi gibi meslekler görülmektedir. Bu meslekleri icra eden babaların 15'i ilkököl mezunu, 6'sı ortaokul, 2'si yüksekokul, 2'si lise, 4'ü lisans, 1'i yüksek lisans mezunudur. Annelerin mesleğine bakıldığında; diş hekimi, emekli bankacı, işçi ve öğretmen meslekleri görülmüştür. Bunlardan 19'u ilkököl mezunu, 4'ü ortaokul, 3'ü lise, 1'i yüksekokul, 1'i lisans, 1'i de yüksek lisans, 1'de okuma yazma bilmiyor/okula gitmemiş olarak belirtilmiştir. Büyükbaba ve büyükanne mesleklerine bakıldığında genel olarak ilkököl ve ortaokul mezunu ve okuma yazma bilmeyen/okula gitmemiş kişiler oldukları göze çarpmaktadır. Sadece bir doktor katılımcının büyükannesinin yüksekokul mezunu öğretmen olduğu görülmüştür.

Tablo 4.2.'de yer verilen üçüncü kuşak oluşturan katılımcıların büyükbaba ve büyükannelerinin meslekleri ve eğitim durumları ile ilgili bir karşılaştırma ve değerlendirme, ancak dönemin şartları ve eğitim koşulları dikkate alınarak yapılabilir. Dolayısıyla bu araştırmada birinci kuşağın dönemsel koşullarının farklılığı ve eğitim olanaklarının azlığı dikkate alınmış sadece bilgi edinmek amacıyla çalışmaya dahil edilip katılımcılara anne ve babalarının ebeveynleri ile ilgili sorular sorulmuştur. Anlamlı bir karşılaştırma yapılması hedeflenen ve değerlendirmeye alınan ikinci ve üçüncü kuşak arasındaki ilişkidir.

Görüşmeye katılan katılımcıların anne babaları ve onların da babalarının eğitim düzeyi karşılaştırması yapıldığında, ilk kuşak olarak adlandırabileceğimiz neslin eğitim düzeyi ile ikinci kuşağın (katılımcıların anne ve babası) eğitim düzeyi arasında farklılıklar görülmüştür. Fabrika işçisi olan bir babanın doktor olan oğlu, ilkököl mezunu olan bir babanın diş hekimi olan kızı, ilkököl mezunu bir babanın mühendis olan oğlu ve yine ilkököl mezunu olan bir babanın öğretmen bir kızı olduğu görülmektedir. İkinci kuşağı kapsayan bu değerlendirme eğitimle elde edilen imkânların kültürel sermayeyle avantaja çevrildiğini göstermektedir. Bununla birlikte

görüşme yapılan kişilerin çoğu ailelerine ve üçüncü kuşak akrabalarına göre de sınıfsal olarak farklılık göstermektedir. Öğretmen katılımcı kendi çabası ve imkânları ile yaptığı tercihlerle ailesinden farklı bir hayatının olduğundan bahsetmiştir:

“Ben küçük bir ilçede büyüdüm. Çocukken çok fazla imkânımız yoktu. Babam işçiydi. Okumamızı çok isterdi kardeşlerimle, iki tane de kardeşim var benden küçük. Tek ben meslek sahibi oldum mesela babam o yüzden midir yoksa ilk çocuk olduğum için mi bilmem çok üstüme düşer. Okuduğum için çok mutlu olmuştum. Her zaman bizim gibi olma bir mesleğin olsun derdi bana. Maddi yönden sıkıntı çektiğimiz zamanlar oldu çünkü çok.”(K12, 40 yaşında, Öğretmen)

Aile eğitimi ile edinilen habitus, sınıfsal kodların alınmasında temel önem taşır. Öğretmen katılımcının babasının “bizim gibi olma” söylemi, sınıfsal konuma ait öğretilerin ve yaşam tarzının tekrar edilmemesine dair bir uyarı niteliğindedir. Ailenin kültürel ve sosyal yatkınlıkları, bireyin ailede kazanacağı temel eğilimleri de belirler. Sanatla ilgilenen, kitap, gazete vb. okuyan, bir kütüphaneye sahip olan, tatile çıkan, belgesel ya da eğitsel programları seyreden ailelerden gelen çocuklar, eğitimle bağlantılı olarak diğerlerinin aşına olmayabileceği farklı deneyimlerin yanı sıra dil becerileri inşa ederler. Böylece, okul kültürüne uyum sağlamalarını kolaylaştıracak ve dolayısıyla da eğitim kurumlarının farklı aşamalarında başarılı olmalarına olanak tanıyacak kültürel bilgi deposuna, hal ve tavırlara, konuşma üslubuna en genel anlamda da hayatlarının yörüngesini ifşa eden kalıcı bir yatkınlığa; yani, bir habitusa sahip olurlar. Kültürel sermayenin edinilmesi ve aktarılması habitusun oluşumunun temel bir parçasıdır ve bu oluşum Bourdieu’nün “aile içi” olarak adlandırdığı etkilerle ve bireyin “sınıf koşulları”na dayalı deneyimleriyle ortaya çıkmaktadır (Yanıklar, 2010: 125). Mühendis katılımcı, eğitim sürecindeki aile desteği ile ilgili şu söylemlerde bulunmuştur:

“Ailem her zaman destek olmuştur. Hatta ben resim yapmayı çok severim. Yeteneğim de vardı. Lise sonda artık sınav stresinden ben baya rahatsızlıklarım olmuştum. Annem babam da evde resim yapabileceğim biraz rahat hissedebileceğim bir ortam hazırlamıştı bana. Onların yönlendirmesiyle biraz daha iyi hissettim tabi ki kendimi. 13-14 yaşlarımda da annem bir hobim olsun diye müzik kursuna göndermişti beni. Çok geliştirmedim kendimi ama gitar çalmıştım o zamanlarda.” (K9, 36 yaşında, Mühendis)

Bir diğer Doktor katılımcının ise evdeki aile yaşantıları ile ilgili söylemleri bu teoriyi destekler niteliktedir:

“Annem ve babam bilinçli insanlardır. İkisi de hekim, yoğun çalışırlardı. Benim bakıcım vardı. Çok vakit geçiremezdik ama evde olduklarında mutlaka bir şeyler yapardık. Birlikte kitap okurduk, film izlerdik ya da beni sık sık ilgimi çekecek filmlere, sinemaya götürürlerdi. Mesleğimi seçerken de onların yaşantılarını örnek aldım belki de öğrendiğim hayatı seçtim diyorum.”(K3, 40 yaşında, Doktor)

Araştırmaya katılanların aile yapısı ve sosyo-ekonomik koşulları ile birlikte kültürel sermayeleri bireylerin eğitim süreçlerinde, meslek edinme koşullarında önemli bir yere sahiptir. Evde kitap okuyan anne-baba, kültürel ve sanatsal faaliyetler için imkân yaratılan evlerde, kültürel sermayede sanata ve kültürel faaliyetlere yatkınlık daha fazla olacaktır. Ailede kazanılan bu öğretiler ileride bireyin yaşamında sanatsal eğilimlerini, tüketim alışkanlıklarını da etkileyecektir. Kültürel sermayenin toplumsal yeniden üretim mekanizması, aile içinde bireylerin yetişme koşullarının, edinilen alışkanlıkların kendi hayatlarında da devam ettirmesini sağlar.

4.3.1. Eğitimin Yeniden Üretimi: Nesilden Nesile Eğitim Düzeyi

Bourdieu’ya göre, eğitim sisteminin eşitsizlikleri üretmesi, sınıfsal bir nitelik taşımakta ve toplumsal yeniden üretim sürecine sistematik bir katkı sağlamaktadır (Bourdieu ve Passeron, 2015a: 37). Bireyler aileden ve çevreden edindiği kültürel kodlar ile eğitim sürecine katılır ve eğitim süreçlerine ailelerinden aldıkları kültürel sermayenin hacmine göre avantajlı ve dezavantajlı olarak dahil olurlar.

Bireylerin anne ve babaların mesleğine göre yükseköğretime erişim şansları farklılık göstermektedir. İşçi sınıfı çocuklarının eğitim süreçlerindeki düşük erişim oranlarının, ailenin eğitim düzeyi, başarı düzeyi düşük okullara devam etme ve aileden destek görememe gibi etkenlerle ilişkili olduğu görülür (Bourdieu ve Passeron, 2015b: 14). Katılımcılar arasında tarım işçisi, tekstil işçisi ve inşaat işçisi katılımcıların anne ve babalarının ve onlarında anne ve babalarının eğitim düzeylerine bakıldığında, mezuniyet durumlarında büyük bir sıçramanın yaşanmadığını, birinci kuşak dediğimiz büyükanne ve büyükbabadan oluşan grubun genel olarak ilkokul mezunu olduğu veya sadece okuma yazma bildiği ya da hiç okuma yazma bilmediği söylenmiştir. İkinci kuşağı temsil eden işçi bireylerin anne babaları ise, eğitim düzeyleri ilkokul ve ortaokul eğitim düzeyindedir. Üçüncü kuşak bireylerin (katılımcıların) eğitim düzeylerine bakıldığında ise benzer eğitim düzeylerine yani anne ve babaların ve birinci kuşağın eğitim düzeyleriyle benzerlik gösterdiği görülür. Dolayısıyla eğitim düzeyleri kuşaklar arası yeniden üretilerek tekrar etmiş ve kuşaktan kuşağa kültürel sermaye ile aktarılmıştır.

4.4. Katılımcıların Tüketim Alışkanlıkları

Bourdieu, farklı tüketim kültürlerinin varlığının altının çizer. Bourdieu, bir anlamda yüksek ve popüler kültür kavramlarının yerine kullanabileceğimiz sembolik sermaye, ekonomik sermaye ve kültürel sermaye kavramları ile gündelik hayatı inceler. Ekonomik sermaye ile kişinin sahip olduğu lüks ev/araba gibi maddi ürünleri ve bunlara ulaşma şanslarını ele alan Bourdieu, kültürel sermayeyi ise, kişinin elde ettiği eğitim düzeyi ve kitap okuma, tiyatroya gitme, klasik müzik dinleme gibi kültürel ürünlere sahip olmayla ilişkilendirir (Zorlu, 2009: 54). Tüketim metaları aynı zamanda yaşam tarzını da yansıtan bir alanı ifade eder. Birey yaşam tarzını inşa ederken hem kendini hem de tükettiği nesneleri de sınıflandırır. Kendi beğeni ve tercihlerine göre, ekonomik ve kültürel sermayesine göre tüketim nesnelerini belirler.

Tüketim alışkanlıkları meslek sahibi bireylerin aylık gelirleri ile direkt olarak bağlantılı olduğundan, kişinin harcamaları da ekonomik seviyesine uygun olarak gerçekleşecektir. Tüketim tercihlerinde yeme içme alışkanlıkları, alışveriş yapılan yerler ve tercihleri, günümüz teknolojisi ile online alışveriş yatkınlıklarını belirlemeye yönelik sorular sorulmuştur. Araştırmaya katılan katılımcıların aylık gelirleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Katılımcıların yalnızca kendi mesleklerine ilişkin maaşları esas alınmıştır. Yukarıda belirtilen tüketim tercihlerine yönelik, katılımcıların ortak söylemlerinden yola çıkılarak temalar oluşturulmuştur ve tartışma bu temalar üzerinden yapılacaktır.

Tablo 4.3. Katılımcıların Aylık Geliri

MESLEKLER	CİNSİYET	AYLIK GELİRİ
Doktor	E	17.000
Doktor	E	20.000
Doktor	E	25.000
Doktor	E	15.000
Doktor	K	13.000
Mühendis	K	14.000
Mühendis	K	12.000
Mühendis	E	16.000
Mühendis	E	18.000-20.000
Mühendis	E	10.000
Öğretmen	K	7.000-8.000
Öğretmen	K	6.000-8.000
Öğretmen	E	6.500
Öğretmen	E	6.000-7.000
Öğretmen	E	7.500-8.000
Tarım İşçisi	K	3.500-4.000
Tarım İşçisi	K	2.500-3.000
Tarım İşçisi	E	4.000-4.500
Tarım İşçisi	E	3.000
Tarım İşçisi	E	3.000-4.000
Tekstil İşçisi	K	4.250
Tekstil İşçisi	K	4.250
Tekstil İşçisi	E	4.250
Tekstil İşçisi	E	4.250
Tekstil İşçisi	E	4.250
İnşaat İşçisi	E	4.000-5.000
İnşaat İşçisi	E	5.500
İnşaat İşçisi	E	5.000
İnşaat İşçisi	E	4.800
İnşaat İşçisi	E	4.250

4.4.1. Dışarıda Yemek Yeme Alışkanlığına Yönelik Bulgular

Katılımcıların aylık gelirleri belirlendikten sonra tüketim alışkanlıklarına yönelik ilk olarak “Dışarıda ne sıklıkla yemek yersiniz?” sorusu sorulmuş ve verilen cevaplar dikkate alındığında dışarıda yemek yemenin, bazı katılımcılar tarafından sadece ihtiyacı gidermek için tercih edildiği görülürken, bazı katılımcılar için aileleri ve arkadaşları ile vakit geçirmenin bir yolu olduğu, bazıları için ise ekonomik yetersizlik ve zaman ayıramamadan dolayı tercih edilemeyen bir faaliyet olduğu ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle benzer görüşlerde birleşen katılımcıların görüşlerine yer verilecektir.

4.4.2. Dinlenme Aracı: İş Yeri Dışında Yemek Yemek

Araştırmaya katılan katılımcıların dışarıda yemek yeme alışkanlıkları mesleki faaliyetlerinin sağladığı imkânlar dâhilinde daha tercih edilebilir olmaktadır. Genel olarak çalışma saatleri uzun olan ve çalışma yerine yakın olan yerleri tercih eden Doktor katılımcılar yemek yedikleri zamanları arkadaşlarıyla vakit geçirdikleri alanlar olarak tanımlamıştır. Doktor katılımcı, düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Genellikle her gün dışarıda yemek yeriz. Hastane içerisinde tercih etmiyoruz. Sahildeki kafelere gideriz, rahat ve arkadaşlarımızla oturup rahat yemek yiyerek sohbet edebileceğimiz yerleri tercih ediyoruz. Arkadaşlarla çıkıp dışarıda yemek bile bu işin stresinden uzaklaşmak için bile bir araç aslında, biraz rahatlıyoruz, dinlenmiş oluyoruz.” (K3, 39 yaşında, Doktor)

Bir diğer öğretmen katılımcı mesai saatlerinde öğle arasını değerlendirmek istediğinde dışarıda yemek yediklerini ifade etmiştir:

“Okula yakın çok güzel bir kafe var oraya gideriz öğle araları. Beğenmediğimiz bir yemek olduğunda kadın arkadaşlarla orada buluşuruz. Hem dışarıda yemek yemiş oluyoruz hem de bir arada vakit geçiriyoruz. İş dışında pek buluşmak bazen mümkün olmuyor yoğunluktan en azından öğle arası boşlukta birlikte bir şeyler yapmış oluyoruz.”(K11, 38 yaşında, Öğretmen)

Farklı mesleki faaliyetlerin çalışma saatlerinde belirlenen öğle arasını kapsayan en az bir saatlik zaman dilimi, çalışanların hem rahatlayıp dinlendiği hem de arkadaşlarıyla vakit geçirdiği bir faaliyet alanını kapsadığı görülmektedir. Doktor katılımcılar daha çok hastane imkânlarından dolayı dışarıda yemek yemek istediklerini belirtirken ve dışarıda yemek yeme sıklığı bu açıdan daha fazlayken, öğretmenler daha çok sosyal yönünü dikkate alarak öğle arası dinlenme zamanını

arada yapılan bir faaliyet olarak arkadaşlarıyla birlikte geçirdiklerini ifade etmişlerdir. “Dışarıda ne sıklıkla yemek yersiniz?” sorularına verilen cevaplarda sıklıkla iş yerlerinde ya da iş yerine yakın konumları tercih eden katılımcıların verdiği cevaplar, dışarıda yemek yemenin dinlenmenin bir aracı olduğunu göstermektedir.

Dışarıda yemek yemenin bir diğer boyutu da sosyal bir aktivite, ev dışında yapılan bir faaliyet olarak algılanmasıdır. Katılımcıların verdiği cevaplara bakıldığında dışarıda yemek yeme sıklığı mesleklere göre de farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir.

4.4.3. Sosyal Bir Aktivite: Aileyle ve Arkadaşlarla Yemek Yemek

Katılımcılara dışarıda yemek yeme alışkanlıkları ile ilgili sorulan soruda, yemek yemek için dışarının tercih edilmesinin amacının ailesiyle sosyalleşme faaliyeti olarak görüldüğü ortaya çıkmıştır. Mühendis katılımcı yemek yeme sıklığı ile ilgili görüşünü şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ayda iki ya da üç kere dışarı çıkıp yemek yerim. O da haftasonu çocuklarla dışarı çıktığımızda olur. Onlarla vakit geçirirken dışarıdaysak yemek yeriz. Genellikle onların istediği yere, istedikleri şeyleri yiyebilecekleri yerlere gideriz. Gittiğim yerlerin çocuklara uygun olmasına ve aile restorani olmasına dikkat ederim.”(K9, 36 yaşında, Mühendis)

Öğretmen katılımcı ise, arkadaşlarıyla buluşmanın bir aracı olarak bir restoranda faaliyet yapmaktan keyif aldığını dile getirmiştir:

“Ayda bir aslında mutlaka dışarıda yemek yemiş oluyorum. Bizim liseden kızlarla gün grubumuz var. Onlarla bir restorana gider hem günümüzü yaparız hem de oturur, yer içer, sohbet ederiz. Onun dışında eşimle bazen değişiklik olsun hadi bugün evde yemeyelim der dışarıda yeriz. Hem ailecek vakit geçirmiş oluruz. O yüzden ayda bir diyebilirim bazen de iki ya da üç kere dışarıda yemek yiyorum sanırım.” (K12, 40 yaşında, Öğretmen)

Sosyal bir aktivite olarak dışarıda yemek yeme alışkanlığı olan katılımcıların genel olarak gelir durumu iyi olan meslekler içerisindeki katılımcılardan oluştuğu göze çarpmaktadır. Gelir düzeyi düşük katılımcıların dışarıda yemek yeme sıklığı, gelir düzeyi yüksek katılımcılardan görece daha düşüktür. İş imkânları dâhilinde dışarıda yemek yeme sıklığının fazla olmasını (doktorların diğer mesleklere göre mesai saatlerinde daha fazla dışarıda yemek yediği gözlemlenmiştir) dikkate almadığımızda, sosyalleşme faaliyetinin bir parçası olarak arkadaş grubuyla buluşma

aracı, aile ile geçirilen zamanda yapılan bir faaliyet olarak görüldüğü anlaşılmıştır. Ancak gelir düzeyi düşük meslek gruplarının (ortalama aylık geliri 5.000 altı olanlar ve asgari ücret çalışanları) dışarıda yemek yeme alışkanlığını sosyal bir faaliyet olarak değerlendirdikleri, ancak çok fazla dışarıda yemek yemediklerini ifade etmişlerdir. Hayat pahalılığı ve ekstra aile giderlerinin bu faaliyete çok fazla imkân tanımadığı dile getirdikleri görüşler olmuştur. Buradan hareketle düşük gelir seviyesindeki katılımcıların dışarıda yemek yeme alışkanlıkları ile ilgili ortaya çıkan söylemlerine de yer vermekte fayda vardır.

4.4.4. Dışarıda Yemek Yemek Artık Bir Lüks!

Ekonomik sermayeye göre belirlenen yaşam tarzları Bourdieu'nun da deyimiyle diğer sermaye türleri ile de ilişkili olarak karşımıza çıkar. Bourdieu'ya göre (2015: 255) yaşam tarzını ve belirli pratikleri oluşturan habitus, belirli tüketim tercihlerini ve beğenileri de yönlendirecektir. Ekonomik olarak gelir seviyesi daha düşük olan işçi sınıfının, yaşam tarzındaki farklılıklar da buna bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Dışarıda yemek yeme alışkanlıklarının diğer meslek gruplarında “dinlenme aracı” ve “sosyal bir aktivite” olarak tanımlanmasının dışında, işçi sınıfı için dışarıda yemek yemek farklı anlamları taşımaktadır. Tekstil işçisi katılımcının, dışarıda yemek yemeğe ilişkin verdiği cevap şu şekildedir:

“Ayda yılda bir dışarıda yemek yeriz. Çalıştığım için zaten dışarı çıkıp bir şeyler yapamıyoruz çok fazla. Bir de dışarıda yemek yemek bana biraz gereksiz gelir. Fazla pahalı, aynı yemeği evde de yapabiliyorsam dışarı çıkmam açıkçası.” (K21, 46 yaşında, Tekstil işçisi)

Bir diğer İnşaat işçisi katılımcısı ise çalışma saatlerinde dışarıdan yemek yediğini ancak restorana gitme sıklığının çok nadir olduğunu ifade etmiştir:

“Dışarıya özellikle çıkıp yemek yemem de, isteyken dışarıdan yemek söyleriz gelir. Onun dışında üç dört ayda bir gideriz yemek yemeğe o da mecbur kaldıysak falandır. Dışarıda yemek yemek önceden daha ucuzdu artık çoluk çocuk gitmek çok zor. Artık bir lüks haline geldi. Valla gidemiyoruz, hayat şartlarından.” (K29, 39 yaşında, İnşaat işçisi)

Asgari ücret ile geçinen kesim için dışarıda yemek yemek artık bir lüks olarak ve ekstra bir gider olarak görülmektedir. Diğer katılımcılar da dışarı çıktıklarında genellikle sakin restoranları, yemeyi sevdikleri şeyleri yiyebilecekleri yerleri tercih ettiklerini ve spesifik bir restoran tercihleri olmadığını belirtmişlerdir. Bir tüketim pratiği olarak görülen dışarıda yemek yeme alışkanlığı ve sıklığı, kişilerin gelir

seviyesine göre ve meslek durumlarının imkânlarına göre farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bireyler habituslarıyla benimsedikleri yaşam tarzlarıyla tüketimlerini, ihtiyaçlarına yönelik faaliyetleri belirlerler. Bourdieu'ya göre habituslar ayrı ve ayrıştırıcı pratikler doğurur ve bir işçinin yediği şey ve tüketimi ile sanayici patronun bunlara tekabül eden tüketimlerinden sistematik olarak farklıdır. Bunlar aynı zamanda sınıflandırıcı şemalardır. Farklı sınıflandırma ilkeleri, farklı görüş ve bölünme ilkeleri farklı zevklerdir (Bourdieu, 1995: 23). Bireyler kendi habitusları çerçevesinde içselleştirdikleri pratikler ile kendi yaşam tarzları ve ekonomik seviyelerine göre imkânlar yaratır ve bu imkânları değerlendirerek hareket eder. Dolayısıyla birey, kendi sosyal konumu itibariyle sosyalleşme pratiklerini, tüketim tercihlerini de bu konuma göre belirleyecektir.

4.4.5. Tüketimin Stilizasyonu

Bourdieu'ya göre farklı sınıflar farklı kültür tarzlarını tercih etseler de her sınıf kendi içerisindeki kültürel faaliyetleri, zevk ve tercihleri ile benzerlik gösterirler. Beğenilerin farklı pratikler bağlamındaki cisimleşmesi, müşterek sınıf-eksensli kültürel kalıpların oluşmasına sebebiyet verir ki, bunun sonucu “türdeş yaşam tarzları”dır. Her sınıf kendi habitusunu yaratır. Daha detaylı ifade edersek, sınıfsal konumun toplumsal failleri maddi zorunluluklardan kurtarma derecesi bir sınıfın habitusunu (kültürel faaliyetlerini) şekillendirir. Hayatın stilizasyonuna odaklanan orta sınıflar ile maddi zorunlulukların baskısı altındaki işçi sınıfı birbirine uzak kültürel biçimleri tercih edeceklerdir (Bourdieu, 2015: 17).

Bourdieu sınıflar arasındaki farklılığı açıklamak için yeme-içme alışkanlıklarına dikkat eder. Belirli yiyeceklerin bazı sınıflardan bireylerin sınıfsal konumunu temsil ettiğini ve bu yiyeceği tüketmenin sınıf tahakkümünü sağladığını düşünür. Üst sınıftaki bireyler hayat tarzları ve yeme-içme konusunda pahalılıktan kaçmamaları, lüks yerleri tercih etmeleri, sosyal bir faaliyet aracı olarak kullanmaları ile sınıfın stilizasyonunu yansıtır. Artık o davranış ya da faaliyetler belirli bir sınıfın üslubu haline gelir. Bu çalışmada meslek gruplarına göre yapılan ayırmda, “yüksek itibarlı” mesleklerin ekonomik sermayeleri ile kültürel sermayeleri dikkate alındığında üst sınıfı temsil ettiğini, “düşük itibarlı” mesleklerin ise gelir seviyesi ve kültürel sermaye pratikleri dikkate alındığında alt-orta sınıfı temsil ettiği görülür. Dolayısıyla tüketim pratiklerine yönelik ortaya çıkan ifadelerde, katılımcıların kendi sınıfsal fraksiyonları ile örtüşen cevapları sınıfın stilizasyonunu yansıtır. Tüketim

pratiklerine bakıldığında düşük gelir seviyesine sahip katılımcıların dışarıda yemek yeme tercihlerinin alışkanlık olmadığı, mecburiyetten ya da çok nadiren dışarıda yemek yedikleri görülür. Ayrıca, gelir seviyesi yüksek sınıflarda olduğu gibi bu faaliyete -sosyalleşme, dinlenme aracı- gibi anlamlar yüklemedikleri de görülür.

4.5. Katılımcıların Alışveriş ve Diğer Harcamalarına Yönelik Bulgular

Katılımcıların çoğunluğu alışveriş mekânı olarak en çok AVM, butikler, çarşı ve pazarları tercih etmektedirler. Giyim harcamalarının tutarı sorulan katılımcıların aylık harcamaları da meslek gruplarına göre benzerlik ve farklılık göstermiştir. Yüksek itibarlı meslek grubunda yer alan doktor, mühendis ve öğretmen grubu genel olarak alışverişlerinde AVM, butik ve online alışverişini tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Öncelikle ihtiyaca yönelik alışveriş yapan katılımcılar, bazen ihtiyaçları olmasa da beğendikleri, ilgi duydukları şeyleri aldıklarını ifade etmişlerdir. Tarım sektöründe çalışan katılımcılar ise, yaşadıkları yer kırsal ve şehir merkezine uzak olduğu için çok sık alışveriş yapamadıklarını, sadece ihtiyaçları olduğunda ilçeye gelip pazar ve mağazalardan alışveriş yaptıklarını dile getirmişlerdir. Özellikle kadın katılımcıların ev ihtiyaçlarını ve çocuklarının ihtiyaçlarını gözeterek alışveriş yapıklarını belirtmişlerdir. Mühendis katılımcının alışveriş ve harcamaları ile alakalı görüşü şu şekildedir:

“Genelde çocuklara kıyafet alırım alışveriş yaptığım zaman, çocukların kıyafetlerini mağazalarda bulamıyorum bazen internetten alırım hem daha çok seçenek var hem de fiyatı daha uygun olabiliyor. Çocuklar büyüdükçe kendimize öncelik veremiyoruz artık, ilk önce onların ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyoruz.”(K9, 39 yaşında, Mühendis)

Bir diğer tekstil işçisi katılımcı ise “Aylık giyim harcamalarınızın tutarı ne kadar?” sorusuna verdiği yanıt şu şekildedir:

“Aslında döneme göre değişir. Kışın daha çok oluyor mesela montu, botu derken baya harcama oluyor. Yazın daha az olur mesela. Ortalama 500-600 lira diyebilirim. İhtiyaca göre değişir ama.” (K21, 46 yaşında, Tekstil işçisi)

Katılımcıların ekonomik seviyelerine ve aylık gelirine göre harcama tutarlarında farklılıklar görülmüştür. Gelir seviyesi düşük olan meslekler daha çok ihtiyaçlarına yönelik harcamalara yer verirken, gelir seviyesi yüksek olan meslek çalışanların hobilerine, zevklerine yönelik harcamalarına da yer verdiği görülmektedir.

4.5.1. Hobilere Harcanan Gelir

Katılımcılara harcamalarının en çok hangi ürün gruplarına ya da hangi alanda olduğuna yönelik sorulan sorularda, farklı görüşler ve cevaplar alınmıştır. Doktor katılımcıya sorulan “Aylık giyim harcamalarınızın tutarı ne kadar?” sorusuna verdiği cevap diğer katılımcıların verdiği cevaplardan daha farklıdır.

“Ben kıyafete filan o kadar düşkün değilimdir. Giyindiğim zaman tabi ki kaliteye, markaya önem veririm ama modayı takip ederek alışveriş yapmam, kafa yormam, beğenirim alırım. Aylık giyim tutarım 2.000 lirayı bulur. Ben tam bir motosiklet bağımlısıyım aslında. Bu aralar daha çok ona alışveriş yapıyorum. Hatta bir Türkiye turu hedefim var ona yönelik neye ihtiyacım varsa ona yatırım yapıyorum şu an tüm önceliğim o oldu.”(K2, 53 yaşında, Doktor)

Zevkler ve hobiler ekonomik sermayenin nerede nasıl kullanılacağını, neye yatırım yapılıp benimsenmiş yaşam tarzını yani habitusunu şekillendireceğini belirler. Mühendis katılımcı ise resim yeteneğinin hep var olduğunu ancak bunun üzerine eğilmeye öğrencilik hayatında ne zamanı ne de maddi imkânı olduğunu dile getirmiştir:

“Aslında harcamalarımın çok azını kendime ayırıyorum. Çocuklar ev giderleri derken, e zamanımız da yok. Ama geçen gün artık dedim ki kendim için bir şey yapıcım bu hayatta. Çok iyi resim yaparım ben, yeteneğim de vardır. Ama hiç üzerine eğilemedim biraz lisede bir şeyler karaladım, kulüplere katıldım, sonra unuttum gitti yeteneğimi. Özellikle eve kapandığımız zamanlarda tekrar hatırladım bir uğraş aradım kendime. Bir sürü resim malzemeleri, boyalar, tuval, palet falan her şeyi aldım koydum eve. Hatta evimin bir odası resim yaptığım bir oda oldu. Artık ona da baya bütçe ayırıp harcama yapıyorum. Bana da çok iyi geliyor.” (K9, 36 yaşında, Mühendis)

Ekonomik sermayesini, kültürel sermayenin pratiklerine ve beğenilerine harcayan katılımcılar, gelirlerini ve harcamalarını kültürel zevklerine yönelik stratejilerle harcarlar. Kültürel sermayeyi gerçekleştirmeleri, ekonomik sermayelerinin sağladığı imkânlarla ve beğeni ve zevklerinin de belirli alanlarda var olmasının bilinciyle olmuştur. Buradan hareketle araştırmaya katılan katılımcıların kültürel sermayelerini diğer sermaye ve habituslarıyla nasıl gerçekleştirdikleri, hangi ölçüde benzerlik ve farklılık gösterdiklerini açıklamak gerekir.

4.6. Katılımcıların Sosyo-Kültürel Faaliyetlere Katılımına Yönelik Bulgular

Bourdieu'ya göre her bir kültürel faaliyet sınıfsal karakterde olup toplumsal sınıfı yeniden-üreten şeyler olarak görülür. Böylece, ekonomik konum büyük ölçüde sınıfı belirlerken, kısmen ekonomik sermaye tarafından koşullandırılan kültürel sermaye de sınıfsal kesimleri yaratır (Bourdieu, 2015: 16). Her sınıfsal koşul da kendi habitusunu yaratarak, belirli alışkanlıkları, sanatsal faaliyetlere yatkınlığı, beğenileri ve zevkleri sınıf koşuluna çevirme eğilimindedir. Bu yüzden Bourdieu'nun teorisinde türdeş sınıflar benzer yaşam tarzlarına sahiptir (Bourdieu, 2015: 17). Bireylerin sanatsal faaliyetlere katılımları ve beğenilerinin oluşturduğu estetik zevkleri ile sanata yakınlıkları bir faaliyette yer alma, müzik beğenisi, sanat yeteneği ile ilgili bize fikir verir. Bu çalışmada da katılımcıların estetik zevk ve tercihlerine yönelik kültürel faaliyetlere katılımı, sanatsal unsurlara bakış açıları, varsa yeteneklerini ortaya çıkarmaya yönelik sorular sorulmuştur.

Araştırmaya katılan katılımcıların sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılımlarına yönelik yöneltilen sorularda katılımlarının farklılık gösterdiği açığa çıkmıştır. Kendilerini geliştirmek istedikleri herhangi bir sanat dalına yatkınlıklarının olup olmadığı, yine bu alanlarla ilgili kurs ve faaliyete katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Bununla beraber sanat ile alakalı faaliyetleri takip etme düzeyleri anlaşılmak istenmiş; sinema, tiyatro, opera gibi faaliyetlere katılımları analiz edilmiştir. Katılımcılar arasında; sanata ve kültürel faaliyetlere ilgi duyan, en az bir sanat dalıyla ilgilenen ya da geçmişte ilgilenmiş, sanata ilgi duymuş ancak maddi imkânsızlıklar ve zaman yetersizliğinden dolayı herhangi bir alana yönelemeyen ve sanat ile ilgili konulara ilgisiz ve hayatında çok fazla sanatla ilgilenmemiş meslek grupları ortaya çıkmıştır. Katılımcıların sanatsal ve kültürel faaliyetlere yönelik görüşlerini bu faaliyetler ile ilgilenme düzeylerine göre ayırmakta fayda vardır.

4.6.1. Sanat ile Yaşayanlar: “Sanat ile Kendimi Buluyorum”

Kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılım diğer sermaye türleri ile de ilişkili olarak ele alınmalıdır. Ekonomik sermayesi yüksek olan bireylerin sanatsal faaliyetlere katılımı görece ekonomik sermayesi düşük olanlara göre daha fazladır. Var olan ekonomik sermaye bireylerin, faaliyetlere erişiminde maddi imkânı yaratır. Ancak ekonomik sermayesi yüksek, kültürel sermayesi düşük olan bireylerin

ekonomik sermayelerini kültürel sermayelerinde işlevsel kullanmadıkları görülür. Araştırmaya katılan doktor katılımcı, ekonomik sermayesini kültürel faaliyet alanında nasıl kullandığını anlatmış, oluşan yatkınlığını çocukluk yıllarında edindiğini dile getirmiştir.

“Sinemaya sık sık olmasa da vaktim oldukça giderim. Vizyona giren filmleri takip ederim genelde sosyal medyadan, haberlerden. Eşim çok sever film izlemeyi genelde onun daha çok haberi olur böyle şeylerden. Operaya bir iki kere gittim. Takip etmek lazım bunları ama benim çok zamanım olmuyor maalesef. Çocukken küçük bir gitarım vardı. Annem almıştı. Müziğe çok yatkın bir kulağım varmış aslında ben bunu sonradan anladım. Ortaokulda biraz resme yöneldim. Karakalem çizdim bir şeyler. Karikatür yapmaya çalıştım kendi kendime. Aslında çok eğilmedim üstüne ama kendimi ben böyle şeylerle ifade ederdim. Bir nevi, kendimi buldum ben bu uğraşlarla. Yetenekli olduğumu biliyordum aslında arada hala bir şeyler çizerim. Gitarı baya oldu bırakalı ama elime aldığımda hala bir şarkı da olsa çalarım.” (K3, 40 yaşında, Doktor)

Bedenselleştirilen kültürel sermaye, çocukluktan başlayarak ailenin sosyal konumuna göre öğrenilen davranış biçimleri, dil alışkanlıkları, yazma stili, vücudunu farklı bağlamlarda kullanma tarzları gibi özelliklerle kazanılan sermayedir. Sınıfsal ayrıcalıklar sayesinde miras alınan, okul ile ilgili olmayan “serbest kültür” bedenselleştirildiğinde yetenek, yaratıcılık, duyarlılık gibi “kültürleşmiş yatkınlıklara” dönüşür (Göker, 2016: 526). Katılımcının çocuklukta edindiği yetenekler ve sanata duyulan ilgi ailenin kültürel sermaye üzerinde yapmış olduğu yatırım, bireyin sanata karşı duyduğu ilginin ve kendi bilincindeki yerinin farkına varmasını sağlamıştır. Bir başka mühendis katılımcı ise sanatsal ve kültürel faaliyetler ile ilgili yorumunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Ben hep bir şeylerle uğraşırdım. Resme yeteneğim vardır aslında çizim yaparım. Bana iyi gelir her zaman. Eğer hiçbir şey yapamıyorsa el sanatlarıyla alakalı bir şey yaparım. En basit, örgü öreri mesela. Elim boş kalınca ben sıkılıyorum. Hep bir şeylerle uğraşma isteğim var beni rahatlatıyor.” (K9, 36 yaşında, Mühendis)

Yine aynı katılımcı “Tiyatro, opera, konser gibi faaliyetlere katılır mısınız?” sorusuna düzenli olarak takip etmeye çalıştığını ve ilgi duyduğunu ifade etmiştir.

“Sinemaya son zamanlarda çok fazla gidemedim. Malum kapanmalardan dolayı filan. Ama öncesinde sıkı film takipçisiydim. Her ay çıkan filmlere gitmeye çalışırdım. Hala takip ederim ama daha çok internet üzerinden izliyorum. Operaya da bir iki defa gitme fırsatım oldu. Her program ilgimi çekmiyor. Hoşuma giderse giderim yine.” (K9, 36 yaşında, Mühendis)

Mühendis katılımcının “Bir şeylerle uğraşmam lazım, beni rahatlatıyor” ifadesi, yatkınlıklarını ve eğilimlerini benimsediğini ve içselleştirdiğini gösterir. Benimsenen yatkınlıklar artık ihtiyaç gibi hissedilir ve düzenli olarak tekrarlanırlar. Katılımcıların kültürel faaliyetlere yönelik var olan ilgisi, takip etme ve haberdar olma konusunda da alışkanlığının olduğunu gösterir. Bir olguya ya da bir unsura karşı duyulan ilgi ilk olarak kişinin kendi ilgi alanlarını ve yeteneklerini keşfetmesi ile ilişkilidir. Daha çok çocukluk döneminde ortaya çıkan benlik ailenin yönlendirmesi ve imkân sağlaması ile ileriki yaşamda sanata ve kültüre ilgisini de arttıracak bir etmendir. Ancak kültürel ve sanatsal faaliyetlere ilginin olmasıyla birlikte bunlara ayıracak zamanın ve imkânların da olması gerekir. Faaliyetlere katılım konusunda düzenli takip sağlayamadığını, ancak yeteri kadar ilgisi olsa da pek fırsat yaratamadığını dile getiren katılımcıların da görüşlerine değinmekte fayda vardır.

4.6.2. Sanatı İzleyenler: “Vakit Bulamayanlar”

Belirlenen meslek grupları arasından sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılımda izleyici olup ancak yetersiz zamandan dolayı katılamayan öğretmen katılımcı, sanatsal ve kültürel faaliyetlere ilgisinin olduğunu ancak gerekli koşulları yaratamadığı için düzenli hale getiremediğinden bahsetmiştir.

“Sinemayı severim ama çok sık gitmem. Geçmişte bir kere satranç kursuna gitmişim ama artık vaktimiz olmuyor böyle şeylere. Artık daha çok çocuklara öncelik veriyoruz. Biz çalıştığımız için öyle şeylere çok zamanımız kalmıyor ama çocuğumun bir sanat dalıyla uğraşmasını, kültürel faaliyetlere katılmasını destekliyorum.” (K12, 40 yaşında, Öğretmen)

Katılımcı kendisi için sanatsal ve kültürel faaliyetlere zaman yaratamamış ancak çocuklarına faaliyetlere katılımına yönelik yatırım yapmayı planlamaktadır. Bir diğer tekstil işçisi katılımcı ise, ev işleri ve çalışma yoğunluğundan dolayı herhangi bir sanat dalını takip edemediğini ve kültürel faaliyetlere katılımını gerçekleştirmediğini dile getirmiştir:

“Aslında çok isterim sinemaya çocukları götürürdüm. Onlar isterse vaktim olursa onları bazı etkinliklere falan götürürüm. Konserlere falan gittik birlikte ama çok zamanım olmuyor. İşten çıkarım, eve gidip yemek hazırlama, ev işleri ile zaman geçiyor o yüzden çok fırsat bulamıyoruz maalesef.” (K22, 39 yaşında, Tekstil işçisi)

Kültürel sermayenin pratiklere yansımalarının hem ekonomik sermayeye hem de zamana bağlı olduğu katılımcıların görüşlerinden anlaşılmaktadır. Çalışan bireylerin zamanının çoğunu işte ve ailesiyle birlikte dinlenme zamanında geçirdiğini göz önüne aldığımızda sanatsal ve kültürel faaliyetlerin takipçisi olsalar dahi katılım için yeterli zamanın bulunmasının da önemli bir faktör olduğu ortaya çıkmıştır.

4.6.3. Sanat ile Kesişmeyen Hayatlar

Bourdieu'ya göre çocuklukta ailedeki kültürel atmosfer ile okul geçmişi, sanatsal birikim ve deneyime dayalı eşitsizlikler arasında eşsiz bir bağ kurarken, kültüre olan düşkünlüğün düzeyini belirlemede temel bir işleve sahiptir (Arun, 2009: 26). Çocuklukta ailenin sanatsal ve kültürel faaliyetlere yönlendirme ve alınan eğitim, kültürel etkinliklere katılım isteğini etkileyen temel faktörler arasında yer alır. Eğitim kurumu, öğrencileri sorumlulukları bakımından eşit olarak algılayarak, aileleri tarafından sanatsal ve kültürel etkinliklere özendirilen ve yönlendirilen bireyler eğitimde daha avantajlı konuma sahiptir. Çünkü eğitimin öngördüğü kültürü, ailelerinde edinmiş olarak eğitime başlarlar. Dolayısıyla eğitim ve ailenin eğitim düzeyi ile kültürel sermayesi bireyin faaliyetlere ve sanata ilgisinin artmasında ve azalmasında önemli bir etkidir.

Sanatsal ve kültürel faaliyetlere yakınlık duymak dahası ondan hoşlanmak için bu faaliyetleri tanımak ve benimsemek gerekir. Tarım işçisi katılımcı, “Sanatsal ve kültürel faaliyetlere yönelik kurs ya da etkinliğe katıldınız mı?” ve “Sinemaya ne sıklıkla gidersiniz?” sorusuna verdiği cevap kültürel faaliyetlerin gündelik hayatında çok rastlanabilir bir olgu olmadığından uzun meşakkatli ve kendini “yeteneksiz” olarak tanımlamasına neden olmuştur. Katılımcının görüşleri şu şekildedir:

“Ben hayatımda hiç sinemaya gitmedim. Köyde yaşıyoruz zaten onun için merkeze gitmem lazım. Ama merak ederim aslında. Ama işte hayat şartları heralde hiç imkânım olmadı, götüren de olmadı. Sanatsal bir şey de bilmem. Benim arkadaşım vardı halk eğitim kurslarına gitti ama bir şey olmadı sonra. Bir ara ona heves ettim ama sonra işler güçler derken kaldı işte. Yeteneğim yoktu ama işte merak. Gitsem belki dikiş nakış kurslarına giderdim. Severim aslında ama yeteneğim yoktur öyle.” (K16, 35 yaşında, Tarım işçisi)

Katılımcının mekân olarak köyde yaşıyor olması da imkânlara erişimini zorlaştıran bir etkidir. Kültürel ve sanatsal faaliyetlere hiç katılmamış olması faaliyetler ile mesafeli olduğunu ve herhangi bir yorumunun da olmadığını göstermiştir. Kendi yeteneğine dair yabancılığı bu faaliyetlerin bilinmezliği ve

faaliyetleri deneyimlemekten kaynaklanır. Bir diğer inşaat işçisi katılımcı ise, sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılıma yönelik imkânlarının çalışma koşulları ve ekonomik yetersizlikten dolayı mümkün olmadığını dile getirmiştir:

“Yok abla biz bilmeyiz sanat falan. Bizim işimiz gücümüz çalışmak olmuş. Hem zaten vaktimizde yok ki. İstesem de gidemem. Sinemaya en son askerden gelince gittim. On on beş sene olmuştur. Filmi bile hatırlamam şu an sorsan. Hem zaten evi zor geçindiriyoruz ben şimdi gitmek istesem çoluk çocuk gideceğim. Evde beş kişiyiz maddi olarak da pahalı. Onlara pek bütçe ayıramıyoruz bu şartlarda çok zor.” (K27, 39 yaşında, İnşaat işçisi)

Katılımcının gelir seviyesinin düşüklüğü de kültürel ve sanatsal faaliyetlere katılımı ekonomik sermayenin etkisinin olduğunu göstermektedir. Ekonomik sermaye, bireylerin yatkınlıklarına ve eğilimleriyle (yani habituslarıyla) hareket etmelerine sağlayacak alanların da oluşumuna olanak tanır. Ekonomik sermayesi düşük ancak kültürel sermayesini çevresinin ve çocuklarının etkisiyle sürdürmek için çabalayan tekstil işçisi katılımcı düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

“Genelde kendim için sinemaya gitmedim. Kurs ya da faaliyetlere de katılmadım. Sadece çocukları birkaç kere sinemaya götürdüm çok istediler arkadaşları gidiyor diye onlar gitti. Yazın da konserler olur belediyenin onlara gideriz.” (K22, 39 yaşında, Tekstil işçisi)

Tekstil işçisi katılımcı, kültürel ve sanatsal faaliyetlere çocukları aracılığıyla tanımış ve aktif bir katılımcı olması da yine bir ebeveyn olarak çocukları vesilesi ile gerçekleşmiştir. Sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılım ile birlikte, katılımcıların tarihi ve kültürel yerleri ziyaret etme durumlarının da değerlendirmesi bu alanla ilişkili olarak ele alınmıştır.

4.6.4. Ekonomik Sermayeyi Seyahate Çevirenler: Kültür Gezginleri

Katılımcılara sorulan “En son ne zaman müzeye gittiniz?”, “Yaşadığınız şehirde hangi kültürel ve tarihi yerlerin olduğunu biliyor musunuz?” sorularına yaşadıkları yerler ile alakalı olarak tüm meslek grupları en az bir tarihi yeri bildiklerini ve ziyaret ettiklerini söylemişlerdir. Bununla birlikte tarihi yerleri ve müzeleri gezmek adına seyahat eden ve tatil planlayan iki katılımcı, kültürel gezileri sevdiklerini dile getirmişlerdir.

“Her yaz ya da iznimde mutlaka bir yere gideriz. Ben deniz tatilinden daha çok doğa gezilerini ve tarihi yerleri gezmeyi çok seviyorum. Bir rota belirlerim her yaz. Yol üstünde geçtiğim şehirlerde durur, oraların tarihi

yerlerini varsa müzelerini gezerim. En son Bursa’da müzeye gittim geçen yaz. Bu yaz için de aynı şekilde planlarım var.” (K1, 54 yaşında, Doktor)

“Eşimle tam bir gezgin ruhumuz var. Hatta ileride karavan alma hayali kurduk. Şehir şehir gezip kültürel geziler yapmak çok istiyoruz. Her yıl onun için bütçe ayırırız. Şurayı gidip gezeceğiz deriz. Genelde her yaz tatile gideriz. Ama sene içerisinde de İstanbul’a gideriz genelde oradaki tarihi yerleri gezeriz. Ben ilk defa gittiğim şehirlerde mutlaka tarihi yerlerini gezerim.” (K13, 41 yaşında, Öğretmen)

Tarihe ve kültürel gezileri seviyor olmak bireylerin hayatlarında bu aktivitelere yer vermeye, seyahat planlamaya ve yatırım yapmaya da teşvik etmiştir. Ekonomik sermayenin yeni yerler keşfederek ve kültür gezileri yapmaya ayrı bir fırsat yaratarak bireylerin kültürel sermayelerinin etkinliğini bize gösterir.

4.7. Katılımcıların Beğeni, Zevk ve Tercihlerine Yönelik Bulgular

Beğeni; sahip olduğumuz, başkalarının gözünde ifade ettiğimiz, kendi kendimizi sınıflamamızdaki ve başkalarının bizi sınıflamasındaki her şeyin temelidir. Beğeni (ifade edilen tercihler), kaçınılmaz bir farkın pratik olumlanmasıdır. Beğenilerin ispatlanmak zorunda kaldıklarında, diğer beğenilere karşı bir retle kendilerini olumsuz bir biçimde olumlamaları tesadüf değildir. Konu beğeni olduğunda, her belirlenim, hiçbir şeyde olmadığı kadar yadsımadır ve beğeniler kuşkusuz her şeyden önce başka beğeniler söz konusu olduğunda, başkalarının beğenileri karşısında, tiksinti, dehşete düşme, derinden gelen bir tahammülsüzlüktür. Örneğin bedensel kozmetik, giyim veya ev dekorasyonu gibi nesnel ve öznel estetik konumlanmalar, tutulacak bir saf ya da korunacak bir mesafe olarak, toplumsal uzamda işgal edilen konumu sınama ya da olumlama fırsatlarıdır (Bourdieu, 2015: 90-93). Beğeniler, tüketim ve yaşam biçimi habitus mekanizmasında gerçekleşir. Karmaşık ve ince bir şekilde ayarlanmış habitus tanımı ile Bourdieu, sosyal yapı ve sosyal yapı ile beğeniler arasında işleyen ilişkilerin hiyerarşik ve doğrusal bir tasavvurunu bir arada sunmaktadır. Aslında bireysel habitus, daima sermayenin iki ana biçimi olan ekonomik ve kültürel sermayenin tanımladığı sınıf habitusu ile bir türdeşlik (yani homojenlik içerisindeki çeşitlilik) ilişkisi içerisinde. Sonsuza kadar uygulanabilir yaratıcı sınıflandırma aracı niteliğinden dolayı bireysel habitus, böylece sermaye biçimlerini yeniden üretmeye yardım etmektedir. Tüketim uygulamaları, kaynaklandıkları sosyal alanın özgül noktasındaki beğenilerin kültürel kökenini yansıtırken; beğeniler ise toplumsal mücadelelerin gerçekleştiği ve iktidar

uygulamalarının somutlandığı sınıflandırma sistemlerinde yer almaktadır. Böylece beğeni bir sembolik güç olarak ortaya çıkar (Çetin, 2018: 201).

Katılımcıların beğeni ve zevklerine yönelik bulgulara, film ve belgesel izleyiciliği, dinlenen müzik türü ve yüksek kültüre atfedilen klasik müzik dinleyiciliği ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir. Beğeniler, tercih edilen gündelik yaşam faaliyetlerine ait etkinliklerde görülme olasılığı en fazla olan yerdir. Çalışan katılımcıların iş dışındaki zamanlarını -işten eve geldiklerinde- TV izleme süreleri ile en çok neyi izlemeyi sevdikleri ve hangi tür filmleri izledikleri önemlidir ve boş zamanlarında, keyifli vakit geçirmenin bir yolu olarak dinlenme zamanında beğendiği ve zevk aldığı faaliyetleri yapma eğiliminde olacaklardır. Popüler kültürün ürünü olan müzik piyasası da dinleyicisini seçer. Dolayısıyla belirli bir tür müziğin dinleyicisi olmak kültürün yansıması olarak müziğe karşı aidiyet hissettirebilir. Burada dikkat edilmesi gereken müzik türlerini kimlerin dinlediği ve müzik hakkında ne düşündükleridir. Aynı mantık bilimsel bir kapıyı aralayan ve merak duygusunu tatmin eden belgeseller için de söylenebilir. Belgesel filmler, belirli konular üzerinde yapılan araştırmaların sonuçlarının estetik kaygılarla seyirciye yansıtılmasına dayanan sinema yöntemidir (URL5). Belgesel film izleyicisi olmak, bilim dünyasının dünyadaki gerçekleri nasıl açıkladığını merak ettirir. Dolayısıyla bilgi edinme ve öğrenme isteği belgesel sevmenin bir yoludur. Araştırmaya katılan katılımcılara, “Belgesel izler misiniz?”, “Ne tür belgeseller izlersiniz?” gibi sorular sorulmuş ve verilen cevaplarla, katılımcıların ilgi alanlarına yönelik ya da ilgilerini çeken belgeselleri izlemeyi sevdikleri görülmüştür.

4.7.1. Merak Edilen Dünya: Belgesel İzleyiciliği

Her meslek grubundan katılımcılara belgesel izleyiciliği ile ilgili sorular sorulduğunda, hemen hemen tüm katılımcıların belgesel sevdiği ve izlediği görülmüştür. Ancak belgesel izledikleri platformlar (TV, Netflix, web siteleri vb.) farklıdır. Belgesel izleyiciliği ile ilgili sohbet edilirken, “Belgesel sever misiniz?” sorusu sorulduğunda görüşmecilerden bazılarının yüksek derecede belgesel takipçisi olduğu anlaşılmıştır. Soru duyduğunda heyecanı ve izlediği belgesellerle alakalı yorumları gerçek bir belgesel sever olduğunu göstermektedir. Doktor katılımcının belgesel izleme alışkanlığı ile ilgili sözleri şu şekildedir:

“Ooo.. Ben belgesel sevmem mi özellikle hayvan belgesellerini, doğa belgesellerini çok severim. Tıpla alakalı, hastalıklarla alakalı da

belgeseller izlerim fırsatı buldukça. Çok hoşuma gidiyor ben seviyorum. Ben dizi falan izlemem TV’de böyle belgeseller, bilim kurgu tarzı şeyler izlerim. Vakti daha kaliteli geçirdiğimi düşünürüm.”(K2, 53 yaşında, Doktor)

Televizyon izleme alışkanlıkları ve televizyon izleyicisi olarak tercih edilen programlar kişilerin eğlence tercihinin ve beğenisini gösterdiğinden üst sınıflarda tanımlanan kişiler genellikle, üst sınıfa hitap eden, kültüre seviyesi yüksek programları tercih etmesi beklenmektedir. Doktor katılımcının bir belgesel izleyicisi olarak, ilgisi ve merak ettiği konular üzerine program tercihi yaptığı görülmektedir. Aynı zamanda kendi mesleğinin de belgesel filmlere konu ediliyor oluşu ayrı bir ilgisinin olmasına sağlamıştır ve kendi meslek habitusu ile örtüşen, kendi alanıyla ilgili programı izlemekten keyif aldığını dile getirmiştir. Bir başka Mühendis katılımcı ise belgesel izleme alışkanlığı ile düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Belgesel çok sık izlerim. Hatta akşam eve gittiğimde TV izliyorsam genellikle belgesel olur. Özellikle açarım izlerim. Ben en çok, büyük yapıların nasıl yapıldığına dair belgeseller oluyor, onları seviyorum. Herhalde inşaat mühendisi olduğum için. Zaten son zamanlarda da çok yaygın böyle programlar. Bir de gezmeyi ve tarihi kültürel dokuları da çok sevdiğim için sanırım, tarihi yerleri anlatan belgeselleri çok severim. Hatta ilgimi çeken yerleri eğer mümkünse en kısa zamanda gidip göreceğim yerler arasına eklerim.” (K6, 44 yaşında, Mühendis)

Katılımcının belgesel izleyiciliği ile uzmanlaştığı ve ilgisi olduğu alanları tercih etmesi tabi ki tesadüf değildir. Ancak burada izleme edimini nasıl yorumladığı önemlidir. Aynı zamanda katılımcının entelektüel yönünü temsil eden “tarihi ve kültürel dokuları” seviyorum ifadesi, boş zaman alışkanlıklarını da buna göre düzenlediğini gösterir.

Mesleğin oluşturduğu ilgiyle seçtiği belgeseller aynı zamanda mesleki habitusunun, eğilimlerinin yatkınlıklarının boş zaman aktivitelerine, eğlence mekanizması olarak TV alışkanlıklarına da yansıdığı görülmektedir. Bireylerin gün içindeki zamanının büyük bir kısmını kaplayan meslekleri, eve geldiklerinde sahip oldukları dinlenme zamanlarında da boş zaman aktivitelerinde de yine kendi meslekleri ve alanları ile ilgili programları izlemeyi tercih ettiklerini göstermiştir. Burada dikkati çeken bir husus da alanlara yönelik izlenen programların yine bu alanların ve mesleğin benimsenmiş ve sevilmiş olması ile ilişkili olduğunu da düşünmek gerekir. Dolayısıyla belirli alanlarda ve spesifik konularda yapılan belgesel filmleri izleyicisini ve takipçisini bu alanla alakalı bilgi edinmek isteyen ve

merak eden insanlardan bulacaktır. İşçi katılımcı ise belgesel izleyicisi olarak, kendi hayatıyla ilişkilendirebildiği şeyleri ve ilgisini çekerse izlediğini ifade etmiştir:

“Belgesel izlerim ama denk gelirsem. Her tür belgesel izlemem de en çok hayvan belgesellerini severim. Ama aslan kaplan değil, böyle arılarla ilgili, böceklerle ilgili belgeselleri severim. Çocukken çok ilgimi çekerdi böyle böcekler, kuşlar filan oradan kalma herhalde. Onun dışında özellikle açıp da izlemem. Denk gelirsem bakarım biraz.” (K19, 35 yaşında, Tarım işçisi)

Katılımcının belgesel izleyicisi olarak yine kendi ilgi alanına yönelik bir belgeseli izlemeyi tercih ettiği görülmektedir. Ancak gündelik hayatta kullanmadığı bilgiyi veren belgesel, bir meslek ediminin parçası olmadığından, sadece boş zamanlarında denk gelirse izlediği bir program olarak belgeseli tercih ettiğini göstermektedir. Bireyin boş zaman alışkanlıklarını da belirleyen ve zamanın nasıl geçirileceğine işaret eden kültürel sermayesi, TV programları ve belgesel izleyiciliği olarak da farklı tercihlerin olduğunu göstermiştir. Mühendis ve doktor katılımcıların belgesel izleyiciliği bir alana yönelik bilginin pekiştirilmesi ve bilmenin hazzı ile programın seyredilmesini içerirken, işçi katılımcının “denk gelirse” izlediği belgesel programı çocukluktan kalan bir merakının ürünü olduğunu düzenli bir şekilde takip sağlamadığını da göstermektedir. Dolayısıyla edinilmiş bir alışkanlık düzeninde ve takibi sağlanan bir unsur olarak “belgesel izleyiciliği” bilimle daha iç içe olan meslek gruplarında daha sık rastlanır bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.7.2. Herkes Dinler: Müzik Ruhun Gıdasıdır!

Özellikle son yıllarda teknolojinin gelişmesi ve müzik sektörünün medya ve çeşitli platformlar aracılığıyla dinleyiciye çok kolay ulaştığı günümüzde herkes gün içerisinde en az bir şarkı ya da bestelenmiş bir müzik eseri ya da melodiyi dinlemektedir. Yolda yürürken, araba sürerken, bir restoranda yemek yerken, çalışılan iş yerlerinde müzik rahatlatıcı etkisi olduğu düşünülerek tercih edilmektedir. Buradan hareketle, her bir katılımcının da müziğe ilgisinin olup olmaması dikkate alınmaksızın, müzik dinleme alışkanlıklarına yönelik “Müzik dinler misiniz?”, “En çok dinlediğiniz müzik türü hangisidir?” gibi sorular sorulmuştur. Katılımcıların hepsi günde en az bir defa müzik dinlediğini, özellikle müzik açmasa da kulağına bir yerden müzik sesi geldiğini, bazıları en çok arabada müzik dinlerken rahatladığını, bazı katılımcılar da yemek yaparken müzikle daha çabuk ve pratik iş yaptığını, “müziğin ritmini yakalayanlar” ise müzikle ilgisi olanlar ve müziğe daha profesyonel

bakarak müzikle en az bir enstrüman çalarak da yakınlık gösterdiğini dile getirmiştir. Doktor, mühendis, öğretmen ve işçi katılımcıların gündelik hayatlarındaki müzikle yakınlıklarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Müzik dinlerim tabi ki, şarkı da söylerim sözlerini biliyorsam. Evden eve iş yerinde özellikle açmam ama arabada giderken mutlaka açarım. En azından yol daha çabuk biter. Bir de trafik de geçen zamanın stresini azaltıyor da olabilir kimi zaman. Genelde pop diyebiliriz. Nostalji, Türk Sanat Müziği de dinlerim, bazen yabancı da dinlerim gençliğimizde ezberlediğimiz şarkılar vardı.” (K1, 54 yaşında, Doktor)

“Ben her gün müzik dinlerim. Çok bilinçli olarak yapmıyoruz aslında. Zaten artık her şey müzikli. Evde çocuğum açar öyle dinlerim. Ya da arabada giderken dinlerim. Bazen de evde iş yaparken arkadan bir ses olsun diye açarım hem eşlik eder, hem dinlerim. Genelde blues, rock bazen pop, ruh halime göre de yabancı ya da klasik müzik dinlerim.” (K5, 38 yaşında, Doktor)

“Müzik aslında benim hayatımda hep var olan bir şey. Üzülürüm şarkı dinlerim, mutlu olur şarkı dinlerim. Moduma göre her zaman bir müzik bulur dinlerim. Özellikle sabahları dinlerim ama gün içerisinde daha sonra vaktim olmuyor. Ama gün içerisinde mutlaka bir kere dinlerim. Genelde de pop, Türk Halk Müziği tarzı şeyler olur.” (K9, 36 yaşında, Mühendis)

“Ben moduma göre cazı çok severim kitap okurken böyle dinlendiren yağmur eşliğinde müzikleri severim onun dışında radyo severim hangi şarkıyı hangi şarkıcı söylüyor hiç dikkat etmem.” (K10, 36 yaşında, Mühendis)

“Genelde dinlerim. Her gün dinliyorumdur herhalde. Bazen müzik yarışma programlarını takip ederim hoşuma gider. Genelde türkü severim ben, halk müziği ve yerine göre de pop, eşim daha çok pop sever.” (K12, 40 yaşında, Öğretmen)

“Müzik dinlerim ama her gün değil. Arabaya binersen bir yerlere yolculuk yaparsak dinleriz. Ben en çok pop şarkılarını, slow şarkıları severim.” (K22, 39 yaşında, Tekstil işçisi)

“Bahçeye gittiğimde telefonum yanımdaysa telefondan açıp dinlerim. Söylerim de. Hem zaman geçer hem de daha eğlenceli olur. Genelde arabesk dinlerim ben, Müslüm Gürses mesela.” (K19, 35 yaşında, Tarım işçisi)

Katılımcıların müzik dinleme alışkanlıklarına yönelik dile getirdikleri cevaplar, tüm statüdeki katılımcıların genel olarak müzik dinleyicisi olduğunu bize gösterir. Müziğin kitle ve iletişim araçlarının ve teknolojinin yaygınlaşması ile birlikte her yerde oluşu, müziğe erişimi kolaylaştırmış ve herkesin gündelik hayatında yer verdiği bir unsur haline gelmiştir. Ancak müziğin de türleri vardır ve katılımcıların dinlemekten zevk aldıkları, tercih ettikleri müzik türleri birbirinden

farklıdır. Ancak her katılımcının sevdiği bir tarz ve dinlemeyi tercih ettiği ortamlar ve zamanlar olduğundan katılımcıların meslek ve statü fark etmeksizin birer müzik tüketicisi olduğu aşikârdır. Katılımcılar genel olarak müziğin onları rahatlattığını, zamanı daha eğlenceli geçirmek için bir araç olduğunu, duygu ve düşüncelerini de ifade etmenin bir yolu olduğunu ifade etmişlerdir.

Müzik zevkleri ve tercihleri arasında farklılık görülen farklı kategorideki katılımcıların da genel olarak pop ve arabesk müziği severek dinleyen ve duyguların ifade edilmesini öngören müzik yaklaşımları popüler kültür ekseninde değerlendirilebilir. Popüler kültür genel tanımı itibari ile, “yaygın olarak beğenilen ve tüketilen” anlamı taşımaktadır (Taydaş ve Sert, 2021: 142). Diğer bir ifade ile “hızlı üretilen ve tüketilen ögeler” olarak, gündelik yaşamda sıklıkla karşılaşılan, aşına olunan ögelerin benimsenmesi olarak düşünülebilir. Dolayısıyla özellikle işçi sınıfının ifade ettiği müzik yatkınlıkları, gündelik hayatın içerisinde aşına olunan müzikleri, sıklıkla çevrelerinde karşılaştıkları müzikleri ifade etmektedir. Ancak müzik yaklaşımında tercihleri konusunda farklılaşan grup klasik müzik dinleyicileridir.

4.7.3. Bir Meditasyon Pratiği: Klasik Müzik

Katılımcıların ekonomik ve kültürel sermayesi dikkate alındığında, ekonomik gelirin sağlamış olduğu gelir seviyesinin yüksek oluşu, kültürel sermayenin sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılım için öngördüğü pratiklerin de kolay bir şekilde elde edilmesini sağlamıştır. Genel olarak kültürel pratiklerin, gelir düzeyine bağlı olarak arttıkları oranda -tabi ki kültürel sermayenin limitleri dâhilinde- sahip ve pahalı araçlara (plak dinleme, piyano gibi bir müzik aleti çalma gibi) bağlı oldukları gözlemlenir (Bourdieu, 2015: 396). Genel bir eğilim olarak sosyal sınıflar arasındaki hiyerarşik ilişkilere paralel olarak dinlenen müzikler de benzer bir sınıflama ve hiyerarşiye tabi tutulmuştur. Öte yandan sıkça görülen dezavantajlı olarak etiketlenen bir toplumsal sınıftaki çocuklar çalgı eğitimi verilerek ya da klasik müzik konserine götürülerek *geliştirilmeye* çalışılmakta ve üst kültür ürünlerinden *nasiplenmeleri* sağlanmaktadır. Bu etkinlikler topluma hizmet, kalkınma, ilerleme gibi her dönemin geçer akçesi sloganları içerse de, alt metinde kültürel elitizmin güçlü bir yan etkisi olan müzikte beğeni hiyerarşisi kalıplarını işe koşmaktadırlar. Bu girişimlerin çoğunlukla *Devlet Senfoni Orkestrası* ya da *Devlet Opera ve Balesi* sanatçılarınca yürütüldüğü görülmektedir. Bu etkinliklerin ortak ve öncelikli amacı

çocuklara/topluma klasik müziği tanıtmak ve sevdirmek olarak belirtilse de, etkinlikte yer alan sanatçıların açıklamalarında klasik müziğin ve çok sesli müziğin üstünlüğüne dair ifadeler dikkat çekmektedir (Özmenteş, 2019: 141).

Çocuklukta müzik ile iç içe büyümüş, en az bir enstrüman çalmayı öğrenmiş ve müzik üzerine eğitimi desteklenmiş kişiler, gelir seviyesinin de sağlamış olduğu konfor ile müzik ile ilgili teorik bilgilere ve müzik kültürüne daha aşinadır. Kültürel sermayenin de pratiklere yansımada belirleyici bir unsur olan klasik müzik, dinleyicisini yine hitap ettiği kesime, kültürel yönden bu müziği benimsemiş ve takipçisi olan kişiler arasından seçecektir. Kültürel ürüne yakınlık duymak ve hoşlanmak için, hem ürünün kendisiyle tekrar tekrar karşılaşmak hem de ürünün bilgisine sahip olmak gerekir. Bu durumda kültürel ürünün kodunu çözmek asıl meziyettir. Kültürel bir ürünü, örneğin bir şiiri, resmi ya da senfoniye, beğenerek tüketmek, onu somut hale getiren kültürel kodun, uygun sermaye biçimiyle çözümlenmesini gerektirir ki bu meziyet aynı zamanda kültürel ürüne ilişkin malumata ve tüketim terbiyesine (habitus) sahip olunursa kendini gösterir (Wacquant, 2007: 66). Dolayısıyla kültürel kodun doğal bir aşinalıkla aileden ya da eğitimle alınması ile gerçekleşen kültürel eğilim benimsenip, içselleştirilecektir.

Katılımcılara sorulan “Klasik müzik dinler misiniz?” ve “Bu müzik türü hakkında ne düşünüyorsunuz?” sorusu katılımcıların müzik türünü anlamlandırış şekline ve karşılaşma sıklıklarına göre farklılık göstermiştir. Doktor katılımcı klasik müzik dinleyicisi olarak, kendisine hissettirdiklerini ve müzik türü ile ilgili bilgisini şu sözlerle aktarmıştır:

“Klasik müzik dinlerim. Hem de sıkça dinlerim. Ben çocukken dayımın yazlığına giderdik. Kendisi tam bir klasik müziği aşığıydı. Neredeyse bir sürü eseri tarihleriyle bilirdi. Yazlıkta gündüzleri hep son ses açık klasik müzik çalardı. Mozart, Beethoven, Schubert, Bach... Tüm klasikleri dinlemişimdir onun sayesinde. Ben de bazen evde açarım bir şeyler okurken. Arabada giderken de dinlerim özellikle uzun yolculuklarda. Bana eskiyi hatırlatır çocukluğuma götürür.” (K3, 40 yaşında, Doktor)

Doktor katılımcının çocukluğunda deneyimlediği anısı, klasik müziğe yakınlığını besleyen temel etkidir. Dinleyici olmanın eylem pratiği, klasik müziğin gündelik yaşamında da tercih edilebilir oluşunu sağlamış ve müzik üzerinde de bilgisini beslemiştir. Bununla birlikte mühendis katılımcı da klasik müzikle tanışıklığını şu şekilde dile getirmiştir:

Ben okulda alıştım diyebilirim klasik müziğe. Bizim kulüplerimiz vardı. Kulüpte arkadaşlarla çalışırken hep klasik müzik çalardı. Sonra bir zaman sonra fark ettim ki sınavlara çalışırken, proje ödevini hazırlarken falan elim hep klasik müziğe gidiyor. Klasik müzik dinlediğimde zihnim daha açık oluyor. O an güzel odaklanıyorum. Başka bir şey düşünmüyorum. Rahatlatıyor beni müziğin akışına bırakıyorum kendimi.” (K10, 36 yaşında, Mühendis)

Katılımcının üniversite hayatında daha çok deneyimlemiş olduğu klasik müzik, yaşam pratiklerine yansımış ve benimsenmiş bir kültürel ürün olarak müziğin gündelik hayatında tercih edilebilir bir müzik türü olduğunu bize gösterir. Katılımcı klasik müziğin “rahatlatan” etkisinden bahsetmiş ve zihni ve bedeni arındırma ve dinlendirme yöntemi olan meditasyon gibi “zihni açan” etkisini dile getirmiştir. Klasik müzik dinleyicisi olarak çok fazla yatkınlığı bulunmayan diğer katılımcılar da ortalama cevap olarak; müziğin rahatlatıcı, dinlendirici, sakin etkisinden bahsetmişlerdir. Katılımcıların klasik müzik hakkındaki görüşleri şu şekildedir:

“İş hayatımdan önce klasik müzik ders çalışırken çok verimli olduğuna inananlardanım klasik müzik de şu var sanki ben klasik müzik dinlemiyorum sadece rahatlatıcı, odaklanmamı daha çok sağladığını düşündüğüm için.” (K15, 41 yaşında, Öğretmen)

“Klasik müzik ben de herhangi bir şey uyandırmıyor bazen böyle dinlenmem filan gerekiyorsa bir şeyi düşünmemem gerekiyorsa klasik müzik dinliyorum. Rahatlatıyormuş gibi geliyor.” (K14, 69 yaşında, Öğretmen)

“Severim ama ben de duygu uyandırması gerekiyor. Güzel hissettirirse dinlerim.” (K12, 40 yaşında, Öğretmen)

Öğretmen katılımcılar klasik müziğin daha çok odaklandırıcı ve bir şey düşünmeleri gerektiğinde dinledikleri bir müzik türü olduğunu ifade etmişlerdir.

“Dinlerim. Yani, isim bilmem ama beni rahatlatır.” (K22, 39 yaşında, Tekstil işçisi)

“Dinlerim eskiye götürür. Ama çok dinlemem yani bilmem o kadar isimlerini falan. Ben bazen uyumadan önce açarım dinlerim rahat uykuya dalayım diye.” (K24, 43 yaşında, Tekstil işçisi)

Tarım işçisi ve İnşaat işçisi katılımcılar “Klasik müzik dinler misiniz?” sorularına “Hayır” cevabını vermişlerdir. Klasik müzik ile alakalı İnşaat işçisi katılımcının yorumu şu şekildedir:

“Valla abla ben klasik müzik Zeki Müren dinlerim. Başka bir de arabesk dinlerim. Başka bir şey dinlemem pek. Klasik müzik bilmem öyle.” (K30, 42 yaşında, İnşaat işçisi)

Katılımcıların klasik müzik ile aşinalığı ve tercih etmeleri bu yaşlarına kadar süregelen edimleri ve müziği benimseyip bir beğeni unsuru haline getirmeleri ile doğru orantılıdır. Araştırmaya katılan katılımcıların çoğu klasik müziğin bilinçli olarak eserleriyle dinleyen olmaktan ziyade, radyodan, TV’den duydukları kadarıyla bildiklerini ve genellikle dinlendirici ve rahatlatıcı etkisi olduğundan söz etmişlerdir. Kültür ürünü olan pratiklerin nesilden nesile aktarımıyla içselleştirme pratikleri gerçekleştirilebilir. Dolayısıyla katılımcıların kendi çocuklarına yönelik yaptıkları yatırımlar ileride çocuğun ailesinden aldığı kodlar ile birer eğilim ve yatkınlıklarıyla habitusunu oluşturacaktır. Katılımcıların kendi mesleki deneyimleri ve eğitim süreçlerindeki yorumları ile kendi ebeveynlik rolleri aracılığıyla nesilden nesile aktarımın nasıl sağlandığını anlamak gerekir.

4.8. Anne ve Baba Olmak: Bir Neslin İnşası

Kültürel sermayenin ilk olarak şekillendiği yer ailedir. Dolayısıyla anne ve babanın kültürel birikimi, eğitim durumları, kültürel sermayeyi şekillendiren ve bireyin habitusuyla yönlendirdiği ve inşa ettiği kültürel sermayesinin oluşumlarını etkilemektedir. Okul kurumu kültürel sermayenin dağılımına ve toplumsal uzamın yeniden üretilmesine katkı sağlar. Kültürel sermaye dağılımının yapısı, ailelerin stratejileriyle okul kurumunun özgül mantığı arasındaki bağıntı aracılığıyla yeniden üretilir. Aileler, kendi toplumsal varlığını, tüm güçleri ve ayrıcalıkları ile sürdürme eğiliminin harekete geçirdiği bünyelerdir (Bourdieu, 1995: 39).

Araştırmaya katılan katılımcıların evli ve çocuk sahibi olmaları kültürel sermaye aktarımının nasıl sağlandığını görmek amacıyla; çocuklarının eğitimlerine nasıl yatırım yaptıkları, çocuklarının okul tercihleri ve okuldaki başarı durumları ile ne derecede ilgili oldukları ve çocuklarını kültürel ve sanatsal faaliyetler konusunda nasıl yönlendirdikleri değerlendirilmiştir. Katılımcılara sorulan “Çocuklarınızın okul tercihinde neye dikkat ettiniz?”, “Çocuklarınızı herhangi bir kültür-sanat faaliyetine yönlendirdiniz mi?” soruları ailelerin kültürel sermaye aktarımlarını belirlemeye yöneliktir. Eğitimli ve kendisi de eğitimin içerisinde olan Öğretmen katılımcı, çocuğunun eğitim süreçlerindeki durumu ile ilgili düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Çocuğumu yeni bir okula göndereceğim zaman, öncelikle öğretmen kadrosuna, eğitimdeki başarı oranına ve imkânlarına çok dikkat ettim. Çünkü kızım, potansiyeli olan bir çocuktur. Ben de çok araştırdım. İçine çok kapanıktı mesela okulun psiko-sosyal servisi var mı varsa öğretmenleri bunu nasıl sağlıyor araştırdım. Her hafta okula giderim. Bir gün okuldan ben alırım o zaman da öğretmenleri ile görüşürüm. Haftalık durumunu takip ederim yani. Aynı zamanda özel ders ve etüt de alıyor okul dışında derslerin öğretmenleriyle de her ders sonu konuşuruz mutlaka.” (K11, 38 yaşında, Öğretmen)

Mühendis katılımcı ise çocuklarının eğitimleri ile ilgili çok fazla içeriğini sorgulayamadığını ancak eşinin yardımı ile maddi olarak her imkânı çocuklarına sağlamak istediğini dile getirmiştir:

“Ben çocuklarımla işin yoğunluğundan dolayı çok fazla ilgilenemiyorum açıkçası ama evde olduğum zamanda da ödevlerini yaparız. Soruları olduğu zaman direkt bana getirirler. Yardımcı olurum derslerinde. Birlikte pekiştirme olsun diye oyunlar oynayarak anlamalarını sağlarım. Ama anneleri daha çok ilgilenir ve üstüne düşer. Öğretmenleriyle telefonda konuşur. Bir durum olduğunda hemen danışır. Benden daha fazla takip eder eğitimlerini. Ben de elimden geldiğince destek olurum.” (K6, 44 yaşında, Mühendis)

Çocuklarıyla ilgili anne ve babalar, çocuğun eğitime entegre olma süreçlerini ve eğitimin de hayatın bir parçası olarak okulu sevmelerini ve benimsemelerini sağlar. Anne ve babanın çocukları ile birlikte eğitim süreçlerine katılmaları ve takip etmeleri, eğitime yönelik imkânların sunulması, okul başarısında aileleri ilgisiz çocuklara göre onları daha avantajlı konuma taşır. Dolayısıyla ailenin bu ilgisi ile eğitim hayatında ilgili olmayan anne ve babaların çocuklarının arasında da eşitsizlikler ortaya çıkacaktır. Bourdieu’nun deyimiyle, eğitim kurumu var olan eşitsizliklerin yeniden üretimini sağlar. Avantajlı konumda olanlar ve kültürel sermaye bakımından zengin çocuklar, ailelerinden aldıkları eğitimler ve yönlendirmeler ile okul eğitiminin kutsadığı eğitimi zaten ailelerinde hazır olarak, almış bir şekilde eğitim hayatına başlarlar. Okulda verilen örgün eğitimin dışında okul kültürüne entegre olan kültür ve sanat faaliyetlerine yönlendirmeler de okul başarısını besleyen bir etki olarak kültürel sermaye ve habitusun şekillenmesini ve hem aile hem de eğitimin de pekiştirmesi ile devamını sağlayacaktır. Doktor katılımcı, bir baba olarak çocuğunun eğitim hayatına yaptığı katkıyı her alanda da yapmaya çalışarak sağlıklı bir birey olmasını istediğini ve bunun için imkânlar yarattığını ifade etmiştir:

“Benim kızım 12 yaşında. Ortaokulda şu an. Benim için çocuklarımın eğitimleri tabi ki önceliğim her zaman. Şu an özel okulda okuyor mesela. İmkânları daha iyi olduğu için tercih ettim. Bir de sosyal ve sanatsal faaliyet yönünden aktif olmasını istedim o yüzden böyle bir tercihim oldu. Başarılı bir öğrencidir kendisi. Ama her zaman eğitimin mutlaka sporla, sanatla desteklenmesi taraftarıyım. Ben iki çocuğuma da küçük yaşta piyano dersi aldırдыm. Onlara bıraksam belki istemezlerdi ama şu an bir yetenekleri var kendi kendilerine bıraksam keşfedebilirler miydi bilmiyorum. Çocukları biraz da yönlendirmek gerekiyor. Ben hâlâ kızıma söylerim, kesinlikle bir şeylerle uğraş eğitim sadece matematik, fen, edebiyat değil. Hayatta uğraştığın her şey birer eğitim birer öğrenme süreci derim. Benim için önemli olan sağlıklı bir birey olmaları.” (K2, 53 yaşında, Doktor)

Kültürel ve sanatsal yönden belirli bir ilgi alanına sahip anne ve babalar çocuklarını da o alanlara yönlendirip benimsetmek için eğitim aldırma eğilimindedirler. Yukarıda bahsedilen Doktor katılımcının çocuğuna aldırдыğı eğitim, babanın kendi bilincinde sanatsal ve kültürel faaliyetlerin var olması ve bu kültürü bedenselleşmiş ve içselleştirilmiş olması gerekir. Dolayısıyla sadece örgün eğitim ile kalmayıp kültürel sermayenin eğitim dışındaki sosyal ve kültürel hayata da tekabül ettiğinin farkında olması, çocukları için eğitim konusunda da imkânlarını kullanmasına ve sosyal ve sanatsal yönden de gelişimlerini takip etmeye sevk etmiştir.

Aile eğitimi boyunca edinilen habitus, sınıf içindeki mesajların (dolayısıyla da bütün kültürel ve entelektüel mesajların) alınmasında temeldir. Bununla birlikte, aile içerisindeki enformel eğitimin bir sonucu olarak çocuklar, okul öncesi yıllardan itibaren farklı düzeylerde kültürel sermaye miktarlarına sahip olurlar. Örneğin, basit bir şekilde ifade edersek, sanatla ilgilenen, kitap, gazete vb. okuyan, bir kütüphaneye sahip olan, tatile çıkan, belgesel ya da eğitsel programları seyreden ailelerden gelen çocuklar, eğitimle bağlantılı olarak diğerlerinin aşına olmayabileceği farklı deneyimlerin yanı sıra dil becerileri inşa ederler. Böylece, okul kültürüne uyum sağlamalarını kolaylaştıracak ve dolayısıyla da eğitim kurumlarının farklı aşamalarında başarılı olmalarına olanak tanıyacak kültürel bilgi deposuna, hal ve tavırlara, konuşma üslubuna en genel anlamda da hayatlarının yörüngesini ifşa eden kalıcı bir yatkınlığa; yani, bir habitusa sahip olurlar (Yanıklar, 2010: 125).

Anne ve baba olarak çocuklarına verebilecekleri eğitimin (konuşma ve üslup becerileri, dil becerisi, kültürel ve sanatsal yatkınlıklar ve belirli bir tarza ait aşinalıkla gelişen beğeni algıları vb.) aile içerisinde edinilerek, çocuğun ileriki hayatında ve eğitim hayatının her basamağında aileden aldığı eğitimin ve

yatkınlıklarının yönlendirmesiyle seçimlerini yapacağı aşikârdır. Kökensel durumun seyri, ailenin ve çevrenin çocuğun sosyal durumuna etkisi, ailenin bilinci bir neslin yetiştirilmesinde, eğitim içerisindeki başarısında temel etken olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.8.1. Aile Kader Midir?: Bizim Gibi Olmasın, Okusun!

Tamamıyla farklı yaşam ve çalışma koşullarını tanımlayan toplumsal köken, tüm belirleyici faktörler arasında etkisini tüm alanlarda, başta varoluş koşulları olmak üzere öğrenci deneyimlerinin tüm seviyelerinde gösteren tek faktördür. Yaşam alanı ve buna uygun düşen günlük yaşam tarzı, maddi imkânların toplam miktarı ve bunun farklı harcama kalemleri arasındaki dağılımı, bağımlılık duygusunun yoğunluğu ve biçimi, doğrudan ve güçlü bir biçimde toplumsal kökene bağlıdır ve aynı zamanda toplumsal kökenin bu tesirini idame ettirir (Bourdieu ve Passeron, 2015b: 28).

Alt sınıf kültürüne ait ailelerden gelen çocuklar, “kültürlü” ailelerden gelen çocukların sahip olduğu kültürel kodlara, dil becerilerine, üslup ve davranış tarzlarına yani okul sisteminin de onayladığı davranış tarzlarına sahip olması mümkündür. Dolayısıyla eğitim sistemi kültürel sermayenin üretilmesinde önemli bir yere sahiptir. Dezavantajlı kökenden gelen kesimler için kültürel sermayeyi edinmek için okul, önemli bir araçtır. Ancak uzun zaman alan edinme süreçleri, pratiklerin benimsenip içselleştirilmesini ve bedenselleşmiş kültürel sermayeye dönüşmesini gerektirir. Tekstil işçisi katılımcının, çocuğunun eğitimde başarılı ve yeteneği olduğunu düşündüğü için okul tercihinde çocuğunun durumunu göz önüne alarak davrandığını göstermiştir:

“Ben kızımı özele verdim. Puanı yüksekti şehir dışına göndermemek için özel okula gönderdim burslu okuyor şu an. Devlette okutup da dershaneye de veremezdim. Dershane fiyatları özel okuldan daha pahalı. Özel ders aldıramazdım alınan asgari ücret, iki çocuk var ikisine hem özel ders hem dershane çok pahalı oluyor. Kızım yüzde yetmiş burs kazanarak girdi başka türlü benim için de çok zor olurdu veremezdim özel okula o yüzden benim için onlar istiyorsa o okula gönderdim her okul eğitim veriyor her çocuk eğitimi almıyor. Sonuçta okusun bir yerlere gelsin, bizim çektiğimiz sıkıntıları çekmesin diye uğraşıyoruz. Hem okusun bize de baksın, bir yerde bir makamda olduğunu göreyim isterim.” (K22, 39 yaşında, Tekstil işçisi)

Eğitim ile elde edilen meslekler toplumsal uzamda verilen statü ve saygınlık derecesiyle doğru orantılı olarak, kişinin sosyal konumunu, rolünü ve itibarını

belirler. Mesleklerin edinme sürecini ve statünün getirdiği saygınlığı meşrulaştıran eğitimidir. Dolayısıyla her çocuk belli bir yaşa geldiğinde eğitim kurumuna adım atmak zorundadır ve gelecek hayatının statüsünü ve saygınlığını “meslek edinerek” kazanmak zorundadır. Yukarıda Tekstil İşçisi katılımcının da belirttiği üzere “bizim çektiğimiz sıkıntıları çekmesin”, “Okusun, bir yere gelsin” ifadeleri, kendi sınıfsal kökeninin sıkıntılarını, meslek sahibi olamayışın getirdiği statü eksikliğinin tamamlayıcısını çocuğu olarak görmektedir. İnşaat İşçisi katılımcı ise, çocuklarına en güzel eğitimleri aldırmanın ve “bir meslek sahibi yapmanın” en büyük hayali olduğunu dile getirmiştir:

“Ben yoksul bir ailede büyüdüm. Beş kardeşlik biz. Babam bizi okutamadı. Maddi imkânları yoktu adamın ne yapsın. Okula giderdik eve gelir sokakta oynardık akşama kadar. Okula gittim mi gitmedim mi, ödevim var mı yok mu kimse sormazdı. Okumamanın cefasını çekiyoruz işte şimdi. Kıt kanaat geçiniyoruz. Her şey zaten çok pahalı, iki tane de çocuk okuyor. Kafaları da çalışıyor aslında. Çok isterim okumalarını, meslek sahibi olmalarını. Öğretmen olsunlar, doktor olsunlar, polis, asker olsun. Hepsi benim vatanım için çalışır. Çok isterim, bizim gibi olmasınlar, okusunlar. Baba okuyacağım desin ben her imkânı sağlarım çocuğuma. Şu an elimizden geldiği kadar destek oluyoruz tabi ki. Okul dışında bir şeye yollayamadım çocukları. Kızım mesela sınava girecek bu sene dershaneye gidemedi evde kendi çalışıyor.” (K27, 39 yaşında, İnşaat işçisi)

Ekonomik imkânsızlıkların ve gelir seviyesinin düşüklüğü ile eğitim kurumlarının sağladığı imkânlarla erişemeyen İnşaat İşçisi katılımcı, kendi çocuklarının da aynı kaderi yaşamamasını istediğini dile getirmekte ve bu kaderden kurtuluşun “okumak” ve “meslek sahibi olmak” ile değişeceğini düşünmektedir. Eğitim seviyesi düşük, ekonomik sermaye bakımından da alt kesimleri temsil eden grupların zihninde, eğitime erişimin bazı eşitsizlikleri eriteceğini ve eğitimle elde edilen mesleğin getirdiği statü ve saygınlığın, hayat standardında refah ve mutluluk getireceği düşüncesi yatar. İşçi katılımcılarla yapılan görüşmelerde en çok maddi imkânsızlıklarla ve bilinçli anne babanın olmayışı (yönlendirme eksikliği), rol model eksikliği ile kendi hayatlarının kaderini yaşadıklarını ancak bu durumda günümüz şartlarında “keşke okuyabilseydik”, “okusaydım daha farklı olurdu” gibi ifadelerle pişmanlıklarını ya da geçmişe sitemlerini dile getirmişlerdir. Kendi elde edemedikleri fırsatları çocuklarının eğitim hayatına önem vererek ve çocuklarını kültürel sermaye açısından eğitim hayatının kutsadığı ölçüde yönlendiremeseler de eğitime erişimlerini kolaylaştırarak “bizim gibi olmasınlar, okusunlar” mantığını gerçekleştirmek için çabalamaktadırlar. Kültürel sermayenin toplumsal bir kökene de

işaret ettiği burada anlaşılmaktadır. Kendi eğitim ve kültürel bilinçlerine yönelik yatırım yapılmayan anne ve babaların çocukları, günümüz şartlarında kendi çocuklarının eğitim imkânlarına erişmesinin çok önemli olduğunu ve kendi hayatını idame ettirmesinin ve statü kazanmasının da eğitim ile gerçekleşeceğini düşünmektedirler. Buradan hareketle, günümüz anne babalarının kendi çocuklarına yaptıkları yatırımların ve eğitim hayatına katılımları, yarattıkları imkânların ışığında geçmişte kendi meslek tercihlerini ve bugün birer meslek gruplarının temsilcileri olarak memnuniyet düzeylerini ve mesleklerine ilişkin bakış açılarına değinmekte fayda vardır.

4.9. Katılımcıların Mesleklerine İlişkin Görüşlerine Yönelik Bulgular

Araştırmaya katılan doktor, mühendis, öğretmen ile tarım işçisi, tekstil işçisi, inşaat işçisi katılımcılara mesleklerini tercih etmelerine yönelik; “Bu mesleği tercih etmenizdeki etken neydi?” sorusu ile birlikte “Mesleğinizin size yeterince imkânlar sağladığını düşünüyor musunuz?” sorularından alınan cevaplar ile mesleklerin bireyin yaşamındaki imkânları, konfor alanlarını ya da zorlukları nasıl temsil ettiği anlaşılmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte bireyin sahip olduğu meslek ile gündelik yaşamını nasıl idame ettirdiği, çalışma saatleri, işin stresi ve yaşam tarzını nasıl etkilediğini açığa çıkarmak hedeflenmiştir. Kişinin uzun süre aktif olarak yaptığı meslek, bireyin düşünme tarzını, hayatının düzenini hatta beğeni tarzını ve düşünme şekillerini de etkileyecektir. Dolayısıyla meslek, kendi habitusunu oluşturarak bireyin hayatında önemli bir yere sahip olacaktır. Buradan hareketle bireylerin mesleklerinde temsil ettikleri statüler ve mesleki rolleriyle birlikte yaşam tarzları ve sosyal çevreleri ile ilişkileri mesleki habitusları çerçevesinde ele alınacaktır.

4.9.1. Mesleğin Sermayesi: Meslek Habitusu

Habitus, Bourdieu’nun deyiimiyle pratikleri doğurur. En temelde habitus her failin sosyal uzaydaki konumuna göre biçimlendirilmiş olup, ampirik olarak değişken ve sınıfa özgü bir kavramdır. Daha açık bir ifadeyle, Bourdieu için habitus “üretim noktaları”na yerleşmiş değil, inşa edilmiş bir süreçtir. Bu bağlamda sosyal uzamdaki her mekân, belirli yaşam koşullarının durumuna, Bourdieu’nun deyiimiyle “sınıf durumu”na tekabül eder. Bourdieu’ya göre belirli sınıf durumu deneyimi, bireye belirli bir yatkınlıklar setini dayatan sosyal uzaydaki verili bir mekânı karakterize eder. Yapısal veya sınıfsal bir konumu paylaşan bireyler, ayrıca kendi

toplumsal pratiklerini yapılandıran ortak bir habitusu üreten -kılavuzluk sağlayan ve sınırlayan, ancak aynı zamanda bireysel yeniliği mümkün kılan- benzer, tekrarlanan deneyimler yaşarlar. Bir anlamda, habitus benzer konumdakilerin kolektif bilincidir, çünkü o bireylerin dünyayı benzer biçimde sunmaları ve belirli bir tarzda sınıflama yapmaları, seçmeleri, değerlendirmeleri ve davranmalarını mümkün kılan bilişsel ve duygusal bir kılavuz sağlar (Bourdieu, 2015: 18).

Eğitim yoluyla, yetenekle, bilinçli ya da bilinçsiz tercihlerle elde edilmiş mesleğin, “yüksek itibarlı” veya “düşük itibarlı” meslek grupları dâhil edilerek, her meslek grubu kendi içerisinde benzer yaşam tarzlarına ve ekonomik sermaye bakımından da benzer gelir düzeylerine sahiptir. Temelde ekonomik sermayenin sağlamış olduğu imkânlarla erişim şansının (meslekler açısından bakıldığında, mesleğin sağladığı gelir düzeyi ile ilişkilendirilebilir), bireylerin yaşam tarzlarını şekillendiren, meslek dışı faaliyetleri de besleyen bir yapıyı temsil ettiği görülür. Habitus bireylerin kültürel sermayelerine işaret ederek, aileden gelen toplumsal köken ile ilişkilendiren, eğitim ile desteklenebilen bir yapıyı bize sunar. Ancak eğitimin de kazandırdığı statü ve toplumsal mevkiler, meslek edinme süreçlerinde ve mesleğin sağlamış olduğu sosyo-kültürel alan çerçevesinde, bireyin yaşamında büyük bir rol oynar. Meslek, tanımı itibarıyla bireyin yaşamında, yetenekleri, yatkınlıkları, aldığı eğitimdeki başarı ve başarısızlıklarıyla hangi toplumsal konumda yer aldığını temsil eden bir yapıyı oluşturur. Bireyin eğitim olanaklarına erişimi, büyüdüğü ailenin eğitim düzeyi, ekonomik olanaklar, sosyal çevre gibi etkenlerine göre değişiklik gösterebilir. Ancak eğitim sürecinin sonucunda elde edilmiş meslek, bireyin gündelik hayatında uzun saatler uğraştığı bir faaliyet olarak; sosyal çevresini, kültürel ve sosyal faaliyetlerini, arkadaş çevresini ve yaşam tarzını düzenlemesini değiştirerek bireyin yaşam koşullarını mesleki faaliyetine göre düzenlemesine neden olacaktır. Dolayısıyla uzun süreli yapılan meslekler bireyin hayatında, belirli eğilimlere ve yatkınlıklara, düşünme tarzlarına ve yaşam biçimlerine dönüşerek meslek habitusunu oluşturacaktır.

Toplumsal konumdaki itibar seviyelerine göre belirlenen meslek grupları kendi meslek dallarında farklı yaşam tarzlarını temsil etmeleri bakımından farklılık göstermektedirler. Çalışma koşullarındaki farklılık, mesleğin stresli ve yıpratıcı olması ya da kişinin kendi gündelik yaşamında iş dışı saatlerinde evine ve çocuklarına ayıracağı vakti sağlaması bakımından farklı hayat tarzlarının da

oluşmasına zemin hazırlamıştır. Araştırmaya katılan katılımcıların, belirlenen meslek grupları dahilinde aynı meslek sahibi olsalar bile branş farklılığı ve çalışma yerindeki farklılıklardan dolayı çeşitlilikler görülebilir. Ancak bizim odaklandığımız nokta, mesleğin içinde yer alan bireylerin, mesleği ne derecede kendi yatkınlıkları ve eğilimleri ile bağdaştırıp, nasıl alışkanlıkları ve eğilimlerine dönüştürdüklerine yer vererek, habituslarını nasıl oluşturdıklarını göstermektir.

Bireylerin geçimini sağlayan iş olarak adlandırılan meslek, bir iş yeri ve bir kurumun bünyesinde çalışmayı ön görmeyen, informel meslekleri de içine alır. Bu çalışmada yer alan, tarım işçisi, inşaat işçisi, tekstil işçisi katılımcılar formel eğitim basamakları ile edilen mesleği temsil etmemeleri bakımından diğer meslek gruplarından ayrılırlar. Dolayısıyla mesleğe yönelik habitusları bu alanlarda çalışmaya yetecek bilgi ve yetenekleri, yatkınlıkları ile sınırlı görülmektedir. Ancak yaşamlarını buradan sağladıkları gelir ile idame ettirdiklerinden, gündelik hayatlarını düzenleme biçimleri, kültürel sermayeleri de bu mesleğin sağladığı imkânlar dâhilinde devam etmektedir.

Katılımcıların mesleklerine ilişkin görüşleri dikkate alınarak mesleklerini seçmelerindeki etkenlerde habituslarıyla davranıp davranmadıkları anlaşılmaya çalışılmış, aynı zamanda mesleki hayatlarını ne derecede kendi habituslarına dâhil edip etmedikleri, memnuniyet düzeyleri ve yaşamlarında mesleklerinin de kendi habitusunu oluşturacak bir alanın varlığı değerlendirilmek istenmiştir. Katılımcılara mesleklerine ilişkin habituslarını ve mesleğin gündelik hayatlarına etkilerini gözlemlemek adına, “Sizce bu mesleği yapıyor olmak yaşam tarzınızı, düşüncelerinizi ve eğilimlerinizi etkiledi mi?” sorusu sorulmuştur. Tüm meslek gruplarından bazı kişilerin görüşlerine yer verilerek mesleki yatkınlıklarının ve eğilimlerini, mesleğe göre düzenlenen yaşam tarzlarının ifadelerine yer verilecektir. Doktor katılımcıların kendi meslekleri ile ilgili görüşleri ve yaşam tarzlarına etkilerine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

“Ben isteyerek doktor oldum diyebilirim. Ama yıpranma payı çok fazla. Eve gittiğimde çok yorgun ve sinirli olabiliyorum bazen. Tabi ki yaşam tarzımı etkiledi. Artık her şeye daha nedensel bakıyorsunuz. Bu alanın bir mekanığı var çünkü. Neden-sonuç ilişkisi diyelim. Tek boyutlu düşünüyorum. Mesela duygusal bir insan hiç değildir. Bu yüzden öğrenciyken de kız arkadaş çok fazla edinemezdim. Sosyal ortamlara çok dahil olmazdım. Belki de bu mesleği iyi yapmanın koşulu budur bilemiyorum. Zaten mesleğe girdikten sonra da hayatınızı ona göre düzenliyorsunuz. Çalışma saatleri uzun olabiliyor. Arkadaşlarınıza vakit

ayırıyorsunuz bazen yorgunluktan. Ama arkadaş grubumuzla bir araya geldiğimizde de zaten olaylardan vakalardan konuşur olduk. Meslek artık hayatımız olmuş bizim.” (K4, 39 yaşında, Doktor)

“Bazen diyorum ki bıraksam mı mesleği. Evime ve çocuğuma vakit çok fazla bulamıyorum bazen yetişemiyorum her şeye. Çalışma saatlerime göre düzenliyorum her şeyi. Ona göre yemek yapıyorum. Ona göre çocuğumla eşimle vakit geçirip geziyorum. Bir zaman sonra artık gördüğümüz vakalardan sanırım duyarsızlaşıyoruz. Acımasızlık mı diyeyim. Soğukkanlılık herhalde. Ama kendi isteğimle tercih ettim ben bu mesleği. Genellikle arkadaşlarımda bu çevredendir. Boş zamanlarda hastane dışında buluşuruz, yemek yeriz bizim kulüpler var oraya katılırız. Birkaç doktor arkadaş bir araya gelip, oturur sohbet eder, bir etkinlik yaparız. Tek sosyal aktivite o şu an hayatımda.” (K5, 38 yaşında, Doktor)

“Ben aslında biraz aile baskısı ile tercih ettim ama memnunum sanırım mesleğimden. Doktor olmasam da benden başka bir şey olmazdı zaten. Çünkü annem ve babam da doktor. Düşünsenize sürekli tanık olduğunuz, gözünüzün önünde bir meslek zaten başka şansım yoktu bence. O yüzden bu meslek tamamıyla benim yaşam tarzım bence. Zaten yaşadığım bir hayatı devam ettirdim bence ben. Hatta eşim de hekimdir. Düşünün yani evliliğim de bu alanın içinde. He mutlu muyum evet. Başka hiç seçenek düşünmedim ben zaten.” (K3, 40 yaşında, Doktor)

Doktor katılımcıların mesleklerine ilişkin yorumları hayatlarını bu meslekle uzun süredir geçiriyor olmaları en çok sosyal yönde yaşam tarzlarını etkilemiştir. Daha çok eğitimdeki başarıları ile ilişkilendirilen meslek tercihleri, kendi aile hayatlarında ve ebeveyn rollerinde, çalışma saatlerinin uzunluğu ile yeterli zamanlarının olmaması konusunda ve sosyal faaliyetlere katılımlarının kısıtlanması konusunda negatif yönlerinin olduğunu göstermiştir. Genel olarak mesleğin bir yaşam tarzına dönüştüğü nokta, çalışma saatleri ve mesleğin düşünme biçimleri ile ilgili görülmüştür. Mesleğin insan hayatıyla ilgili oluşu ve daha çok nedensel ilişkiler kuran mantığı, bireyleri “soğukkanlı” ve “asosyal” olmaya itmiştir. Dolayısıyla mesleğin bireyin benliğinde ve düşünme şekillerinde etkilediği ve sosyal hayatını da bu yönde inşa ettiği görülmektedir. Mesleğin habitusu bilinç düzeyinde, duygu durumlarında ve olaylara bakış açısında kendini göstermektedir.

Mühendis ve Öğretmen katılımcılar da mesleği tercih etmelerinde kendi habitusları ile hareket ettiklerini gösteren ifadelerle yer verilmiştir.

“Bu meslek benim babamın mesleği idi sanırım o yüzden seçtim ben bu mesleği. Biraz yatkınlığım da vardı herhalde. Bilgisayarları çok severdim, çok ilgi duyardım zaten sonunda branşım da o oldu. Seviyorum mesleğimi yapmayı. Ya bence yaşam tarzı şöyle oluyor; hani teknik olarak elektronik arızları anlayabiliyorum az çok. Mesela bilgisayarı bozulan bana getirir. İleride bununla alakalı daha çok şey yapmak isterim

mesela yazılım üzerine kendi iş yerimi açmak isterim. Kendi yeteneğimi kullanmak isterim tabi ki daha iyi yerlerde.” (K10, 36 yaşında, Mühendis)

“Yani ben çok el sanatları ile uğraştım hayatım boyunca. Hep elimde kendimi oyalayacak bir şeylerim oldu hayatım boyunca. Olmadığı zaman ya tırnaklarımı koparırdım ya da başka yerlerime zarar verirdim çünkü parmaklarımın elimin avucumun içinde mutlaka bir şey olması gerekiyor. Meslek seçimimizde de kendimi ait hissettim hepimiz genç olduk hepimiz aynı yollardan geçtik bu meslek ne yapıyor diye karşılığında hep okuyarak geçirdik ben oraya ait hissettim kendimi orada olmak istedim. Zamanınızın çoğu işte geçiyor illa ki hayatınızı da işinize göre düzenliyorsunuz. Ben boşta kaldığımda dediğim gibi işle alakalı bir çizimim yoksa başka çizimler falan da yaparım. Boş durmam yani.” (K9,36 yaşında, Mühendis)

Mühendis katılımcılar yetenek ve yatkınlık gerektiren alanlarına dair var olan eğilimlerini bir değerlendirme aracı olarak seçmişlerdir. Yatkınlıklarını ve yeteneklerini yine bu alanla devam ettiren katılımcılar, gündelik hayatlarında da az çok mesleklerinin çevre tarafından “bilgisayar tamir etme” olarak, gündelik yaşamda boş zaman aktivitesi olarak “boş durmamak için” çizimler yaptığını göstermiştir. Dolayısıyla mesleğin yatkınlıkları düzenlediği ve gündelik hayata da taşıdığı sonucuna varılır.

“Ben kendim seçtim bu mesleği, çocukları çok severim bir de ilkokul öğretmenimin etkisi var tabi ki. Bayılırdım o ders anlatırken dinlemeye hep onu örnek alırdım. Kendi kendime bir şeyler öğrenip karşımda biri varmış gibi anlatırdım. Bir de rahat bir meslek tabi sosyal yönü de fazla okul ortamı falan o yüzden sevdim. Ben durağan bir insan değilim belki de o yüzden tercih ettim. Öğretmenlik yaşam tarzını tabi ki etkiliyor. En başta evde kendi çocuğuna da öğretmenlik yapıyorsun. Onlar gibi görüyorsun bazen. Öğretmen gibi ona da öğretiyorsun, gelişimini takip ediyorsun sen bildiğin kadarıyla. Ben mesela öğretmen olduktan sonra daha sabırlı bir insan oldum. Çünkü tamamen sabır işi.” (K11, 38 yaşında, Öğretmen)

“İletişim yönümün kuvvetli olmasından kaynaklı olarak bu mesleğe yöneldim. Herhangi bir şekilde yönlendirme yoktu hatta etrafımızda da örnek alıp da beğenebileceğimiz yönelebileceğimiz bir durum değildi. Dediğim gibi insanlarla iletişimimin yüksek olması o iletişim kabiliyeti öğretmenlik özellikle maddi tatminin dışında manevi tatmini alabileceğiniz tek meslektir. Yani bir yere gidersiniz bir şey satın alırsınız sadece memnun kalırsanız bir teşekkür edersiniz ama eğitmen olarak birilerinin hayatına dokunduğunuz zaman onlara bir şeyler öğrettiğiniz zaman yıllar geçse bile o manevi tatmini karşı taraftan fazlasıyla görebiliyorsunuz. Kendiniz de hissediyorsunuz zaten. Ya bence yaşam tarzınızı da etkiliyor. Ne kadar faydalı olurum, başka ne yapabilirim diye sürekli araştırıyorsunuz. Ama sevmezseniz de yapılacak bir meslek değil.” (K13, 41 yaşında, Öğretmen)

Öğretmenliğin bir şeyler öğretme, küçük yaş grubu çocuklarla birlikte olma ve sürekli olarak öğrenci veli ve okul içerisindeki kişilerle iletişim kurma yönü dikkate alındığında katılımcıların meslek tercihlerini yine kendi yetenekleri ve yatkınlıklarına göre yaptıkları görülür. Katılımcıların mesleki alanlarında edindikleri davranış kalıpları; kendi özel hayatlarında ebeveyn olarak çocuğuna yaklaşımında ya da daha iyi bir eğitim verebilmek adına daha çok araştırma yapmayı teşvik ettiği görülmüştür. Aynı zamanda tüm bu eğilimlerin de mesleği sevmek ile ilişkili olduğu katılımcılar tarafından vurgulanmıştır. “Mesleğimi seviyorum”, “sevmezsen yapılacak bir meslek değil” temaları, içselleştirilen, ilgi alanlarını tatmin eden, yatkınlıkları da besleyen bir yapıyı temsil ettiğini bize gösterir. Dolayısıyla mesleğin habitusu, bireyin yetenekleri ve eğilimleri ile başarısını sağladığı duygusal olarak da bağ kurduğu yapıdır.

Eğitimle elde edilmiş meslekleri temsil etmeyen daha çok beden gücüne ve yeteneklere tekabül eden İşçi katılımcıların meslekleri de daha çok aileden miras alınmış uğraşları, başka seçeneklerin olmayışını ve ekonomik imkânsızlıklardan kaynaklanan tercihleri temsil etmektedir. İşçi katılımcıların görüşlerindeki ortak kanı; aileden görülen mesleklerin devam ettirildiği ya da çalışmak zorunda olduğu için bu mesleği tercih etmek zorunda kalındığı ya da güçlü ve kuvvetli olmanın mesleğe uygunluğu öngördüğü savından yola çıkılarak daha çok işler bilişsel yönden ziyade bedensel uygunluk yönünden tercih edilmiştir. Farklı branşlardaki bazı işçi katılımcıların mesleklerini yaşam tarzları ile ilişkilendirmelerine yönelik ifadeler şu şekildedir:

“Benim amcam bu işi yapardı ben yazları onun yanına giderdim çalışmaya. Orada işi öğrendim. Sonra bu işi yapmaya başladım. Başka bir işte de çalışmadım zaten. Daha iyi kazanabileceğim bir meslek yapmak isterdim tabi ki ama ne kadar kazanıyorsak ona göre yaşıyoruz biz de.” (K25, 37 yaşında, Tekstil işçisi)

“Ben ortaokuldan sonra okumadım. O gün bugündür toprak işiyle uğraşırız. Babam da çiftçiydi. Baba mirasını devam ettiriyoruz biz de. Birilerinin buralara sahip çıkması gerekir. Biz de onu yapıyoruz. Yaşam tarzı şöyle, iş zamanı çalışırsın gezme olmaz tozma olmaz. Sabah erken kalkarsın. Bazen güneş doğmadan kalkar giderim tarlaya akşama kadar da gelmem. Öyle bir yere gitmeyiz zaten çok sağlık sıkıntısı falan olmadıkça ilçeye de gitmeyiz.” (K16, 35 yaşında, Tarım işçisi)

“Valla ben yaşam tarzı falan bilmem. Gençken babam baktı kuvvetliyim verdi beni inşaata. Hayatım benim inşaatta geçti. Gençliğimden beri çalışırım. İstanbul’a da gittim bir ara Konya’daydım. Çocuklar küçüktü bir sürü masraf çalıştığımızla geçindik çok şükür. Ama bir yer gezdin mi

gördün mü diye sor. Çok zor hatırlamam yani. Geçim derdi olunca bazı şeyleri yapamıyorsun.” (K26, 43 yaşında, İnşaat işçisi)

İşçilerin iş ile tanışıklıkları genellikle aileden ya da yakın çevreden birinin varlığı ile olmuş ve genç yaşlarda edinilen meslekler, hayatı devam ettirmek ve geçimlerini bu meslek üzerinden sağlamak amacıyla tercih edilmiştir. İşçi katılımcılar işe uyumluluklarını; başka imkânların yokluğunu kabul etme, ekonomik kazancın zorunluluğu ve geçimi sağlama düşünceleriyle oluşturmuşlardır. İşe katılımlarını, aileden öğrenilen ve tanışılan meslek olması ve mesleğe fiziksel uygunluk gibi etkenlerle gerçekleştirmişlerdir. Mesleğin bireyin yeteneklerini, ilgi alanını ve kültürünü ya da başarısını ön gören ve kutsayan bir tarafı olmadığı anlaşılmıştır. Dolayısıyla eğitim açısından başarı gerektirmeyen meslekler daha çok ekonomik yönden geçim kaynağı olarak görülmekte ve bireyin meslekler üzerinde bakış açısını da “ekonomik olarak mesleğe bağımlı olması” olarak oluşturmaktadır. Tarım, tekstil ve inşaat sektörü yeteneğin varlığı ve fiziksel uygunluğun olması gereken meslekler olarak az ya da çok bireyin mesleği devam ettirmesinde bireyin yatkınlıklarıyla da ilişkilidir. Birey mesleğini icra ederken yaşam tarzını da mesleğine göre düzenlemiştir. Çalışmak için “şehir değiştirmek”, “sabah erken kalkıp yol almak” mesleğin gerektirdiği özverilerdir. Ancak katılımcıların mesleklere tanışıklığı ve mesleği yapabiliyor olmaları bireylerin yeteneklerine bağlıyken devam ettirmeleri ekonomik imkânsızlıkları ile ilgilidir. Dolayısıyla bireylerin kendi habitusları; beğenileri, kültürel zevkleri, eğilimleri ve yatkınlıkları ile ilişkilendirilememiştir. İşçi meslek grubundaki kişilerin de çalışma saatleri diğer meslek gruplarındaki mesleklere nazaran daha esnek oluşu ve -özellikle kırsal kesimde yaşayan tarım işleri düşünüldüğünde- mesleki sosyalleşme ile mesleki habitusun oluşumu gözlemlenememiştir. Formel eğitimle elde edilen diğer mesleklerin belirli bir tercih imkânlarını ve yeteneklere göre eğitim alabilme imkânlarını da sunduğu dikkate alındığında, bireyin eğitim dışında sosyal hayatını ve yaşam tarzını belirlemeye öncülük ettiği gözlemlenirken; diğer meslek grupları için meslek olgusu, “aileden öğrenilen”, “geçim kaynağı” ve “genç yaşta edinilen meslek” olarak karışımıza çıkmaktadır.

Mesleklerin habituslarına yönelik yaptığımız değerlendirmede, kültürel sermaye ile bağlantılı görünen toplumsal köken ile ilişkilendirilen habitus, bireyin meslek edinme süreçlerinde başarı ve yetenekleri, yatkınlıkları ile tercih yapmasını, mesleğin sağladığı imkânlar ve daha çok bilişsel olarak bireyi besleyen bilinci ile

hareket ettiklerini göstermiştir. Genel olarak mesleğin çalışma koşulları, yaşam düzenini belirleme aşamasında kişinin gündelik yaşamını belirleyen pratiklerini de etkilemektedir. Mesleki habitusun oluşmasından daha çok, kişinin kendi yeteneklerini, eğilimlerini mesleği ile devam ettirmesi ve mesleğin koşulları ile yatkınlıklarını gündelik hayatına yansıtma şekli önemlidir. Ayrıca mesleğin, bireyi bilişsel düzeyde düşünce biçimlerini ve ikili ilişkilerini de düzenlediği görülmüştür.

SONUÇ

Meslek, belirli bir eğitim ile kazanılan, sistemli bilgi ve becerilere dayalı, insanlara yararlı mal üretmek, hizmet vermek ve karşılığında para kazanmak için yapılan, kuralları belirlenmiş işi ifade eder (URL6). Mesleki faaliyet bireyin hayatında uzun süreli yaptığı veya yapmayı planladığı işlerin bütünü anlamına gelir ve birey gün içerisindeki zamanının büyük bir kısmını işi yapmaya harcar. Dolayısıyla meslek faktörü kişinin hayatında uzun yıllar yapılmış olmasının sonucu olarak birey, yaşam düzenini yapılan işe göre ayarlamayı, yemek yeme saatlerini, uyuma saatlerini, evde aile ile geçirilen zamanı, kültürel ve sosyal aktivitelere katılımlar için ayrılan zamanı işin sağlamış olduğu imkânlar dâhilinde gerçekleştirecektir. Bireyin yaşamında büyük önem taşıyan meslek; aile ve çevresel faktörler, bireyin kendi yetenek ve ilgi alanına göre tercihi ya da zorunluluklar ve ekonomik kaygıların etkisi ile seçilir.

Bu araştırmada meslekleriyle farklı statüleri temsil eden, “itibar” olgusuna göre belirlenmiş farklı iki grubun; gündelik yaşam pratikleri, sosyal ve kültürel eylemleri, beğeni ve zevkleri ile tüketim pratiklerinin Pierre Bourdieu’nun habitus ve sermaye kavramları ile nasıl farklılaştığı ele alınmıştır. Farklı statüler ve meslekle sağlanan hayat koşullarının, her bireyin kendi habitusu çerçevesinde edindiği yatkınlıkların; sanat, bilim, eğitim ve kültürel alanlarda farklı tercih ve eğilimlerinin olmasının, temelde, ekonomik sermaye ve kültürel sermaye ile ilişkili olarak ele alınması gerektiği düşünülmüştür. Buradan hareketle farklı meslek gruplarına ait bireylerin, gündelik yaşam pratikleri ve tüketim tercihleri, beğenileri ve kültürel sermayeleri ile oluşan habituslarının, statü konumları ile nasıl farklılaştığı ve yaşamı idame ettirme şekillerinin meslek ile ilişkisi tartışılmıştır. Belirlenen değişkenler ile bireylerin habitusları ile ilişkili olarak şu tartışma ve sonuçlara ulaşmak mümkündür.

Toplumsal hayat etkileşimden fazlasını içerir ve etkileşimler her zaman bağlamlar içinde etkileşimlerdir, bu bağlamların en önemlisi ise sınıfsal konumdur (Turner, 2010: 510). Habitus, aslında hem nesnel olarak sınıflandırılabilir pratiklerin üretici ilkesi hem de bu pratiklerin sınıflama sistemidir (Bourdieu, 2015: 254). Birey habitusunu ailede edinir ve eğitim aracılığıyla ailede edindiği bilgiyle, kültürel pratiklerini pekiştirir. Bireyin ailesinin eğitim durumu, sosyal hayatı, yaşam pratikleri, eğilimleri, tüketim tercihleri habitus aracılığıyla bireye aktararak, bireyin kültürel sermayesini oluşturur.

Katılımcıların eğitim seviyeleri ile anne ve babalarının eğitim seviyesi ve katılımcılar arasında benzerlikler vardır. Özellikle tarım işçisi ve inşaat işçisi katılımcıların babaları ve büyükbabalarının da icra ettiği mesleklerin üç kuşaktır devam eden meslekler olduğu ortaya çıkmıştır. Genel olarak, anne ve babaların çocuklarının eğitime katılımlarına önem vererek gerekli yönlendirmeleri yapmışlardır. Bireylerin eğitim süreçlerinde ve meslek edinmelerinde sosyal çevrenin de etkilidir. Sosyal çevrede kurulan arkadaşlıklar, rol model alınan birilerinin varlığı, mesleğe duyulan hayranlık, meslek edinme süreçlerinde ve eğitime katılımda aile ile birlikte belirleyici bir etkidir.

Belirli imkânlardan ve sosyal çevreden yoksun bireyler, dezavantajlı konumlarını eğitim ile telafi etmeye çalışır (Bourdieu ve Passeron, 2015a: 39). Düşük eğitim seviyesi ve düşük gelire sahip aileler, çocuklarının eğitimlerine önem vererek, -maddi imkânsızlıkları ile ellerinden geldiği kadarıyla- bir meslek edinecekleri, iş sahibi olabilecekleri konumlar için çabalamaktadırlar. Genellikle bu ailelerin dezavantajlı konumuna bakıldığında küçük yaşta maddi imkansızlıklarla çalışmak zorunda kaldıkları görülür. Dolayısıyla eğitim fırsatlarına erişememiş olmanın pişmanlığını, ebeveyn olarak kendi çocuklarına yaşatmak istemezler. Dezavantajlı konumdaki bireyler eğitim olanaklarına erişememeyi yetenekleri ile telafi ederler. Bourdieu'nun kültürel sermayenin görünüm biçimlerine göre ayırdığı bedenselleşmiş kültürel sermayenin bireyi yönlendirdiği görünür. Bedenin doğallaşmış yatkınlığına işleyen “bedenselleşmiş kültürel sermaye” kavramı, bireyin habitusu ile sahip olduğu eğilimlerin ve yatkınlıkların, davranışlara ve yeteneklere dönüşmesidir (Jourdain ve Naulin, 2020: 107). Çalışmada da bu duruma örnek, İşçi katılımcıların genellikle ailelerinden ve yakın çevrelerinden öğrendikleri ve “baba mesleği” olarak devam ettirdikleri işleri yapmaya devam ettikleri görülmüştür. Dolayısıyla kültürel sermayenin bedenselleşmiş hali, meslek edinmelerine ve geçim kaynaklarına aracı olmuştur.

Tüketim metaları aynı zamanda yaşam tarzını da yansıtan bir alanı ifade ettiğinden tüketim alışkanlıkları, aynı zamanda ekonomik gelirle de bağlantılıdır. Ekonomik sermaye arttıkça tüketim alışkanlıklarına verilen değerler de artarak farklı anlamları ifade etmeye başlamıştır. Örneğin bir şeyi tüketmek sosyalleşme aracı olarak görülebilir. Dolayısıyla sosyalleşmeye imkan sağlayan tüketim, alışkanlıkları ve tercihleri de yönetir. Ancak ekonomik sermaye ile bağlantılı olan tüketim de bir

ayrım yaratacaktır. Gelir seviyesi düşük olanlar, daha çok ihtiyaçları oldukça tüketecek, tüketime sosyal bir değer atfedemeyecektir. Ekonomik sermayeye göre belirlenen yaşam tarzları, Bourdieu'nun da deyimiyle diğer sermaye türleri ile de ilişkili olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla bireyin belirli pratikleri habitusu ile işlemesi ve bir anlamda kültürel sermayesini oluşturmaya, ekonomik sermayesinin imkân sağladığı ölçüde gerçekleşir. Ekonomik sermayenin kültürel sermaye ile ilişkisi olsa bile, önemli etkenlerden biri habitustur. Bourdieu'ya göre yaşam tarzını ve belirli pratikleri oluşturan habitus, belirli tüketim tercihlerini ve beğenileri de yönlendirir. Zevkler ve hobiler ekonomik sermayenin nerede nasıl kullanılacağını, neye yatırım yapıp benimsenmiş yaşam tarzını yani habitusunu şekillendireceğini belirler. Tüketim alışkanlıklarındaki farklılıklar habitus, sermaye ve alan ile ilişkilidir. Bireylerin kültürel pratikleri, yetenekleri ve ilgi alanları doğrultusunda harcamalar yapar. Dolayısıyla bireylerin yeteneğinin olması ve kültürel-sosyal aktivitelere katılımı da ayrı bir alan oluşturmakta ve tüketimi gerekli kılmaktadır. Yeteneğin ve belirli pratiklerin gerçekleştirilmesi bir ihtiyaç gibi görülecek ve ekonomik olarak bu alanlara yatırım yapılacaktır. Ancak ihtiyaç olarak görmeyip, öncelikli harcamaları ev geçindirmek, kira ödemek, çocuklarının giderleri olan bireyler, tüketim alışkanlıkları yaşam standartlarına göre düzenlemek zorundadır.

Bourdieu'ya göre her bir kültürel faaliyet sınıfsal karakterde olup toplumsal sınıfı yeniden-üreten şeyler olarak görülür. Her sınıfsal koşul da kendi habitusunu yaratarak, belirli alışkanlıkları, sanatsal faaliyetlere yatkınlığı, beğenileri ve zevkleri sınıf koşuluna çevirme eğilimindedir. Bu yüzden Bourdieu'nun teorisinde türdeş sınıflar benzer yaşam tarzlarına sahiptir (Bourdieu, 2015: 17). Bireylerin sanatsal faaliyetlere katılımları ve beğenilerinin oluşturduğu estetik zevkleri ile sanata yakınlıkları bir faaliyette yer alma, müzik beğenisi, sanat yeteneği ile ilgili bize fikir verir. Sanata ve kültürel faaliyetlere ilgi duyan, en az bir sanat dalıyla ilgilenen ya da geçmişte ilgilenmiş, sanata ilgi duymuş ancak maddi imkânsızlıklar ve zaman yetersizliğinden dolayı herhangi bir alana yönelemeyen ve sanat ile ilgili konulara ilgisiz ve hayatında çok fazla sanatla ilgilenmemiş meslek gruplarının varlığı ekonomik sermayenin kültürel sermayeye imkan sağlaması ile alakalıdır. Sanata yoğun ilgi duyan ve sanatsal faaliyetleri takip etmek, sanat alanında yetenek sahibi ve eğitilmiş olmak bir çocuğun tek başına edinebileceği yetkiler değildir. Dolayısıyla bireyin bu edimleri benimsemesinde ve sanatsal-kültürel faaliyetlere yatkın olması

aile ve habitusun yönlendirmeleri ile içselleştirmeyi gerektirir. Bu çalışmada da denilebilir ki, ekonomik sermayesi görece iyi durumda olanlar daha sık bu imkanlara erişmiş ve yeteneklerini fark ederek sanatsal faaliyeti içselleştirmişlerdir. Kültürel sermayenin yaşam tarzlarına yansımaları, ilgi alanlarını önceleyen ve ilgilere yönelik yapılan yatırımlarda görülür. Tarihi ve kültürel gezilere ve müze ziyaretlerine ilgi duymak, ekonomik sermaye ile kültürel ilgi alanlarını devam ettirilmesinin bir diğer görünümüdür. Dolayısıyla habitus ve ekonomik sermaye birleşerek bireyin hayatında kültürel sermayeye yer açmaktadır. Ancak sadece ekonomik sermaye de yeterli değildir. Çalışma koşullarının zorluğu ve zaman yetersizliği ile ekonomik olarak sanatın öncelikli olmayışı, sanatsal faaliyetlere katılımı olumsuz olarak etkiler.

Pierre Bourdieu'ya göre beğeniler bireylere toplumsal konumdaki mevkiilerini hissettirir. Bourdieu *La Distinction* adlı eserinde beğeniler aracılığıyla Fransız toplumunun en alt fraksiyonlarından en üst fraksiyonlarına kadar toplumsal tabakalaşmayı ortaya çıkarmayı hedefler. Asıl amacı ayrımın, toplumsal olarak anlamlı bir farklılığı yarattığını göstermektir. Toplumsal uzamda bölünmeleri yaratan kültürel pratiklerin, beğenilerin, tüketim tercihlerinin, yaşam tarzlarının sınıflar arasındaki ayrımı nasıl yansıttığını göstermek ister. Kültürü bir sermaye olarak biçimleştirilmesi, genellikle ekonomi ile açıklanan eşitsizlik ve ayrımların, kültürel pratiklerle inşa edilip tabakalaşma sisteminin bir parçası olan sınıfsal ayrımları yaratmasında yatar. Dolayısıyla söylenebilir ki Bourdieu, toplumsal tabakalaşma ve sınıfı açıklamada daha geniş perspektifte kültürü de sermaye gözüyle dahil ederek çok boyutlu bir açıklama getirmiştir.

Beğeni; sahip olduğumuz, başkalarının gözünde ifade ettiğimiz, kendi kendimizi sınıflamamızdaki ve başkalarının bizi sınıflamasındaki her şeyin temelidir. Beğenin oluşması için farklı türde farklı kişilerce beğenilerin olması gerekir. Beğenilerin nesneler ve tarzlar üzerindeki yansımaları toplumsal konumda işgal edilen konumu sınama ya da olumlama fırsatıdır.

Beğenilerin, gündelik yaşam faaliyetlerine ait etkinliklerde görülme olasılığı fazladır. Her şeyin bir beğenisi olduğu gibi, bu çalışmada bireyin yatkınlıklarını ve eğilimlerini önceleyen kültürel sermaye ile ilişkili habitusun belirli alanlardaki görünümüyle beğeni algısı değerlendirilmek istenmiştir. Örneğin belgesel izleyiciliği bilimsel bilginin sinematik kurgusunu gerektirdiği ve bireylerin ilgi alanlarına hitap ederek izleyici kitlesini oluşturduğu için ayırt edici bir unsur olarak görülmüştür.

Aynı şekilde klasik müziğin “yüksek kültüre” atfedilmiş bir müzik türü olması da bireyler arasında klasik müzik eserlerini bilmek ve müziği benimsemek adına farklı yaklaşımların olması beklenmiştir. Belgesel popüler kültüre de ithaf edilmiş bir sinematik kurgu olabilir ancak ilgi alanlarına göre, izlenme sıklığına göre ayırt edici unsurdur. Belgesel programlarının takipçisi olmak, bilgi edinmenin ve bilimle bağdaşan kurguya ilgi duymayı gerektirir. Dolayısıyla bilimle iç içe yaşamlar, belgesel izleyiciliğinin fanatiği olabilir, bilim yapıyor olmanın hazzı ve mesleğinin kazandırmış olduğu yatkınlıkları ile beğenilerini şekillendirebilir. Aynı şekilde “yüksek kültüre” ithaf edilmiş ve herkes tarafından tercih edilmeyecek klasik müzik ise, ayırt edici bir unsurdur. Kültürel bir pratik olarak klasik müzik dinleyiciliği, sınıflar arasındaki hiyerarşik ilişkilere paralel olarak sınıflama ve hiyerarşiye tabi tutulmuştur. Kültürel bir ürünü, bir şiiri, senfoniye beğenerek tüketmek, onu somut hale getiren kültürel kodun, uygun sermaye biçimiyle çözülmesini gerektirir ki bu meziyet aynı zamanda kültürel ürüne ilişkin malumata ve tüketim terbiyesine (habitus) sahip olunursa kendini gösterir (Wacquant, 2007: 65). Çocukluğunda müzik ile iç içe büyümüş en az bir enstrüman çalmayı öğrenmiş, ailesinde ya da arkadaş çevresinde klasik müzik ile tanışmış olanların bir edim olarak dinleyiciliğini sürdürür. Dolayısıyla kültürel ürüne ait kodun çözümlenmesine ilişkin bilginin aileden ya da çevreden kalan doğal bir aşinalık ya da eğitimle elde edilen bir unsurdur.

Kültürel sermayenin aktarımı aileden; anne ve babadan alınır. Sosyal çevre de belirleyici etkidendir ancak, dil gelişimleri, üslup ve davranışlar, kültürel kodlar ilk olarak ailede kazanılır. Kültürel sermayelerini aktarmak için çocuklarına yatırım yapan ebeveynler; öncelikli olarak çocuklarının eğitimi için ve geleceklerini düşündükleri için yatırım yaparlar. Ancak ailenin bu yatırımı yapması için ise eğitim alanının bilgisi gerekir. Eğitim dışında da çocuklarını sanatsal ve kültürel faaliyetlerle çocuğun ilgi alanları ile destekleyen anne ve babalar, onların da bu alanlarda az bile olsa bilgi sahibi olduklarını kabul etmek gerekir. Yönlendirilen çocuk anne ve babasının izini taşır. Eğitim olanaklarına erişim şansı kısıtlanmış bireyler, kendi dezavantajlı konumlarını gelecek nesillere aktarmak istememektedir ve eğitimin tek çözüm olduğu düşünülür. Ancak eğitim kurumun fırsat eşitliği sunduğu düşünülse de habitus ve kültürel sermayenin yaratacağı farklılıklar hesaba

katılmaz. Dolayısıyla temel farklılık kültürel sermayenin aktarım şekillerinin farklı olmasıdır.

Ancak birinci grup katılımcıların (yüksek itibarlı meslek sahipleri), çocuklarının eğitiminde örgün eğitim dışında okulu destekleyecek kültürel ve sanatsal faaliyetler ile eğitimi bütünleştirdikleri görülürken, işçi sınıfı katılımcıların maddi imkânsızlıklardan dolayı sadece eğitim almalarına olanak sağlayacak yatırımlar yaptıkları görülmüştür. Dolayısıyla, nesillerin inşasında eğitime verilen önem eşdeğerken, yapılan yatırımlar ailelerin kültürel sermaye hacmi ve habitusları ile ilişkili olarak maddi imkansızların da yapılan yatırımları belirlediği sonucuna ulaşılmıştır. İşçi sınıfı katılımcıların kendi çocukluklarında eğitime yönlendirilmemeleri ile kendi çocuklarına aynı durumu yaşatmak istemedikleri görülmüştür. Sonuç itibarıyla, katılımcıların kendi aileleri ve eğitim aracılığıyla elde edemedikleri kültürel pratikleri, çocukları eğitime erişim sağlasa bile, diğer meslek grubundaki katılımcıların çocukları ile farklı bir eğitim süreci içinde oldukları sonucuna varılmıştır. Dolayısıyla nesillerin inşasında kültürel sermayenin aktarım şekilleri farklılık gösterir.

Bireylerin ailesini, çocukluk sürecini ve eğitim hayatını, meslek tercihinin hatta kiminle evlenip çocuklarını nasıl büyüteceğini kapsayan kültürel sermaye, yaşam tarzlarını ve düzenini, ilgi alanlarını, davranış biçimlerini, üslup ve dili, beğenileri çerçeveleyen pratiklerin bütününe temsil eder. Buradan hareketle bireyler, belirli eğitimlerin sonucunda elde edilen ve beyin gücüne dayanan meslek sahibi olmuş ya da beden gücüne dayanan meslekleri tercih etmişlerdir. Ancak bireyin bu tercihi bilinçli gibi görünse de bilinçsiz edimlerin sonucu olduğu düşünülmektedir. Birey iyi ve saygın bir meslek sahibi olmak için çalışabilir ve eğitim olanaklarına ulaşabilir ancak bunu yapmak için ilk olarak azami seviyede ekonomik imkanlara ve kültürel sermayeye ihtiyaç duyar. Bu imkanlar bireye ailesi tarafından, sosyal çevreden sağlanabilir. Ancak belirli yatkınlıklara sahip olmak bireylerin habitusları ile ilgilidir ve bilinçle alakalı olarak benimsenmiş ve içselleştirilmiş eylem pratiklerini gerektirir. Dolayısıyla bireylerin çocukluktan bu yana bir birey olarak; yaşam tarzlarındaki dinamikler, kültürel-sanatsal zevkleri, tüketim alışkanlıkları, hobileri, üslup ve dil aksanları habituslarının sonucudur. Bu bakımdan birey, yaşamında yapmış olduğu tercihleri de yine habituslarının etkilemiş olduğu kararları ile

yapacaktır. Bu çalışmada, sınıfsal köken ve mesleklerin ilişkilendirilmesinin temel amacı da bu durumu keşfetmektir.

Ailenin kültürel sermayesi ve ekonomik imkânları, bireylerin meslek tercihlerini belirlemede etkilidir. Ancak tamamen belirleyici olan aile değildir. Eğitimin dezavantajlı ve avantajlı konumdakilere aynı fırsatları sunma olasılığı vardır. Örneğin doktor anne ve babanın oğlu, doktor olmayı tercih ederken, inşaat işçisi baba ve ev hanımı annenin oğlu da doktorluğu tercih etmiştir. Burada birbirine zıt ancak aynı koşullarda yaşayan iki insan olduğunu düşünsek de bireylerin özel yaşamlarında ailelerinden edindikleri bilgi ve deneyim, aileden gelen alışkanlıklar farklı olacaktır. Ancak bireylerin yaşamlarının büyük bir bölümünü kapsayan mesleki faaliyet, eğitim yoluyla edinilmiş ya da sadece geçim kaynağı olarak görülen mesleklerin de kendine ait, deneyim sürelerine de bağlı olarak mesleğin, bireye belirli eğilimleri, yatkınlıkları, düşünme biçimlerini, hayata bakış açısını, bazı pratikleri kazandırdığı; yani bir nevi mesleğin de kendi habitusunu oluşturması, mesleklerin de yaşam tarzları gibi bir alan olduğunu gösterir.

Toplumsal konumdaki itibar seviyelerine göre belirlenen meslek gruplarının kendi meslek dallarında farklı yaşam tarzlarını temsil etmeleri bakımından farklılık gösterir. Eğitim yoluyla; bilgi ve beceriyi, yeteneği öngören mesleklerin tercihinde bireyler kendi yatkınlıkları, ilgi alanları ve yeteneklerine göre tercih yaparlar. Eğitim yoluyla elde edilmiş meslekler olan doktor, ğretmen ve mühendislik meslekleri, yeteri düzeyde bilgiyi, beceriyi ve ilgiyi gerektirir. Dolayısıyla bunu sağlayan bireyler de kendi habitusları doğrultusunda tercih yapmış olurlar. Genellikle belirli bir başarı düzeyini açarak elde edilen meslekler, bireylerin başarıyı elde etme çabaları ve yeteneklerine, ilgilerine uygun davrandıklarını gösterir. Dolayısıyla mesleki habitusları, mesleki faaliyeti benimseme ve içselleştirme ile, meslek içinden edinilen arkadaş çevresinde sosyalleşme pratikleri ve kültürel faaliyetlerine katılım ile, bireyin yeteneklerinin meslek ile uyuşmasında kendini gösterir. Buradan hareketle “yüksek itibarlı” mesleklerde, eğitim yoluyla elde edilmiş, bireyin ilgi alanı ile seçtiği ve aynı zamanda bireyin ilgi ve yeteneklerini yine bu alanda devam ettirmesi ile mesleğin kendine ait bir habitusu olduğu sonucuna varılmıştır. “Düşük itibarlı” meslekler eğitimi ncelemeyen yapısı ile genellikle bireyin yeteneği, beden gücü ve dayanıklılığı ile ilgilidir. İşçi katılımcılar işe uyumluluklarını, imkânların yokluğu ve ekonomik kazancın zorunluluğu ile sağlamışlardır. Dolayısıyla bireylerin

yetenekleri, ilgi alanları, eğilimlerine göre seçilmiş bir meslek durumu söz konusu değildir. Buradan hareketle eğitim yoluyla elde edilmemiş meslekler daha çok “geçim kaynağı” olarak ekonomik yönden bireyin zorunlulukları ile tercih ettiği bir durumdur. Sonuç olarak, işçi sınıfının mesleklerine bakış açısı ve yaşam koşulları ile mesleki habitus ilişkili değildir. İşçi sınıfının mesleki habitusları, yetenek ve ilgilerinin eğitim ile desteklenmemiş olması noktasında yüksek itibarlı mesleklerden farklılık gösterir. Ancak yine de işçi sınıfının işi edinme süreçlerinde değil, çalışma şartları ve mesleğin yaşam koşullarını belirlemede habitusunun olduğundan söz edilebilir.

Sonuç itibariyle,

Bireylerin yaşam tarzı, beğenileri, tüketim alışkanlıkları, kültürel ve sanatsal zevklerinin tamamıyla bireye bağlı olmadığı, ailenin, büyüdüğü çevrenin, sosyal ilişkilerin de bu durumda belirleyici etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Elde edilen verilerle bireyin toplumsal konumunun, ekonomik ve kültürel sermaye ile ilişkili olarak belirli pratikleri ve edimleri benimsettiği ve yaşam tarzını da bu edimler ile belirlediği söylenebilir. Mesleklerin kültürel sermayesinin karşılaştırması yapılan bu çalışmada, kültürel sermayenin meslek ile de sürdürüldüğü, eğitim ile elde edilmiş başarı ve statülerin, meslek içerisinde, kendi alanlarında belirli pratikleri ve yaşam tarzını şekillendirdiği sonucu ortaya çıkmıştır.

Mesleklerin habituslarına yönelik yaptığımız değerlendirmede ise habitus, bireyin yetenekleri, bilgisi, ilgi alanları ve yatkınlıkları ile meslek tercihinin yaptığını ve bu yatkınlıklarını mesleğin kendi koşullarında, mesleğe de uyum sağlayarak devam ettirdiğini göstermiştir. Genel olarak mesleğin çalışma koşulları, bireyin yaşam düzenini belirlerken gündelik pratiklerini de etkilemektedir. Sonuç olarak mesleki habitusun oluşması, bireyin yeteneklerini, ilgi alanlarını mesleği ile devam ettirmesi ve meslek koşulları içerisinde gündelik hayat pratiklerini düzenleme şeklinde görülür.

KAYNAKÇA

- Amman, M. T. (1995). *Sosyal Tabakalaşma ve Günümüz Fransız Sosyolojisinin Yaklaşımları*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Aron. R. (1973). *Sınıf Mücadelesi*. Erol Güngör (çev.). İstanbul: Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları.
- Arslan, A. (2004). Temel Sorunları ve Açılımları ile Sınıf Teorisi, Sınıf Bilinci ve Orta Sınıflar. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*. 2. 126-143.
- Arun, Ö. (2009). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Türkiye’de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 77-100.
- Arun, Ö. (2009). Yaşlı Bireyin Türkiye Serüveni: Türkiye’de Yaşlı Bireyler Arasında Kültürel Sermaye Dağılımı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*. 8(1). 77-100.
- Aslan, E. A. (2019). *Kültürel Sermaye ve Sınıf İçi Farklılaşma: Orta Sınıfların Kültürel Sermaye Yatırımı Olarak Özel Okul Tercihleri*. Basılmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, İzmir.
- Aydemir, M. A. (2011). *Toplumsal İlişkilerin Sosyal Sermaye Değeri: Topluluk Duygusu ve Sosyal Sermaye Üzerine Bir Araştırma*. Basılmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Konya.
- Bales. K. (2002). *Kullanıp Atılanlar: Küresel Ekonomide Yeni Kölelik*. Pınar Ögünç (çev.). İstanbul: Çitlembik.
- Beneton, P. (1991). *Toplumsal Sınıflar*. Hüsni Dilli (çev.). İstanbul: İletişim.
- Berber, Ş. (2003). Modern Bir Olgu Olarak Sosyal Sınıflar, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9, 223-232.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler*. H. Tufan (çev.). İstanbul: Kesit.
- Bourdieu, P. (1995). *Pratik Nedenler*. Hülya Uğur Tanrıöver (çev.). İstanbul: Hil.
- Bourdieu, P. (1996). On the Family as a Realized Category. *Theory, Culture & Society*. 13 (3). 19-20.
- Bourdieu, P. (1997). *Toplumbilim Sorunları*. Işık Ergüden (çev.). İstanbul: Kesit.
- Bourdieu, P. (2010). *Bekârlar Balosu*. Çağrı Eroğlu (çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Bourdieu, P. (2014). Simgesel Sermaye ve Toplumsal Sınıflar. *Cogito*, 76. 192-203). İstanbul: YapıKredi.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. (2014). *Düşünümsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Nazlı Ökten (çev.). İstanbul: İletişim.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J. C. (2015). *Varisler: Öğrenciler ve Kültür*. L. Ünsaldı, A. Sümer (çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi*. D. Fırat Şannan, A. G. Berkkurt (çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. ve Passeron, J. (2015a). *Yeniden Üretim: Eğitim Sistemine İlişkin Bir Teorinin İlkeleri*. Aslı Sümer, vd. (çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu P. ve Passeron J. C. (2015b). *Vârisler, Öğrenciler ve Kültür*. Levent Ünsaldı ve Aslı Sümer (çev.). Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (2016). *Sosyoloji Meseleleri*. Filiz Öztürk vd. (çev.). Ankara: Heretik.

- Bourdieu,P. (2016). Vive La Crise!: Sosyal Bilimlerde Heterodoksi İçin. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.). İstanbul: İletişim.
- Calhoun, C. (2016). Bourdieu Sosyolojisinin Ana Hatları. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.). İstanbul: İletişim.
- Ceylan. T. (2011). Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 15(1). 89-104.
- Çeğin, G. vd. (2016). *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. İstanbul: İletişim Yayınları
- Çetin, B. (2018). Tüketim Yoluyla Sosyal Sermaye Edinimi ve Tahvil Aracı Olarak Borçlanma, *Journal Of Economy Culture and Society*, Sayı:58. 195-215.
- Dursun, O. (2018). Toplumu Pierre Bourdieu ile Düşünmek. *Global Media Journal TR Edition*. 8 (16). 68- 123.
- Eke, B. (1987). Bir Sosyal Sınıf Belirleyicisi Olarak Meslek Faktörü. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*. 43. 377-401.
- Erol, A. (2007). Arkaik Dönem Atina'sında Kölelik Sistemi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 27(1). 249-260.
- Fitcher. J. (2009), *Sosyoloji Nedir?*. Nilgün Çelebi (çev.). Ankara: Anı.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın gözü* (Çev. I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Özne ve iktidar* (Çev. O. Akınhay ve I. Ergüden). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Friedell, E. (1999). *Antik Yunan'ın Kültür Tarihi*. Necati Aça (çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Gerni, G. M. (2013). *İlişkilerin Maddi Yönü: Sosyal Sermaye ve Örgütsel Boyutu*. İstanbul: Beta.
- Giddens, A. (2009). *Sosyoloji*. C. Güzel (çev.). İstanbul: Kırmızı.
- Göker, E. (2016). Ekonomik İndirgemeci mi Dediniz ?. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.). İstanbul: İletişim.
- Gülsoy, Ö. N. (2012). Cezayir Deneyiminin Pierre Bourdieu'nun Sosyolojik Tahayyülüne Etkileri: Bilimsel Bir Habitusun Doğuşu. *Sosyoloji Dergisi*. 3 (25). 1- 30.
- İlhan, S. (2008). Yeni Kapitalizm ve Meslek Olgusunun Değişen Anlamları Üzerine. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 21. 313-328.
- İnce, M. (2017). Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 19 (1). 294-319.
- Jourdain, A. ve Naulin, S. (2020). *Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları*. Ö. Elitez (çev.). İstanbul: İletişim.
- Kaplan, Y. ve Akkaya, C. (2013). Toplumsal Tabaka Farklılıklarının Spora Yansıyan Sonuçları (Antalya örneği). *Mediterranean Journal of Humanities*. 3 (2). 143-158.
- Karakaya, M. (2016). Son Klasik İlk Modern: Pitirim Aleksandroviç Sorokin ve Toplumsal Hareketlilik. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 36 (1). 207–226.
- Karayalçın, C.(2019). Bir Sosyal Kimlik Olarak Meslek Kimliği Üzerine Bankacılık Sektöründe Pazarlama Açısından Nitel Bir Araştırma, *International Journal of Labour Life and Social Policy*, (1), 2, 43-57.
- Kaya, A. (2016). Pierre Bourdieu'nün Pratik Kuramının Kilidi: Alan Kavramı. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.). İstanbul: İletişim.

- Korkmaz, A. (2005). Sosyal Hareketlilik: Eğitim ve Mesleğin Sosyal Hareketliliğe Etkisi. *Journal of Economy Culture and Society*. (31). 79-82.
- Lewis, B. (2006). *Ortadoğu'da Irk ve Kölelik*. Özgür Balkılıç (çev.). (1. Baskı). İstanbul: Truva Yayınları.
- Marshall, G. (1999). *Sosyoloji Sözlüğü*. Ankara: Bilim ve Sanat.
- Marx K. ve Engels F. (2013). *Komünist Manifesto*. Nail Satlıgan (çev.). İstanbul: Yordam.
- Meder M. ve Çeğin G. (2011). Bourdieu'yu Okumak: Post Pozitivist Bir Sosyolojinin İmkânı Üzerine. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (1). 233-256.
- Neuman, W. (2017). *Toplumsal Araştırma Yöntemleri*. Sedef Özge (çev.) Ankara: Yayınodası.
- Öğüt, V. S. ve Çeğin G. (2010). *Toplumsal Sınıfların İlişkisel Gerçekliği*. Ankara: Tan.
- Öngen, T. (2002). Marx ve Sınıf. *Praksis*. (8). 9-28.
- Özmenteş, G. (2019). Müzikte Beğeni Hiyerarşilerinin Nahifliği: Sosyal Teorilerden Bir Eleştiri. *Etnomüzikoloji Dergisi*. 2 (2). 140-178.
- Özen, G. (2016). Kapalı Toplumsal Yapı: Kast Sistemi Üzerinden Tabakalaşma. *Aydın Toplum ve İnsan Dergisi*. 2 (3). 59-65.
- Palabıyık, A. (2020). Pierre Bourdieu Sosyolojisinde Habitus, Sermaye ve Alan Üzerine. *Habitus Toplumbilim Dergisi*. (1). 1-22.
- Sunar, L. (2020). Türkiye'de Mesleki İtibar: Dönüşen Çalışma Hayatı ve Mesleklerin Sosyal Konumu, *Journal of Economy Culture and Society*, Özel Sayı 1/Supplement, 29-58.
- Swartz, D. (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu'nün Sosyolojisi*. E. Gen (çev.). İstanbul: İletişim.
- Tatlıcan, Ü. ve Çeğin, G. (2014). Bourdieu ve Giddens: Habitus veya Yapının İkiliği. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.). İstanbul: İletişim.
- Tekin, H. (2006). Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme. *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*. 3 (13). 101-116.
- Timur, T. (2015). *Marksizm, İnsan ve Toplum: Balibar, Séve, Althusser, Bourdieu*. (3. Baskı). İstanbul: Yordam Kitap.
- Toydaş, O. Ve Sert H. (2021). Bir Popüler Kültür Ögesi Olarak Arabesk Müziğin Çevreden Merkeze Yolculuğu, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (45). 210-222
- Turner, J. (2010). *Sosyolojik Teorinin Oluşumu*. Ümit Tatlıcan (çev.). Bursa: Sentez.
- Türk, B. (2016). "Sihirden Nefret Eden Bir İlüzyonist": Bourdieu, Gelenek ve İdeoloji. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.). İstanbul: İletişim.
- URL1: Mesleki İtibar Araştırması. Erişim: 17.12.2021. <https://tyap.net/mia>
- URL2: Anadolu Ajansı (2021). "Dünya'da yaklaşık 80 milyon çocuk 'modern kölelik' sayılan şartlarda çalıştırılıyor". Erişim: 05.04.2022. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dunyada-yaklasik-80-milyon-cocuk-modern-kolelik-sayilan-sartlarda-calistiriliyor/2436491#:~:text=AA%20muhabirinin%20Uluslararası%20C3%87al%C4%B1%C5%9Fma%20%C3%96rg%C3%BCt%C3%BC,olarak%20say%C4%B1lacak%20tehlikeli%20%C5%9Fartlarda%20%C3%A7al%C4%B1%C5%9Ft%C4%B1r%C4%B1yor>.

- URL3: Edinsel, K. (2018). “Habitus, “Sermaye” ve Toplumsal Sınıflar”. Erişim: 20.04.2022. <https://dusunbil.com/habitus-sermaye-ve-toplumsal-siniflar/>
- URL4: Gündelik Hayatın Patikalarında Beğeniler. Erişim: 20.05.2022. <http://blog.ilem.org.tr/gundelik-hayatin-patikalarinda-begeniler/>
- URL5: Wikipedia. “Belgesel film”. Erişim: 15.06.2022. https://tr.wikipedia.org/wiki/Belgesel_film
- URL6: Türk Dil Kurumu Sözlükleri. “Meslek”. Erişim: 29.05.2022. <https://sozluk.gov.tr/>
- Ünal, A. Z. (2016). Rahatsız Eden Bir Adamın Bilimi: Sosyoloji. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.). İstanbul: İletişim.
- Ünal, A. (2017). Bourdieu’nün Tabakalaşma Teorisi Bağlamında Üst Sınıftan Alt Sınıfa Doğru Hayat Tarzı Tahakkümü. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10 (49). 380-388.
- Yalçın, E. (2019). Toplumsal Tabakalaşma Sistemlerinin Genel İncelemesi. *Emek ve Toplum Dergisi*. 8 (20). 158-179.
- Yanıklar, C. (2010). Kültürel Sermaye, Eğitim ve Toplumsal Tabakalaşma: Pierre Bourdieu’nun Yeniden Üretim Kuramına Eleştirel Bir Bakış. *Sosyoloji Dergisi*. (22). 121- 138.
- Yarç, S. (2011). Pierre Bourdieu’da Sosyal Sermaye Kavramı. *Akademik İncelemeler Dergisi*. 6 (1). 125- 135.
- Yel, A. M. (2016). Bourdieu ve Din Alanı: Sermaye, İktidar, Modernlik. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.). İstanbul: İletişim.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Zorlu, A. (2009). Yaşam Tarzı, Tüketim Kültürü ve Gençlik. *Tüketici ve Tüketim Alışkanlıkları Dergisi*. 1 (1). 53-66.
- Wacquant, L. (2016). Pierre Bourdieu: Hayatı, Eserleri ve Entelektüel Gelişimi. *Ocak ve Zanaat: Pierre Bourdieu Derlemesi*. Güney Çeğin vd. (der.). İstanbul: İletişim.
- Weber, M. (2013). *Bürokrasi ve Otorite*. Bahadır Akın (çev.). İstanbul: Adres.

EKLER

Ek-1: Mülakat Soru Formu

Mesleklerin Kültürel Sermayesi: Farklı Statülere Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak başlıklı bu yüksek lisans tez araştırması, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı'nda, Doç. Dr. İlyas SUCU'nun danışmanlığında yürütülmektedir. Bu araştırmada amaç meslekleri ile farklı statüleri temsil eden bireylerin gündelik yaşam pratiklerine yönelik eylemlerini, davranış ve düşüncelerini ortaya çıkarmaktır.

Görüşme boyunca verdiğiniz cevapların tümü sadece bu araştırma kapsamında kullanılacak, kimseyle paylaşılmayacak ve gizli kalacaktır. Araştırma gönüllüğe dayalıdır ve yaklaşık 30-45 dakika arası sürmesi planlanmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul ettiğinizden ve katkılarınızdan dolayı şimdiden teşekkür ederim.

Demografik Sorular

1. Kaç yaşındasınız?
2. Medeni durumunuz nedir?
3. Çocuğunuz var mı? Varsa kaç çocuk sahibisiniz ve yaşları nelerdir?
4. Doğum yılınız nedir?
5. Eğitim durumunuz nedir?
6. Mesleğiniz nedir? Kaç yıldır bu mesleği yapıyorsunuz?
7. Eşinizin Mesleği Nedir?
8. Babanızın mesleği nedir?
9. Babanızın babasının mesleği nedir?
10. Annenizin mesleği nedir?
11. Annenizin babasının mesleği nedir?
12. Nerede yaşıyorsunuz?
13. Oturduğunuz konut tipi nedir?
14. Bildiğiniz yabancı diller nelerdir?
15. Aylık ortalama gelirin ne kadar?

Entelektüel Birikime Yönelik Sorular

1. Herhangi bir bilim dalıyla ilgilenir misiniz?
2. Bilimsel dergi ve makale okur musunuz? Varsa bunlar nelerdir?
3. Edebiyatla ilgilenir misiniz?
4. Düzenli kitap okur musunuz?

Sosyo-kültürel Katılıma Yönelik Sorular

1. Kültürel ya da sanatsal, ilgi alanlarınıza yönelik kurs ve faaliyetlere katılır mısınız?
2. İlgi duyduğunuz, kendinizi geliştirmek istediğiniz spor ya da sanat faaliyetleri var mı?
3. Ne sıklıkla sinemaya gidersiniz?
4. Tiyatro, opera, konser faaliyetlerine katılır mısınız? Bu faaliyetleri takip eder misiniz?

Kültürel Bilince Yönelik Sorular

1. Yaşadığınız şehirde hangi kültürel faaliyetlerin olduğunu biliyor musunuz?
2. En son müzeye veya tarihi yerlere ne zaman gittiniz?
3. Yaşadığınız şehirde hangi tarihi yerlerin olduğunu biliyor musunuz?

Tüketim Tercihine Yönelik Sorular

1. Ortalama olarak ne sıklıkla dışarıda yemek yersiniz?
2. En sık gittiğiniz restoranlar nelerdir?
3. Aylık giyim harcamalarınızın tutarı ne kadar?
4. Alışverişleriniz için tercih ettiğiniz yerler neresidir? Alışveriş merkezleri, butikler, online alışverişler, pazar vs.
5. Evinizde sahip olduğunuz teknolojik aletler nelerdir? (TV, bulaşık makinesi, çamaşır makinesi, fırın, bilgisayar vs.)
6. Kozmetik ürünleri kullanıyor musunuz? Kullanıyorsanız bunlar nelerdir?
7. Arabanız var mı? Markası nedir?

İnternet Kullanımına Yönelik Sorular

1. İnternette alışveriş yapar mısınız?
2. En çok satın aldığınız ürünler nelerdir?
3. İnternet ve uygulamalar üzerinden takip ettiğiniz haber siteleri, kültür- sanat sayfaları var mı? Varsa bunlar nelerdir?
4. Online eğitimler hakkında ne düşünüyorsunuz?
5. Satın aldığınız online eğitim ve kurs programları var mı? Varsa nelerdir?
6. Cep telefonunuzda en çok kullandığınız uygulamalar nelerdir?

Beğeni & Zevk Tercihlerine Yönelik Sorular

1. En sevdiğiniz film nedir? Hangi tür filmleri izlemekten hoşlanırsınız?
2. İzlediğiniz filmlerde en çok ne dikkatinizi çeker? (Aktörler, senaryo, yönetmen)

3. İzlediğiniz film ile ilgili öncesinde ya da sonrasında yorumları ve eleştirileri okuma gibi araştırma faaliyetlerinde bulunur musunuz?
4. Belgesel sever misiniz? Ne tür belgesel filmleri tercih edersiniz?
5. Filmleri nereden izlersiniz? (Normal TV kanalı, Netflix, internet siteleri)
6. Günde ortalama ne kadar süre TV izlersiniz ve izlediğiniz programlar nelerdir?
7. Ne tür müzikler dinlersiniz?
8. Sizce en yatkın olduğunuz ya da olabileceğiniz sanat dalı hangisidir?
9. Klasik müzik dinler misiniz? Bu müzik türü hakkında ne düşünüyorsunuz?
10. En son ne zaman kitap okudunuz? Beğendiğiniz yazarlar kimlerdir?
11. Gazete okur musunuz? Okuyorsanız hangi yoldan okuduğunuzu belirtiniz. (Basılı gazete, uygulama üzerinde, e-gazete vs.)

Boş Zaman Alışkanlıklarına Yönelik Sorular

1. İlgilendiğiniz bir spor dalı var mı? Varsa hangi spor dalıyla ilgileniyorsunuz?
-Kulüp üyeliğiniz var mı?
2. Bir spor salonuna üye misiniz?
3. Düzenli olarak takip ettiğiniz, maçlarını izlediğiniz spor dalı var mı?
4. Tatile gider misiniz? En çok nereleri tercih edersiniz?

Diğer Sorular

1. Kendinizi nasıl bir ebeveyn olarak tanımlarsınız?
2. Çocuklarınıza bir gün içerisinde ne kadar vakit ayırıyorsunuz?
3. Çocuklarınızla özel olarak yaptığınız bir faaliyet var mı?
4. Çocuklarınızı herhangi bir kültür- sanat faaliyetlerine yönlendirdiniz mi?
5. Çocuklarınızın gittiği kurslar ya da aldığı herhangi bir eğitim var mı?
6. Çocuğunuzun okul tercihinde neye dikkat ettiniz?
7. Bu mesleği seçmenizde etken neydi?
8. Sizce bu mesleği yapıyor olmak yaşam tarzlarınızı, düşüncelerinizi ve eğilimlerinizi etkiledi mi?

Ekleme istediğiniz başka bir husus varsa lütfen belirtiniz.

Ek-2: Etik Kurul Kararı

ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ SOSYAL VE BEŞERİ BİLİMLER ETİK KURUL KARARLARI

KARAR TARİHİ	TOPLANTI SAYISI	KARAR SAYISI
25.12.2020	11	2020/872

KARAR NO: 2020/872

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Seda AK ÖZSOY'un Dr. Öğretim Üyesi İlyas SUCU danışmanlığında “Mesleklerin Kültürel Sermayesi: Farklı Statülere Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak” isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin mülakat, gözlem ve ses kaydı çalışmalarını içeren 42143 sayılı dilekçesi okunarak görüşüldü.

Üniversitemiz Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Seda AK ÖZSOY' un Dr. Öğretim Üyesi İlyas SUCU danışmanlığında “Mesleklerin Kültürel Sermayesi: Farklı Statülere Pierre Bourdieu Perspektifinden Bakmak” isimli Yüksek Lisans Tezine ilişkin mülakat, gözlem ve ses kaydı çalışmalarının kabulüne oy birliği ile karar verildi.

ÖZ GEÇMİŞ

Seda AK ÖZSOY Amasya Gümüşhacıköy Anadolu Lisesi’ni bitirdikten sonra Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Sosyoloji Bölümü lisans programından 2017 yılında mezun oldu. 2018 yılında Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Sosyoloji Yüksek Lisans programına başladı. (2022).

İletişim Bilgileri

ORCID ID: 0000-0003-2906-860X

Yayınlar

1. Özsoy S. (2022). “Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü ve Postmodern Mahremiyet” *Lisansüstü Çalışmalar Kongresi*. 2, s. 184-194. https://www.igscong.net/files/ugd/1dd905_e676f8c576d34f1a92bd8ae35dd90774.pdf